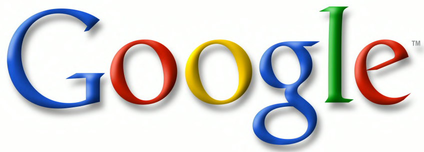

KERKELIJK OUD-BEIJERLAND

M. H. A. VAN [illegible] ER VALK,

Pred. der Ned. Herv. Gem.

TE

OUD-BEIJERLAND.

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

M. H. A.
ikant bij
nsche Ke
vierde j.
en veriaa

KERKELIJK OUD-BEIJERLAND

DOOR

M. H. A. VAN DER VALK,

Predikant der Ned. Herv. Gem.

TE

OUD-BEIJERLAND.

a 01936.

M. H. A. van der Valk,
likant bij de Presbyte-
nsche Kerk te Rotter-
, vierde j.l. Zondag zijn
en verjaardag.

Dr. M. H. A. v. d Valk

SNELPERSDRUKKERIJ.
M. J. WITTE, Oud-Beijerland.
1907.

INLEIDING.

Het eerste begin der Beijerlanden, die voor de overstrooming van den Zuid-Hollandschen Waard tot de heerlijkheid Putten behoorden en lange jaren onder water gebleven zijn, was eene ruigte.

Deze ruigte is het eerst in erfpacht gegeven aan een vogelaar, Jan Dirksen geheeten, „die er op zat met eene lange lijn". Van lieverlede groeide de ruigte aan tot schorren, die, ter onderscheiding van elkander genoemd werden: Oude Puttermoer, Troijenveld, Borrekeen, Tielmonde, Groote- en Kleine Jagt enz.

Op 1 Juli 1479 werden deze schorren of platen door Keizer Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, als Graaf en Gravin van Holland, in erfpacht gegeven aan Cornelis van Dorp, Ridder, Heer van Benthuizen, Raad in den Hove van Holland enz., die ze in hetzelfde jaar aan verschillende personen verkocht. Den 18 September 1491 gingen ze, onder bevestiging van Keizer Maximiliaan, voogd over zijn minderjarigen zoon Philips I, over aan Jan, tweeden Graaf van Egmond. Na zijn dood, 19 April 1528, kwamen zijne goederen in bezit zijner weduwe, Francina van Luxemburg, zuster en erfgenaam van Jacob, Prins van Gaveren, na wier overlijden, in 1557, zij geërfd werden door haren tweeden zoon, Lamoraal, Graaf van Egmond, geboren in 1522 en te Brussel onthoofd in 1568.

Reeds in 1557 liet Lamoraal de gorzen door een zeedijk omgeven, en gaf aan den ingedijkten polder, naar zijne gemalin, Sabina van Beijeren, den naam van Beijerland. Door zijne dochters Eleonora, Françoise en Sabina, zijn in 1582 een ander gedeelte der gorzen bedijkt, hetwelk, ter onderscheiding van

den eersten polder, van nu af Oud-Beijerland geheeten, Nieuw-Beijerland genoemd werd. De inpoldering van dat gedeelte der Beijerlanden, dat nu Zuid-Beijerland heet, geschiedde in 1615, 1631 en 1653.

Het Kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente moet vóór 1567 gesticht zijn, hetwelk afgeleid wordt uit het opschrift van een der geschilderde ramen,*) waarop te lezen stond: „Den Ballgu, Schout, Schepenen ende secretarijns, hebben wuyt Lyeffden ende caritaten dit glas gegeven; den Almogenden Heer wil haer allen verleenen syn eeuwighe leven, Anno 1567 Nyclaes de Kanter, Ballgu".

De kerk, die voor de Reformatie, eene parochiekerk en aan Antonius van Padua toegewijd was, is een kruisgebouw. Aan het zuidoostelijk gedeelte is een soort kapel gebouwd, het Gravinnenhuis genoemd, waar, onder een witten marmeren zerk, het overschot rust van Sabina van Beijeren, zooals tegen den ingang van den grafkelder, boven de oude regentenbank, onder een wapenbord gelezen wordt:

Sabun van Egmont wus oock trov princes in 't leven,
Stierf iuni twintich een, 't luck rust alhier beneven.

Het oostelijk gedeelte van het kerkgebouw, ter plaatse, waar nu de Regeeringsbank is, is dus vóór 1567 gebouwd. Tijdens den bouw van den toren in 1604 is dit doorgetrokken, terwijl het noordelijk en zuidelijk gedeelte achtereenvolgens in 1621 en 1650 is bijgebouwd. De weezengaanderij is in 1808, en de groote vrouwengaanderij in 1886 gemaakt, en in 1905 vergroot.

---

*) Van de geschilderde glazen, die door de Gebr. Crabe h moeten vervaardigd zijn, is niet een meer over. Zij vertoonden Gravin Sabina in biddende houding, de verovering van Damiate, het aan stukken zeilen der ketting door de Haarlemmers in 1151 enz.

Beroeping van Predikanten.

Na de Reformatie werden Oud-, Nieuw- en Zuid-Beijerland door één predikant bediend. Nieuw-Beijerland verkreeg echter reeds in 1604 een eigen predikant, en Zuid-Beijerland in 1673.

De beroeping van predikanten geschiedde tot 1845 op eene bijzondere wijze. Na bekomen machtiging van den ambachtsheer of -vrouw, werden er twee nominatiën gemaakt, achtereenvolgens van 8-, 4- en 2-tallen, zoowel door het gemeentebestuur als door den kerkeraad, welke telkens tegen elkander werden uitgewisseld, waarna de beide 2-tallen aan den ambachtsheer of -vrouw werden aangeboden. Geapprobeerd zijnde, werd elk 2-tal met 1 verminderd, opnieuw tegen elkander uitgewisseld en ter approbatie voorgesteld, waarna uit beide 1-tallen door den kerkeraad een beroep werd uitgebracht, hetwelk dan aan het gemeentebestuur en vervolgens aan den heer of vrouw ter approbatie werd medegedeeld. Bijaldien echter beide 1-tallen denzelfden persoon aanwezen, was de approbatie van het gemeentebestuur onnoodig, doch in geval het beroep niet goedgekeurd werd, moest het geheele beroepingswerk hervat worden.

Deze omslagtige wijze van beroeping is in 1845 voor het eerst gedeeltelijk, en later in 1853 geheel afgeschaft, met medeweten van den ambachtsheer, en niet zonder hevig verzet van het gemeentebestuur. Na dien tijd werd het beroep geheel vrij en onafhankelijk van eenigen burgerlijken invloed uitgebracht, terwijl in de eerste jaren nog aan den ambachtsheer van de beroeping werd kennis gegeven, nadat deze was aangenomen.

Sedert 1902 is er een kiescollege, dat met den kerkeraad den te beroepen predikant kiest.

Ds. M. H. A. van der Valk was de eerste predikant, die, door het kiescollege gekozen, de beroeping aannam 30 Juli 1903.

Predikanten.

1. *Lambertus*, die in 1574 in dienst trad, maar reeds in 1576 overleed.*)

2. *Joost Amel of Emels*, die in 1574 bij de gecombineerde gemeenten van Ooltgensplaat en Den Bommel predikant was geworden, deed zijne intrede in 1576 en overleed alhier in 1582.

3. *Arnoldus de Steur* kwam in 1582 van Zwijndrecht en vertrok in 1584 naar Brandwijk en Molenaarsgraaf, waar hij in 1592 overleed.

De Steur is vóór 1573 predikant in Engeland geweest. Van daar overgekomen naar Schouwen, predikte hij in 1573 „omtrent Zierikzee", mogelijk zonder vaste standplaats, maar onder toelating van Ds. Herman Modet. Deze informeerde bij den kerkeraad van Londen, waarom men daar De Steur niet waardig achtte om het predikambt uit te oefenen. Maar hoewel de redenen tot zijn ontslag vrij gewichtig moeten geweest zijn, daar hij eene plechtige schuldbekentenis heeft afgelegd, weigerde de kerkeraad van Londen eenig antwoord te geven. In 1575 werd De Steur predikant te Zwijndrecht, doch kreeg reeds in 1577 zijn ontslag. Daarop vertrok hij naar Vlaanderen, waar hij in 1578 te Rouselaire predikant werd. Toen echter deze plaats

*) De acta van den Kerkeraad vangen aan anno 1662.

in 1579 ingenomen en in den asch gelegd werd, was De Steur genoodzaakt haar te verlaten. Hij werd beroepen te Dentergen en te Axel, welke laatste plaats hij aannam. Op de classis te Assenede was hij voorzitter, 2 Juli 1579, en woonde ook 6 Sept. daaraanvolgende de classicale vergadering te Bouchoute bij. Den 6 October van datzelfde jaar vertrok hij waarschijnlijk naar Zwijndrecht.

4. *Johannes van Campen* kwam in 1584 van Mijnsheerenland, waar hij in 1581 predikant was geworden en overleed alhier in 1603.

5. *Henricus Swalmius Junior.* In 1600 was hij als proponent te Oud-Alblas gekomen. Hij werd in 1603 alhier beroepen en deed in 1604 zijne intrede. Daar Nieuw-Beijerland in 1605, in Samuël Tijkmaker een eigen predikant ontving, bleef hij alleen predikant van Oud- en Zuid-Beijerland.

Naar Delft beroepen, werd hij aldaar 26 November 1617 bevestigd. In 1625 vertrok hij naar Haarlem (in de 7e predikantsplaats), waar hij 19 October door zijn ambtgenoot, Ds. Henricus Geesteranus, bevestigd werd. Als predikant bij die gemeente opende hij 10 Augustus 1627 de Noord-Hollandsche Synode, met eene leerrede over 2 Corinthe 4 : 1 en 2. Na 12 Januari 1649 emeritus te zijn geworden, overleed hij kort daarna.

Hij was een der vier zonen van Ds. Henricus Swalmius Sr., die in 1580 predikant werd te Rhoon, en in 1602 naar Blijswijk vertrok, waar hij stond tot zijn overlijden in 1607. De familie behoorde tot het oude, aanzienlijke geslacht van Van der Swalme uit Delft.

6. *Jacobus Leeuwius* werd als proponent alhier beroepen in 1618, maar vertrok reeds in 1620 naar Rotterdam, waar hij in 1632 emeritaat ontving.

7. *Everhardus Schuylius* Hermanuszoon, werd in 1611 als proponent te Westmaas beroepen, en deed alhier zijne intrede in 1620. Drie jaren later vertrok hij naar Schiedam, welke plaats hij in 1630 met 's Hertogenbosch verwisselde, waar hij ook overleden is.

8. *Gerardus Verstegen,* ook wel *Verhagen* genoemd. Als proponent in 1595 te Garderen en Kootwijk gekomen, vertrok hij vandaar in 1603 zonder verlof. In 1606 werd hij predikant te Buren, verwisselde die standplaats in 1616 met Nieuw-Lekkerland, en trad 1624 alhier in dienst. In 1633 werd hij emeritus.

Zijn vader was Jan Gerritsen Verstegen, meer bekend onder den naam van Johannes Anastasius Veluanus, geboren te Garderen, waar hij gedurende 6 jaren pastoor is geweest. Op Nieuwjaarsdag 1550 werd hij aldaar in hechtenis genomen wegens zijne reformatorische gevoelens. Later is deze geleerde en Godvruchtige man ijverig werkzaam geweest in het belang der Kerkhervorming, welke hij op de Veluwe in geene geringe mate bevorderd heeft.

9. *Daniël Rolandus* werd als proponent in Januari 1628 tot eerste predikant te Buiksloot en Nieuwendam beroepen, deed in Mei 1634 alhier zijne intrede, en stond hier tot zijn overlijden in 1660. Zijn vader was de vermaarde Jacobus Rolandus, die als predikant te Amsterdam, onder de gecommiteerden was voor de Staten-overzetting des Bijbels. Daniël heeft verscheidene zonen en twee kleinzonen als predikanten nagelaten.

10. *Gerardus Aemylius* aanvaardde alhier zijne bediening in 1660 en bleef in dienst tot zijn dood in 1701. Hij was tevens medicinae doctor, in welke kwaliteit hij ook de armenpraktijk waarnam. Tijdens zijn dienst hield de combinatie met Zuid-Beijerland op, daar deze gemeente in 1673 haar eersten predikant ontving in Jacobus Vosmaer.

7 Augustus 1672 werd door hem „ten verzoeke der ouders en vrienden aan een wanschepsel, dat niet konde ingezwachteld worden, op moeders schoot ten overstaan van een ouderling” de Doop bediend.

Zijn zoon Robbert Aemylius in 1663 alhier geboren, en die sedert 1688 achtereenvolgens predikant was te Nieuw-Beijerland, Delftshaven en Leiden,

heeft zich zoowel als predikant als door zijne geschriften vermaard gemaakt. Hij stierf in 1729.

Door de toenemende uitgebreidheid der gemeente werd besloten tot beroeping van een tweeden predikant over te gaan, met bepaling, dat behalve Zondags, het geheele jaar door, ook des Woensdags-avonds moest gepredikt worden.

De eerste tweede predikant was:

11. *Henricus Brand—Swalmius.* In 1653 als proponent te Nieuwenhoorn gekomen, deed hij alhier zijn intrede 2 December 1663. Hij vertrok in 1670 naar Maassluis, werd in April 1672 naar Hoorn beroepen, en overleed aldaar in October 1690. Als predikant te Hoorn sloot hij de Noord-Hollandsche Synode in Augustus 1678 met eene predikatie over Jesaja 27 : 2 en 3.

12. *Henricus Nolthenius Jr.*, geboortig van Bommenede, kwam in 1661 als proponent te Strijen, en is van daar in plaats van Swalmius in 1671 alhier beroepen, waar hij in 1677 overleed. Hij was een zoon van Ds. Georgius Nolthenius, die van 1632 tot 1650 predikant was te Bommenede, en van 1650 tot 1654 te Dreischor.

13. *Elias Surendonck*, die 1678 alhier zijne intrede deed, was eerst conrector der Latijnsche school te Goes, en werd 21 Juni 1667 door de Classis van Zuid-Beveland als candidaat tot den H. Dienst toegelaten. Hij behoorde tot de „herders, die al hun kracht besteden aan het rijk Christi in de stad (Dordrecht), en particulier in de gemoederen heurer lieve, aanvertroude, schaepkens uittebreijen en te confirmeeren". Na zijn præparatoir examen in 1667, werd hij te 's Heerenhoek en Kalishoek beroepen, welk beroep 2 Mei 1668 werd geapprobeerd. Peremptoir geëxamineerd 22 Mei, na eene proef-predikatie over Hebreën 13 : 7, werd hij predikant. In 1674 voor de tweede maal naar Nisse beroepen, nam hij het beroep aan en bleef er tot zijn vertrek naar hier. In 1675 vertrok hij naar Dordrecht, alwaar hij reeds in 1681 overleed. Hij was 29 April 1672

gehuwd met Anna Trouwers, geboortig van Middelburg, en weduwe van Ds. Johannes Trelcatius, predikant bij de Waalsche gemeente Goes, en aldaar in 1669 overleden.

Tijdens het verblijf van Surendonck en zijn ambtgenoot Aemylius alhier besloot de kerkeraad in zijne vergadering van 11 September 1678 om den baljuw en schepenen te verzoeken met het oog op den komenden marktdag op Zondag en Woensdag tijdens de godsdienstoefeningen de kermis te sluiten. Doch in plaats dat de Regeering aan het rechtmatig en dringend verzoek gehoor gaf, ging de baljuw zelf naar de comedie, liet de herbergen, kramen en tenten open, en stond toe, dat de comedianten „in sottekleeder en afschuwelicke aangesigte met voorafgaand trommelgeslag over de straat door de menigte der kerckmenschen liepen tot besondere alteratie en verschrikkinge", en gevolgd werden door „raasende en tierende". Een dergelijk verzoek van den kerkeraad werd ook in 1682 en het daaropvolgend jaar gewezen van de hand. Later, in 1704 ging de Regeering met den wensch van den kerkeraad accoord.

Van het geslacht Surendonck of Savendonck moeten nog genoemd worden Petrus, „die eer der Letterhelden", sedert 1674 aan het hoofd der Latijnsche school te Dordrecht, de leermeester van Jacobus Fruitier en Franciscus Burmannus; voorts Christophorus, van 1649—55 predikant te Krimpen aan de Lek; Andreas, predikant te Sparendam, Reeuwijk 1659, Cloetinge 1669, Raamsdonk 1671 en Geertruidenberg 1691, bekend door zijne lijkrede op Koningin Maria; en Gulielmus, Rector te Utrecht, vermaard als Latijnsch dichter.

14. *Johannes Canzius,* die in 1667 als proponent te Piershil gekomen was, werd in 1675 in plaats van den vorige, alhier beroepen. In 1681 vertrok hij, evenals zijn voorganger, naar Dordrecht, alwaar hij in 1711 overleed.

Het geslacht der Canziussen behoorde tot die

familiën, welke, van de Reformatie af, aan de Vaderlandsche kerk eene opeenvolgende reeks van leeraars geschonken hebben. Reeds in 1524 ontmoeten wij Lubbertus Canzius, als predikant te Leer (Oost-Friesland), die wegens zijn ijveren tegen de „Luxemburgsche ordening", door den Graaf van O.-F. het land werd uitgedreven. Winandus Canzius, vader van Johannes, stond achtereenvolgens te Opijnen, Heessels en Mijnsheerenland, waar hij in 1659 stierf. Zijn oudste zoon, Petrus, die op kosten van Dordrecht te Leiden studeerde, werd in 1643 predikant te Klaaswaal en stierf in 1665. Diens zoon Nicolaas werd in 1674 te Zwartewaal bevestigd, waar hij in 1680 stierf.

Johannes liet twee zonen na, die ook predikant werden: Johannes Petrus, in 1705 predikant te Heerjansdam, in 1708 te Woudrichem, in 1710 te Alkmaar, in 1715 te Amsterdam, waar hij 12 Mei 1742 stierf; en Winandus, in 1700 predikant te Zierikzee, alwaar hij 11 November 1749 overleed.

15. *Henricus Haaks,* die in 1668 als proponent te Mijnsheerenland gekomen was, werd in de vacature-Canzius alhier beroepen in 1682, en bleef tot zijn dood in 1694.

16. *Stephanus Spitholt* kwam in 1695 van Loenen op de Veluwe, waar hij in 1687 zijne intrede gedaan had, hierheen, en overleed in 1705.

De laatste jaren van Ds. Spitholt's verblijf zijn voor de gemeente eene ware lijdensgeschiedenis geweest. Ongesteld zijnde of voorwendende ongesteld te zijn, maar alle geneeskundige hulp weigerend, stelde hij eigenmachtig tot „kapellaan" of hulpprediker aan Ds. Martinus Dadelbeek, weigerde in eenige betrekking met den kerkeraad te treden en zelfs om de notulen-boeken en het overige kerkelijk archief af te geven. Met zeldzame zelfverloochening heeft de kerkeraad, wiens voorzitter Ds. Kelderman was, op alle mogelijke wijze getracht de zaak met hem in der minne te schikken, doch zijne leden moesten bekennen „dat de saak

spotterlijk behandeld wierd, en sij een voorwerp waren van gekkernij", en „'t geduld te veel getergd scheen".

Telkens wanneer namens den kerkeraad de koster aan de pastorie kwam om een boodschap over te brengen, werd hij door Spitholt's vrouw of dienstbode beleedigd. Tot tweemalen toe verzuimde Ds. S. in zijn dienst te voorzien, en beklom zijn ambtgenoot „onder protestatie" den kansel om voor de „vuijst" te prediken. In plaats van Ds. Dadelbeek, die niet zonder tegenzin van een deel der gemeente ontslag nam als „kapellaan", en die later, ondanks het ijveren van S's vrouw, niet herbenoemd werd, trad als „kapellaan" op Ds. Johannes Kastelleijn, die met Ds. Van Wena door voornoemde vrouw aan den kerkeraad was voorgedragen. Aan hem werd later op zijn verzoek met algemeene stemmen „een loffelijke attestatie gegeven", „met geen ander oogmerk dan dat se strecken mogt ten bewijs van sijn onschuld tegen de lastering, welke elders tegen hem wierd uijtgebragt".

Nadat bij rechterlijk exploit het archief van Ds. S. was opgevraagd, werd het eindelijk na lang dralen door zijn raadsman, Franciscus Quispel, procureur, afgegeven. Op zijn herhaald verzoek verkreeg Ds. S. eindelijk 25 Maart 1705 zijn emeritaat, op een traktement van vijfhonderd gulden jaarlijks, onder beding, dat hij, tot zijne vacature vervuld was, voor den predikdienst had te zorgen.

De moeilijkheden met Ds. S. zijn mogelijk voor een groot gedeelte daaraan te wijten geweest, dat de kerkeraad eerst wilde beroepen Ds. P. van Hoeken, predikant te Nieuwenhoorn, en daarna Ds. H. van Lunen, predikant te St. Anthoniepolder, doch dat de magistraat deze beroepen telkens improbeerde, wijl hij niemand anders dan Ds. S. verkoos. De kerkeraad schijnt eindelijk daarmede accoord te zijn gegaan, hoewel geen zijner leden het later voor den beroepene heeft opgenomen.

17. *Johannes Rezuerus Kelderman*, als proponent

in 1700 te Zwijndrecht beroepen en aldaar in 1701 bevestigd, kwam in de vacature-Aemylius in 1703 hierheen. In 1711 vertrok hij naar Zwolle, en van daar in 1714 naar Utrecht, waar hij 4 Mei 1743 in den ouderdom van 71 jaren overleed.

Door Ds. Kelderman werd den eersten Zondag in Februari 1705 in de morgengodsdienstoefening, na openbare „geloofsbelijdenis ten opstaan van de gansche gemeente", gedoopt „de bekende Kuba", genaamd Atonisse, eene bejaarde vrouw, die door scheepsvolk uit Oost-Indië meegebracht was.

Eene merkwaardige en netelige tuchtzaak, die verscheidene kerkeraadsvergaderingen in beslag nam, kwam in 1705 aanhangig. Zekere Aaltje Maartens, vrouw van Gijsbert Gijsbertse Rijsdijk schreef aan den kerkeraad, „hoe 't Haar seer wonder was voorgekomen, dat men haar man, die dog een dronkerd was, tot 't Avondmaal toegelaten, en Haar afgehouden had; dat 't Haar te vremder moest sijn, terwijl Hij op Sondag, Maandag en Dinsdag voor Kersmis, die gantse dagen en nagten, bij Arij Jantse Wagenmaker had sitten suijpen, ja daarenboven nog den geheelen derden Kersdag, sonder dat zij met zekerheid wist, of aan die dag ook de nagt was aangeknoopt; voegende bedreigender-gewijs daar bij, indien Hij nu nog wierd toegelaten, dat zij 't dan verder brengen soude". Haar was het Avondmaal ontzegd, omdat zij gescheiden van haar man leefde, en niet met hem wilde verzoenen, terwijl zij tevens, volgens de aanteekening van de „huijs-besoekers, de broeders Spuijdijk en De Bois" „averegts en met onwaarheid versekerd had, als òf er sedert Hare scheiding geen middelen ter verzoening waren aangewend". Aaltje bracht vijf getuigen met zich mede, van wie twee verklaarden, „dat zij ten huijse van Wagemaker meest de geheele nagt met ander jong geselschap te hebben vrolijk geweest, ook aldaar van den beginne gevonden en weggaande gelaten te hebben, de persoon van Rijsdijk, geheel beschonken,

sittende en verscheide liedjes singende, hem in alle voegen met blaiten en neuren als een dwaas dronken mensch aanstellende". „De drie laatste deposanten getuijgden, dat sij den volgenden dag Gijsbert wederom aldaar hebben gevonden, geheel dronken, sittende met 't hoofd tussen de beenen, neurende, singende en kwinkelerende".

De beklaagde bracht van zijn kant twee getuigen, Jan Arijentse Groen en Pleun Abramsze van Huijse, die pertinent verklaarden, dat hij onmogelijk daar kon geweest zijn. De kerkeraad vroeg het advies van zijn voorzitter, Ds. Kelderman, „in dese duijstere en verwarde saak", die voorstelde om Aaltje het Avondmaal te blijven ontzeggen, omdat zij met haar man niet wilde samenwonen, en daaruit bleek, dat haar klacht niet het doel had, gelijk de censuur beoogt, om te behouden, maar om te verderven; en insgelijks Gijsbert, wegens, „sijn aaneengeknoopt misbedrijf en desselvs grouwlijkheid", hem „aansporend tot ware boetveerdigheid en beterschap des levens". Gijsbert werd bij de volgende Avondmaalsbediening weder toegelaten, maar Aaltje bleef onvermurwbaar, zoodat de kerkeraad haar ten slotte aan haar lot overliet.

18. *Johannes Groen,* Petruszoon kwam in 1706 van Heerjansdam, waar hij in 1693 als proponent gekomen was, hierheen en overleed 3 October 1720. Zijn zoon Petrus Groen was van 1728—1773 predikant te Waspik, alwaar hij in 1782 overleed.

19. *Johannes Adrianus Thierens* deed alhier in 1712 zijne intrede. In 1711 was hij als proponent te Zeist gekomen, vertrok in 1714 van Oud-Beijerland naar Deventer, en van daar in 1716 naar Delft, waar hij 6 Augustus 1734 overleed. Verscheidene malen was hij afgevaardigde naar de Prov. Synode van Zuid-Holland, in 1720, 1725 en 1729, en in 1724 haar voorzitter.

20. *Gerardus Haverkamp,* zoon van Everhardus en broeder van Sigebertus, professor te Leiden (overleden 1742) werd als proponent in 1701

predikant te Wilsveen en Stompedijk, in 1710 te Heenvliet, vanwaar hij in 1715 in de vacature-Thierens alhier beroepen werd. Vijf jaren later predikte hij wegens vertrek naar 's Hertogenbosch zijn afscheid over 2 Corinthe 13 : 11, terwijl hij aldaar, na door zijn ambtgenoot Johannes Leijendekker bevestigd te zijn over Collossensen 4 : 17, zijne intrede deed met Psalm 32 : 8. Op 10 Juni 1730 werd hij aan de Hoogeschool te 's Bosch tot professor in de Grieksche taal benoemd, nam in 1747 zijn emeritaat en overleed in September 1752.

21. *Samuël Specht* kwam 8 December 1720 van Strijen over om de vorige vacature te vervullen, en predikte zijn intrede over Collossensen 4 : 3 en 4. In Augustus 1749 werd hij emeritus, en overleed Maart 1752, in den ouderdom van ruim 66 jaren. Als proponent was hij te St. Philipsland gekomen 24 Mei 1711 en aldaar door zijn vader, Hermanus Specht, die achtereenvolgens predikant te Willige Langerak (1684—91) en te Brouwershaven (1691—1715) was, bevestigd. Zijn zoon Hermanus, te Oud-Beijerland geboren, was van 1755—1773 predikant te Renesse en Noordwelle.

22. *Paulus Berkhout* kwam alhier 6 Juli 1721 in de plaats van Ds. Johannes Groen. Hij deed zijne intrede over Efeze 1 : 1 en 2, na door Ds. Specht bevestigd te zijn over 1 Corinthe 4 : 12. Tot 1740 kon hij zijn dienstwerk geregeld waarnemen, en was 5—15 Juli van dat jaar zelfs afgevaardigde naar de Prov. Synode, welke hij sloot met eene predikatie over Exodus 25 : 1—9. Maar weldra door aanhoudende toevallen verzwakt verkreeg hij tot hulpprediker de proponent David Burger Johszn., die reeds als veldprediker gediend had. Ds. Berkhout nam eindelijk in 1745 zijn emeritaat, vertrok het volgend jaar naar Rotterdam, waar hij reeds in 1747 overleed. Geboortig van Hypolitushoef, waar zijn vader Nanningius Berkhout van 1681—1714 predikant was, kwam hij in 1708 als proponent te Dwingelo, welke standplaats hij

in 1715 met Wormerveer verwisselde, waar hij wegens vertrek naar hier, 29 October 1721 zijn afscheid predikte over Prediker 12 : 13.

Na het emeritaat van Ds. Berkhout werd het aan den ambachtsheer Jan de Cerff*) voorgedragen tweetal tot tweemalen toe door hem vernietigd. Eerst de derde nominatie werd door hem geapprobeerd en leidde tot het beroep van:

23. *Wijngardus Killewegh*, die, van Aarlanderveen overgekomen, op Nieuwjaarsdag 1747 door zijn ambtgenoot, Ds. Specht bevestigd werd over 2 Timotheus 4 : 5 en zijne intrede deed over 2 Corinthe 5 : 19 en 20. Wegens een stemgebrek kon hij weldra zijn predikdienst niet meer vervullen, en kreeg in den proponent Gerardus Quant een hulpprediker, totdat hij in 1764 emeritus werd. Hij overleed te Hoorn in 1778, in den ouderdom van ruim 66 jaren. In 1739 was hij als proponent te Aarlanderveen gekomen, waar hij zijn afscheid predikte over 2 Thessalonicensen 2 : 15—17.

24. *Wilhelmus Bartholomeus van de Kasteele*, geboren te 's Gravenhage 24 December 1724 uit Leonard van de Kasteele en Clara van der Kool, werd 10 December 1747 te Vuursche bevestigd

---

*) De Cerff, burgemeester van Rotterdam, was ambachtsheer van 1736—52. Hij ligt in een looden kist begraven in de grafkelder van Sabina van Beijeren. Voor De Cerff waren ambtsheeren: W. Nobelingh 1724, An. van Houten, Cn. Johan Pierraerd 1733 en C. J. Pierraerd 1734. Na hem Catharina Nutges, zijne weduwe, overleden 1756; erfgenamen Nicolaas Terschaak en Jacob de Geus 1756; Apolonia van Bergen, weduwe N. Terschaak 1758; Johannes Martinus van Harlingen 1759, wonende te New-York, wiens beide broeders, Eduard te IJselstein en Ernestus te Utrecht in zijn naam optraden; Jacoba Catharina van Schoonhoven, tevens ambachtsvrouw van Pierschil en douairière van Mr. Pieter Meerman; Mr. Claudius van der Staal, en daarna de Baronnen van Pallandt.

door Dr. Isaäc Ryplant, predikant te Nederhorst den Berg over Nehemia 6 : 1—8, en deed zijne intrede over Deuteronomium 32 : 3*a*. 26 September 1751 hield hij daar zijne afscheidspredikatie over Openbaring 3 : 3 wegens vertrek naar hier, waar hij 17 October bevestigd werd door Ds. Killewigh over Handelingen 20 : 28 en intrede deed over Jesaja 51 : 1. Een beroep door den kerkeraad te Brielle op hem uitgebracht 27 April 1757, werd door de vroedschap dier stad geïmprobeerd. Beroepen naar Dordrecht, hield hij alhier 28 Mei 1758 zijne afscheidsprediking over Colossensen 3 : 15 en 16*a*, werd daar 4 Juni bevestigd door zijn ambtgenoot Verster over Prediker 12 : 10, en deed zijne intrede over Openbaring 5 : 8. Deze standplaats verwisselde hij met Leiden, na 28 December 1766 zijn afscheid gepredikt te hebben over Filippensen 4 : 9.

In de sleutelstad werd hij 11 Januari 1767 bevestigd door Professor Didericus van der Kemp over Markus 13 : 37, en hield zijne intredeprediking over Openbaring 6 : 2. In 1804 werd hij emeritus en stierf 23 Maart 1812 in den ouderdom van 87 jaren. Hij was van 3 April 1753 tot 27 April 1808 gehuwd met Wilhelmina van der Meer. Uit hun huwelijk sproten vijf kinderen, van wie een zoon en dochter in den bloei der jaren overleden; de overige waren: Mr. Leonard, rentmeester der domeinen te Buren, Johan Theodoor, med. doctor te 's Gravenhage en Rachel, gehuwd met Professor Nicolaas Swallenburg te Leiden.

25. ***Jacobus Sappius***, van Kockengen beroepen, deed 23 December 1759 alhier zijne intrede over Openbaring 22 : 16, na door zijn ambtgenoot Killewigh bevestigd te zijn over 2 Timotheus 4 : 5. Op zijn verzoek emeritus verklaard, legde hij 13 Mei 1770 alhier den herderstaf neder met eene predikatie over 2 Corinthe 13 : 11, en overleed 9 April 1771 te Rotterdam. Ds. Johs. Smits hield 14 April alhier eene rouwpredikatie over hem, tot tekst hebbende Jesaja 57 : 1 en 2. Als proponent bij de classis

Amsterdam was Ds. Sappius te Kockengen beroepen. Hij werd daar 5 Juli 1750 bevestigd door Ds. G. van Schuylenburg, predikant te Tienhoven, over Efeze 4 : 11 en 12, en deed zijne intrede over Efeze 6 : 19. Bij zijne beroeping naar Oud-Beijerland, predikte hij 9 December 1759 zijn afscheid over Handelingen 20 : 32. Hij was een kleinzoon van Ds. Jacobus Sappius, die achtereenvolgens predikant was te Varik 1683, te Zalt-Bommel 1684 en te Dordrecht 1691, waar hij 8 Februari 1695 overleed.

26. *Gerardus Johannes Nahuys*, geboren te Utrecht 1 Februari 1738, was een zoon van Gerard Nahuys, Domheer in het Kapittel van Oud-Munster en Heemraad van den Lekkedijk te Utrecht, en van Margaretha Pott, kleindochter van Ds. Nicolaas de la Plancque, 8 Augustus 1702 als predikant te Amsterdam overleden. Zijn grootvader was Ds. Henricus Nahuys, predikant te Delfshaven, en zijn oom Ds. Petrus Nahuys, predikant te Monnikendam.

Van Ede, zijne eerste standplaats, beroepen, deed Ds. Nahuys alhier zijne intrede 23 December 1764 over 2 Corinthe 3 : 5 en 6, na door Ds. Sappius te zijn bevestigd over Handelingen 10 : 33. Op zijne eerste standplaats was hij 5 December 1762 bevestigd door Ds. Martinus Vitringa van Arnhem over Deuteronomium 31 : 11 en 12, en deed hij zijne intrede over Psalm 67 : 2 en 3. Reeds het volgend jaar werd hij te Amersfoort beroepen, doch bedankte; het daaropvolgend te Raamsdonk, welk beroep echter door den ambachtsheer geïmprobeerd werd. Het beroep naar Oud-Beijerland nam hij aan, te Ede afscheid predikende 9 December 1764 over Markus 1 : 14 en 15. Van hier vertrok hij 17 November 1765 naar Middelburg, tot tekst voor zijn afscheid nemend Ezechiël 34 : 31, nadat Ds. Sappius des voormiddags gepredikt had over Handelingen 8 : 39 en 40. Te Middelburg werd hij 1 December 1765 bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Andreas Andriessen over 1 Corinthe 4 : 1 en 2, en hield hij zijne intrede over Johannes 1 : 4—7.

Te Rotterdam beroepen in 1770, nam hij dit beroep aan, predikte 29 Juli zijn afscheid over 2 Corinthe 5 : 20, werd 20 Augustus bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Benjamin Frieswijk, die tot tekst had Ezechiël 1 : 10—12, en nam den herdersstaf aldaar op met eene predikatie over 1 Corinthe 3 : 10—15. Rotterdam verwisselde hij in 1778 met Amsterdam. Hij nam 21 Juni afscheid, predikende over Filippensen 4 : 1, en hield zijne intrede over 1 Corinthe 2 : 6 en 7, na door zijn ambtgenoot Ds. Th. J. G. van Essen bevestigd te zijn over 2 Corinthe 8 : 23 en 24. Drie jaren later werd hij benoemd tot Hoogleeraar in de theologie te Leiden. Hij predikte 11 April 1781 in de hoofdstad zijn afscheid over Filippensen 3 : 20 en 21, en aanvaardde 30 April zijne professorale ambtsbediening met eene inaugureele oratie over: „De nadeelen van een verfijnd Heidendom onder de Christenen van onzen tijd inkruipende, en de middelen daartegen aan te wenden". De Leidsche academie had hem 10 Februari te voren tot doctor honoris causa in de Godgeleerdheid benoemd. De Kerkeraad te Leiden beriep hem als predikant voor eene halve predikbeurt. Hij zou 7 October als zoodanig bevestigd worden door zijn ambtgenoot Ds. Adrianus van Assendelft, maar hoewel hij ook zelf met zijne intreê-predikatie gereed was (over 2 Corinthe 5 : 14) werd hij met zijne vrouw doodelijk krank. Zij beiden volgden elkander na een paar dagen in den dood, en werden samen 13 October in het familiegraf te Utrecht bijgezet. Den daarop volgenden dag, Zondag 14, werd te Leiden de rouw-predikatie gehouden door Ds. Herbertus de Haas over 2 Corinthe 4 : 7 en door Ds. Gwalterus Zoutmaat over Spreuken 10 : 7.

Het leven van Ds. Nahuys is beschreven door Ds. Petrus Hofstede te Rotterdam, en in 1782 aldaar uitgegeven.

Te Middelburg staande was Ds. Nahuys 9 Mei 1770 te Utrecht gehuwd met Catharina Walburg van Mansvelt, uit welk huwelijk vijf kinderen

werden geboren, van wie de oudste zoon te Rotterdam was overleden aan de kinderziekte.

In de consistoriekamer alhier hangt een door R. Schutte bij M. de Bruyn en J. Allard te Amsterdam uitgegeven portret van Ds. Nahuys, met dit onderschrift:

De kunst trof Nahuys' beeld, en vriendlijk oog,
naar 't leven,
Zijn geest, zijn fijn vernuft, zijn doorgeleerd verstand,
Zijn smaak, zijn gladde tong, zijn hart aan God
verpand,
Smolt Gods genade inéén, om Nahuys ons te geven.

Hoe blij was Neêrlands kerk! hoe juichte 't Leidsch
Atheen!
Dan ach! wat donderwolk! . . . . wat vuur omlaag
geschoten,
Treft hem, de kerk, de school, zijn huis, zijn
ambtgenooten!
Hij sterft! . . . . Neen! hij verhuist, zijn tent werd
hem te kleen.

27. *Johannes Smits* werd in de vacature-Nahuys beroepen en nam het beroep aan. Hij was geboren 20 Juni 1737 te Amsterdam, waar zijn vader Jan Smits ouderling was.

Na aldaar en te Utrecht gestudeerd te hebben werd hij 31 Juli 1763 predikant te Wijdenes.

Na, door zijn voorganger, Ds. Joan Hugo van der Groe, predikant te Linschoten, bevestigd te zijn met eene leerrede over Hebreeën 13 : 17, deed hij aldaar zijn intrede over Hooglied 1 : 7*a*. Daar hij het beroep van Oud-Beijerland had aangenomen 25 October 1766, hield hij 17 December zijne afscheidspredikatie over 2 Corinthe 10 : 15 en 16*a*.

Alhier werd hij 21 December bevestigd door Ds. Sappius met eene predikatie over Psalm 102 : 14 en 15 en deed zijne intrede, tot tekst hebbend Hebreeën 13 : 18. Wegens het aannemen van het

beroep naar West-Zaandam vertrok hij 29 September 1776. Des morgens hield hij avondmaalsbediening over Lucas 22 : 14—16, en in de namiddaggodsdienstoefening predikte hij zijn afscheid over 1 Johannes 2 : 28. In zijne nieuwe standplaats werd hij 13 October bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Johannes Hanssen, die tot tekst had Handelingen 20 : 28, terwijl hij zijne intrede deed over Romeinen 15 : 30—33. Zes jaren later werd hij in zijne geboorteplaats beroepen. Hij nam het beroep aan, predikte 5 Mei 1782 zijn afscheid over Romeinen 16 : 24—27, werd een week later te Amsterdam bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Theodorus Kloppenburg Porizonius over 1 Corinthe 3 : 21—23, en deed er den 15den zijn intrede over Colossensen 1 : 28 en 29. Twaalf jaren mocht hij er arbeiden, totdat eene kwijnende ongesteldheid 27 Maart 1754 een einde aan zijn leven maakte. Gedurende zijn verblijf te Oud-Beijerland, 11 September 1770, was hij gehuwd met Anna Johanna van de Wetering, weduwe van Mr. Jan Meijnsen Jr., Schout en Secretaris van Muiden en Oud- en Nieuw Loosdrecht, en advokaat en notaris te Amsterdam.

28. *Johannes van Eijk* vervulde de vacature, ontstaan door het emeritaat van Ds. Sappius. Als proponent bij de classis van Amsterdam sedert 1761, werd hij in 1763 te Randwijk beroepen, en deed er zijne intrede 26 Juni met eene predikatie over Zacharia 4 : 6—7, na door zijn broeder Ds. Jacobus van Eijk, predikant te Schiedam, bevestigd te zijn over Exodus 4 : 14*b*—15. Voor een beroep naar Gameren bedankte hij, maar dat van Oud-Beijerland nam hij aan. Hij predikte 26 Mei 1771 zijn afscheid over Handelingen 18 : 20, 21, en werd 16 Juni alhier bevestigd door zijn ambtsbroeder, Ds. Smits over 1 Corinthe 3 : 7—9. Zijn intreêtekst was 2 Petrus 1 : 1*b* en 2*a*. Gedurende zijn verblijf werd er in de gemeente groote ergenis gegeven, daar uitkwam, dat enkele

leden zich schuldig maakten aan „Godonteerende toverijen en duivelbezweering". Door zijn beleidvol optreden kwamen de beschuldigden terug van de dwaling huns wegs. Met den diaken L. Eland, die later failliet ging en behoorde tot de lieden, „die bij den regter voor infaam te boek staan", kwam Ds. van Eijk in conflict, daar eerstgenoemde „op orde van den heer præsident schepen door den diender een zieken vreemdeling had laten wegbrengen buiten het dorp, terwijl daags daarna zijn lijk gevonden werd. Over zulk eene onchristelijke en onmenschelijke handeling diende de predikant een protest bij den kerkeraad in, maar er werd geene notitie van genomen.

Na vijf jaren alhier gestaan te hebben predikte hij 28 Juli 1776 zijn afscheid over Genesis 31 : 3 en vertrok naar Muiden. Aldaar werd hij 11 Aug. bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Gijsbertus Boursse over Mattheus 4 : 18—22 en deed er zijn intrede over Efeze 1 : 3. Om politieke redenen werd hij bij resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland 31 Januari 1789 aldaar ontslagen, met behoud van zijne waardigheid als predikant. In 1795 op zijn verzoek emeritus geworden, vertrok hij naar Amsterdam, waar hij 11 Januari 1818 overleed.

29. *Henricus Hieronymus ten Oever* volgde hem op. Hij was geboren 6 Februari 1746 te Amsterdam. Na zijne studiën volbracht te hebben, werd hij 13 Juni 1769 proponent bij de classis te Groningen.

In hetzelfde jaar beroepen te Scharwoude, nam hij dit beroep aan, en aanvaardde 27 Augustus de Evangeliebediening met eene predikatie over Filippensen 4 : 12, na bevestigd te zijn door Ds. C. W. van der Maas, predikant te Westwoud, die tot tekst had Amos 2 : 11. Na vier jaren aldaar gestaan te hebben predikte hij 28 Juni 1773 zijn afscheid over 1 Thessalonicensen 4 : 1, als zijnde naar Giessen-Oudkerk beroepen. Bevestigd door Ds. Gerhardus Wuyster, predikant te Groote Lindt,

met eene leerrede over Titus 2 : 7 en 8, deed hij zijne intrede over 2 Corinthe 1 : 13. Achtereenvolgens bedankte hij voor de beroepen naar Nieuwerkerk a/d. IJsel, Sliedrecht en Sprang, maar nam Oud-Beijerland aan. Zijne afscheids-predikatie 20 April 1777 was uit Genesis 35 : 14—16. Daar alhier toen juist twee vacatures waren, geschiedde de bevestiging door Ds. Johannes Henricus van der Houven, predikant te Nieuw-Beijerland over Hebreën 13 : 17. De intreê was over Romeinen 10 : 8 en 9.

Bij zijn vertrek naar Woerden, 18 Januari 1784, verkreeg hij eene akte van dimissie, waarin van hem getuigd werd, „dat de WelEerwaarde Godzalige en Zeer Geleerde Heer Ds. Hendrik ten Oever tot nog toe hier onsen geliefden Herder en Leeraar den tijd van bijna zeven jaaren op de overtuigendste wijse getoond heeft de belangens van sijnen en onsen Heere, en het heil van onsterffelijke zielen zeer ter harten te nemen, bouwende als een wijs bouwmeester op het gelegde fundament, 't welk is Jezus Christus" enz. Dat echter aan zulke verklaringen niet al te veel waarde is te hechten, blijkt wel hieruit, dat in den beroepsbrief aan Ds. Groen in 1705 van zijn voorganger Ds. Spitholt werd getuigd, dat hij was „onse lieve en getrouwe Leeraar". Ds. Ten Oever verwisselde in 1787 Woerden met 's Hertogenbosch. Aldaar staande werd hij 12 Maart 1793 benoemd aan de Hoogeschool tot Professor om onderwijs te geven in de wiskunde, terwijl hem later ook het onderwijs in de Oostersche talen werd opgedragen. Op zijn verzoek emeritus verklaard, nam hij 5 Mei 1816 afscheid van de gemeente te 's Bosch over Handelingen 14 : 13, en overleed aldaar 2 Mei 1825. Zijn zoon Johannes Henricus was reeds vóór hem overleden, namelijk 16 Augustus 1812 te Breda, waar hij predikant was bij de Waalsche gemeente.

30. *Johannes Roering* volgde Ds. Smits op. Hij was geboren te Groede in 1732. In 1755 proponent

bij de classis Delft geworden, nam hij het beroep naar Zonnemaire aan, waar hij 19 December 1756 zijne intrede deed over Romeinen 10 : 32, na bevestigd te zijn door Ds. Leonardus van Brakel, predikant te Brouwershaven, die tot tekst had Hebreën 13 : 17. Voor een beroep naar Nieuwe Tonge in 1773 bedankte hij, maar nam vier jaren later Oud-Beijerland aan. Zijne afscheidspredikatie 16 October 1777 was over Filippensen 4 : 9. In zijne nieuwe standplaats werd hij 23 November bevestigd door Ds. Ten Oever, die tot tekst had Psalm 90 : 16. Zijne intreêpredikatie was over 2 Corinthe 4 : 5. Hij overleed alhier 13 Augustus 1787, nadat hij een paar maanden te voren om eene attestatie verzocht had om zijn emeritaat aan te vragen, welke hem gaarne verstrekt werd. Ds. Van Beuningen herdacht zijn heengaan, eerst in eene voorafspraak over Psalm 39 : 10, en eene week later in eene predikatie over Hebreën 13 : 7.

Zijn vader was Ds. Bernardus Roering, die predikant was te 's Heerenhoek 1718—1727, te Groede 1727—1741 en te Naaldwijk 1741—1760, toen hij emeritus werd. Deze overleed te Delft December 1778 in den ouderdom van ruim 82 jaren. Diens vader was Ds. Johannes Roering, achtereenvolgens predikant te Hellum 1682, te Huizinge 1687 en te Uithuizen 1696, waar hij in 1710 overleed.

31. *Samuël van Beuningen* was de opvolger van Ds. Ten Oever. Geboren te Amsterdam 1 April 1760 werd hij, na aldaar en te Utrecht gestudeerd te hebben, beroepen te Woudenberg. Door Ds. A. van IJsendijke, predikant te Wageningen, 26 Mei 1782 bevestigd over Handelingen 5 : 20, deed hij zijn intrede met eene prediking over 1 Thessalonicensen 5 : 25. Tot tweemalen toe werd hij te Oud-Beijerland beroepen en nam eindelijk aan. Hij predikte 5 December 1784 zijn afscheid over Handelingen 20 : 32. Twee weken later werd hij in zijne gemeente bevestigd door Ds. Roering, die tot tekst had Jozua 1 : 18, en predikte zijne intrede over

Romeinen 1 : 15 en 16. Tijdens zijn verblijf alhier, namelijk 13 Juli 1787, ontstond een geweldig oproer.

Tusschen twee en drie ure schoolde het gepeupel bijeen, en begon bij de leden van het genootschap van wapenhandel, onder de zinspreuk: „Voor Vaderland en Vrijheid", allerlei baldadigheden te plegen. De Schout, tevens stedehouder van den Baljuw, en Overste van het genootschap, trachtte met zijne dienaars de oproerige menigte wel te bedwingen, doch werd op eene verraderlijke wijze gekwetst, terwijl zijne dienaars door eene hagelbui van steenen aangevallen, zich genoodzaakt zagen te wijken. De leden van het genootschap slechts ten getale van omtrent 30 man in het dorp zijnde, kwamen voor het Raadhuis bijeen en werden op velerlei wijzen gehoond. Men deed hen het voorstel om de wapenen neder te leggen en naar huis te keeren, als wanneer men beloofde dat er niets gebeuren zoude, doch de officieren deze belofte niet vertrouwende, wezen de verzoeken van de hand. Ondertusschen groeide de oproerige hoop hoe langer hoe meer aan, daar velen uit de omliggende plaatsen, met schiet- en andere geweren gewapend, gemeene zaak met haar maakte, zoodat de leden van het genootschap het opgaven en uit elkander gingen. Nu viel de onzinnige menigte op de huizen van eenigen hunner aan, die geheel uitgeplunderd werden.

Inmiddels werd er door de rustige ingezetenen naar Dordrecht om onderstand gezonden, waaraan terstond voldaan werd. Onder aanvoering van den Kapitein der schutterij van St. Joris, Johannes Decker geheeten, trokken 80 man, met twee stukken geschut bij zich, naar Oud-Beijerland, waar zij den volgenden morgen, zijnde Zaterdag, ten zeven ure voor het dorp kwamen. De oproerige bende nog bezig met rooven en plunderen, staakten nu wel dit schandbedrijf, doch trokken tegen de schutters op, die, na vergeefsche vermaningen om uit elkander te gaan en rustig te blijven, genood-

zaakt waren hun klein geweer te lossen, dat echter niets baatte, alzoo het gemeen uit de vensters der huizen en van de hoeken der straten op hen schoot, waarom zij verplicht werden hun geschut te ontblooten, minder om bloed te vergieten dan wel om schrik aan te jagen. Dit had de gewenschte uitwerking. De straten waren als in een oogenblik ontledigd van volk; en eenige oproerigen, die in handen vielen en om lijfsgenade smeekten, werden naar de gevangenis gebracht.

De verwoesting, die men had aangericht, was verschrikkelijk. Geheele winkels van stoffen, lakens, linnen enz., waren in de gracht en haven geworpen, terwijl men op andere plaatsen brood, boter, kaas, hammen en geheele zijden spek opeen gestapeld en met voeten getreden zag liggen; het getal der geplunderde huizen beliep zes en dertig, waarvan eenige zoowel van buiten als van binnen beschadigd waren. Zelfs waren er geheele daken afgebroken en de pannen vernield.

In dit oproer sneuvelde Zeger Holleman Willemsz., schutter van genoemd genootschap, evenals Jan van Leenen en Hendrik Beukers, die bij die gelegenheid als oproermakers op het galgenveld waren opgehangen, in de kerk begraven; en zulks op last van Cornelis Hoogenboom Eewoutszoon, officier van dat genootschap. De kerkerekening van 1787 is niet geteekend geworden, wijl Hoogenboom, in zijn kwaliteit van kerkmeester, verklaarde, dat bij gelegenheid van gemeld oproer het bij hem aanwezige goed slot, ten bedrage van f 370, was geroofd, terwijl het overige bedrag door hem was overhandigd aan den secretaris der gemeente J. E. Coets. In hetzelfde jaar ontving Ds. Van Beuningen een beroep naar IJselmonde, en was blijde van zulk eene oproerige gemeente afscheid te kunnen nemen. 30 September deed hij dit met eene predikatie over Handelingen 20 : 36. In zijne nieuwe standplaats werd hij twee weken later bevestigd door Ds. D. Munting van Charlois over

2 Timotheus 4 : 2, en deed zijne intrede over Spreuken 16 : 20*a*. Niet lang stond hij te IJselmonde, want, na voor Wageningen bedankt te hebben, nam hij het beroep naar Hoorn aan, en predikte reeds zijn afscheid 24 Augustus 1788. Bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. J. H. Schudd over Openbaring 14 : 6 en 7, deed hij zijne intrede over Zacharia 4 : 6. Hij nam van Hoorn 29 November 1789 afscheid, als beroepen naar Utrecht, met eene predikatie over Filippensen 4 : 19 en 20. In de bisschopsstad nam hij den herdersstaf op, predikende over Romeinen 15 : 30, na door zijn ambtgenoot Ds. Paulus Rutgers bevestigd te zijn over 2 Corinthe 4 : 5. Aldaar staande herdacht hij zijn veertigjarige ambtsbediening met eene feestrede over Psalm 27 : 9*b*. Door voortdurende lichaamszwakte verhinderd om zijn arbeid te volbrengen, verkreeg hij Nieuwjaarsdag 1832 zijn emeritaat, na afscheid gepredikt te hebben over 1 Petrus 1 : 24 en 25, en overleed 13 Februari 1834. In 1782 was hij gehuwd met Anna Jacoba van Someren, die hem zes kinderen schonk. Zijn eenige zoon, predikant te Harlingen, overleed ten zijnen huize te Utrecht 10 Juli 1813, nog geen dertig jaren oud zijnde; insgelijks zijne dochter Geertruida 13 October 1826, als gade van Ds. Dirk Hendrik Wildschut, predikant te Amsterdam, met wien zij 4 Juli 1809 was getrouwd. Een tweede huwelijk ging Ds. Van Beuningen aan met Geertruida Margaretha Moorrees. Kennisgeving van zijn overlijden geschiedde te Oud-Beijerland door Ds. La Lau, te Woudenberg door Ds. F. R. C. Huydecoper en te IJselmonde door Ds. J. J. van Deinze.

32. *Gabriël Ripping* was de opvolger van Ds. van Beuningen. Hij werd 14 October 1749 te Rotterdam geboren, en was de oudste en langst levende der acht kinderen van Cornelis Ripping, koopman, en Cornelia Paauw. Na te Groningen en te Utrecht gestudeerd te hebben werd hij proponent bij de classis Utrecht. Beroepen te Nieuwland

7 November 1771 werd hij, na peremptoir examen bij de classis Gorinchem, 22 Maart 1772 bevestigd door Ds. P. L. Boerman, predikant te Schelluinen, die tot tekst had Hooglied 3 : 9 en 10, terwijl hij intrede deed over Exodus 33 : 13—15. In Nieuwland staande, huwde hij 10 Augustus 1774 met Cornelia Petronella, dochter van Hendrik de Bok, koopman te Rotterdam en Hester de Bondt. Na hem vijf kinderen te hebben geschonken, van wie drie hem overleefden, overleed zij 19 December 1801; en hij bleef weduwnaar. Beroepen te Tholen, predikte hij 10 September 1775 zijn afscheid over Handelingen 20 : 31 en 32*a*, en werd in zijne nieuwe standplaats 24 daaraanvolgende bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. Gijsbertus Balen over Johannes 21 : 15—17. Door ziekte verhinderd dien dag zijne intreêpredikatie te houden, verbond hij zich eerst 19 November aan de gemeente met eene intreêprediking over Handelingen 16 : 13—15. Ruim twee jaren stond hij te Tholen, toen hij het beroep naar Oud-Beijerland aannam. Hij nam afscheid 18 Mei 1778 met eene leerrede over 1 Corinthe 3 : 9 en 10. Alhier deed hij 1 Juni zijne intrede over 1 Corinthe 3 : 11—15, na bevestigd te zijn door zijn zwager Ds. L. Boom te Brouwershaven, over 1 Petrus 5 : 2—4. In 1790*) nam hij het beroep naar Middelburg aan. Hij nam 1 Augustus afscheid met eene predikatie over Handelingen 28 : 30 en 31, en werd 15 derzelfde maand bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. J. Groeneveld over Spreuken 25 : 12, en hield zijne eerste predikatie over Colossensen 1 : 25 en 26. Na in 1815 zijn vijf-en-twintig jarig verblijf te Middelburg gevierd te hebben, herdacht hij 24 Maart 1822 zijne vijftig-jarige ambtsbediening met eene

*) In het begin van dat jaar vereerde de oud-ouderling C. van Dijk aan de gemeente een zeer fraai zilveren doopbekken. Eenige jaren te voren had hij drie zilveren schotels en twee zilveren bekers voor de Avondmaalstafel geschonken.

prediking over 2 Corinthe 1 : 12. Op zijn verzoek emeritus verklaard met ingang van Nieuwjaarsdag 1830, nam hij 29 December 1829 afscheid over Efeze 3 : 20. Hij overleed 22 Mei 1831 aan verval van krachten.

33. *Petrus Laurentius van Oosterwijk Schouhamer* werd in de vacature-Ds. Roering beroepen, en nam de beroeping aan. Hij was te Goudswaard geboren (gedoopt 14 Juni) 1750, en zoon van Ds. Cornelius van Oosterwijk (pred. te Goudswaard 12 April 1744—11 Juli 1751, en daarna te Zaamslag 18 Juli 1751 tot aan zijn overlijden 3 April 1767) en van Paulina Schouhamer. Proponent geworden bij de classis Leiden 4 Mei 1772, werd hij hetzelfde jaar beroepen te Olden Keppel c. a., en 3 Januari 1773 bevestigd door Ds. H. Schmutz, predikant te Drempt. De bevestiger had tot tekst 1 Corinthe 4 : 1 en 2, de bevestigde Psalm 51 : 14*b* en 15. Voor de tweede maal beroepen zijnde te Schellinkhout, nam hij het beroep aan, en predikte zijn afscheid 19 November 1775 over Jeremia 17 : 16. Den volgenden Zondag werd hij bevestigd door Ds. Johannes Brummel, predikant te Oost- en West Blokker over Hebreeën 13 : 17, en deed zijne intree over Efeze 6 : 19 en 20. Vier jaren stond hij aldaar, en nam toen het beroep naar Poortugaal aan. Na 7 November 1779 zijn afscheid gepredikt te hebben over Filippensen 2 : 12, werd hij 21 daaraanvolgende bevestigd door zijn zwager, Ds. Henricus Brummel, predikant te Krommenie, die hem bij de gemeente inleidde met eene leerrede over 2 Corinthe 5 : 20, terwijl hij zich aan haar verbond, predikende over Colossensen 4 : 3. Beroepen te Zonnemaire, Elburg en Oud-Beijerland, nam hij laatstgenoemde gemeente aan, en nam 21 Sept. 1788 afscheid van Portugaal. Zijn afscheidstekst was 2 Thessalonicensen 2 : 15—17. Door Ds. Ripping 28 September bevestigd over 2 Corinthe 6 : 1, deed hij zijne intrede over 1 Petrus 2 : 2. Slechts een jaar had hij alhier gearbeid, toen hij 26 Nov.

1790 zeer ernstig ziek werd. Twee dagen later vertoonde zich de verschijnselen van de pokziekte, waaraan hij 4 December bezweek. Zijn ambtgenoot, Ds. Boom, deelde dit overlijden den volgenden dag aan de gemeente mede in eene voorafspraak uit Zacharia 1 : 5, en nadat de overledene vier dagen later begraven was, hield genoemde predikant de rouwpredikatie over Johannes 5 : 35.

34. *Laurentius Boom* vervulde de vacature, wegens het vertrek van Ds. Ripping. Hij was de zoon van Cornelis Boom, die predikant is geweest te Loon op Zand en te Dongen, waar hij in 1752 overleed. Na volbrachte studie te Utrecht, werd hij 4 September 1764 proponent bij de Classis van Schieland. Hetzelfde jaar een beroep hebbende ontvangen en aangenomen naar Simonshaven en Biert, werd hij 7 April 1765 bevestigd door zijn neef Ds. Petrus van Kessel, predikant te Reeuwijk, die tot tekst had 2 Corinthe 6 : 1. Hij deed zijne intrede over 1 Corinthe 1 : 23 en 24. 9 November 1777 nam hij afscheid van zijne eerste gemeente, predikende over 1 Corinthe 16 : 23 en 24, daar hij het beroep naar Brouwershaven had aangenomen. Aldaar deed hij zijne intrede over 1 Corinthe 3 : 7—9, na bevestigd te zijn door zijn ambtgenoot Ds. Petrus Klaas over Spreuken 11 : 30. Naar Oud-Beijerland beroepen 24 Maart 1788, bedankte hij 13 April, en verbond zich den volgenden Zondag opnieuw aan zijne gemeente, predikende over Lukas 19 : 42*a*. Opnieuw alhier beroepen 2 Augustus 1790 nam hij het beroep aan, en predikte 14 November zijn afscheid over 2 Thessalonicensen 3 : 16. Den 28ste werd hij bevestigd door zijn zwager, Ds. Johannes Jacobus Hofstede, predikant te Breda over Jesaia 26 : 1 en 2, zijn intreê doende over 1 Corinthe 4 : 1. Nog geen jaar had hij de evangeliebediening vervuld, toen hij door een borstkwaal verhinderd werd zijn ambtswerk voort te zetten. Hij overleed reeds 7 November 1751 in den ouderdom van even 52 jaren. Na op

Zaterdag 12 dier maand begraven te zijn, werd den volgenden dag de rouw-predikatie gedaan, des voormiddags door Ds. Henricus Brummel, predikant te Zuid-Beijerland over Openbaring 14 : 13*m*, en des namiddags door Ds. Johannes Henricus van der Houven, predikant te Nieuw-Beijerland, over Jesaia 40 : 6—8.

35. *Gosselius Habbema* kwam alhier in de plaats van Ds. van Oosterwijk. Hij was geboren te Gorinchem. Zijn vader Dr. Johannes Habbema was achtereenvolgens predikant te Twijzel 1763, Gorinchem 1763—67 en te Rotterdam 1767—89, overleden te Delft 12 Maart 1800. Gosselius studeerde te Groningen en werd in 1785 proponent bij de classis van Zevenwouden. Beroepen te Wijnjeterp en Duurswoude, werd hij 9 October 1785 aldaar door zijn vader bevestigd over 1 Samuël 1 : 27 en 28, terwijl hij zijne intreêprediking hield over Psalm 19 : 15. Vandaar vertrok hij 6 Juli 1788, afscheid nemend over Handelingen 20 : 31, naar Oude Tonge, waar hij zijne intrede hield over Efeze 6 : 19, na bevestigd te zijn door Ds. M. J. van Nimwegen, predikant te Nieuwe Tonge over Colossensen 1 : 28. Voor een beroep naar Brouwershaven bedankte hij, maar dat naar Oud-Beijerland nam hij aan, en predikte 22 April 1792 zijn afscheid over Markus 1 : 15. Alhier werd hij 6 Mei bevestigd door Ds. van der Houven van Nieuw-Beijerland met eene leerrede over Markus 16 : 15, en deed zijne intrede over Psalm 143 : 10*a*. Na nog geen twee jaren hier gestaan te hebben, maakte hij in de kerkeraadsvergadering van 20 Februari 1794 bekend „onder veel aandoenings wederzijds, dat Z.W.E. zich in gemoede verpligt vondt de beroeping naar de gemeente Purmerend in de vreeze des Heeren te moeten aannemen". Hij hield 11 Mei zijne afscheidpredikatie over Lucas 15 : 17, en werd veertien dagen daarna bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. H. C. Hoog over Jesaia 52 : 7. Zijn intreêtekst was Matheus 28 : 18. In zijne nieuwe en laatste

standplaats vierde hij 14 October 1810 gedachtenis van zijn vijf-en-twintig-jarige ambtsbediening, predikende over Thessalonicensen 5 : 18*a*. Hij overleed aldaar 12 Mei 1812, na een ziekte van slechts weinige dagen, bijna 49 jaren oud, een talrijk gezin achterlatend. Zijn ambtgenoot, Ds. D. Broedelet, herdacht zijn heengaan met de woorden van Prediker 12 : 5.

36. *Wouter l' Allemand* werd in 1756 te Rotterdam geboren. Hij voltooide zijne studiën te Leiden, en werd als proponent bij de classis Schieland, te Uitwijk c.a. beroepen. Door Ds. Isaäk Nederhouw, predikant te Steenwijk bevestigd over Hebreën 13 : 17, deed hij aldaar zijne intrede over Efeze 6 : 19. Beroepen te Hasselt, nam hij te Uitwijk afscheid op Pinkstermaandag 28 Mei 1781 over Filippensen 4 : 9, na bevestigd te zijn door zijn ambtgenoot Ds. M. Jorissen, die tot tekst had Colossensen 1 : 28 en 29. Voor de beroepen naar Krabbendijke en 't Woud bedankte hij, zich bij vernieuwing aan zijne gemeente verbindende 4 October 1789 over Filippensen 1 : 25 en 16 Dec. over Lukas 21 : 29*a*. Doch beroepen naar Oud-Beijerland 28 Mei 1792 berichtte hij 3 Juni de ontvangst van het beroep in eene voorafspraak over Psalm 25 : 4, en den volgenden Zondag de aanneming in eene voorafspraak uit Jeremia 1 : 7. Zijn afscheid hield hij 29 Juni over Openbaring 3 : 3*a*. Ds. Habbema leidde hem 12 Augustus alhier in met eene prediking over 2 Corinthe 4 : 3, terwijl hij den herdersstaf aanvaardde, tot tekst kiezend Jesaia 40 : 6*a*. Wegens aanhoudende ziekte verkreeg hij op zijn verzoek in 1809 eervol emeritaat, en predikte 27 Augustus zijn afscheid over 2 Corinthe 6 : 1. Hij vestigde zich daarop metterwoon te Leiden, waar hij na een langdurig ziekbed 29 September 1817 overleed. Kennisgeving van zijn heengaan geschiedde te Uitwijk door Ds. B. Stevens in eene voorafspraak over Hebreën 13 : 7, te Hasselt door Ds. F. Adriani Visch over denzelfden

tekst, en te Oud-Beijerland, wegens vacature, door Ds. H. W. de Wilde, predikant te Klaaswaal.

Uit zijn huwelijk met Catharina Attendoorn (te Gouda gesloten 14 September 1790), die hem een jaar voor zijn dood ontviel, was geboren Pieter Attendoorn l' Allemand, die van 1818—30 te Soest, van 1830—36 te Brummen (waar hij door zijn zwager Ds. J. Moll Jacobszoon, predikant te 's Gravenhage bevestigd was) predikant was. Bij zijn overlijden 22 December 1836 legateerde hij aan de diaconie te Oud-Beijerland een obligatie, groot een duizend gulden, uit belangstelling in zijne geboorteplaats.

37. *Philippus Jacobus Resler**), predikant te Kralingen, in de vacature-Habbema beroepen, nam 7 April 1794 het beroep aan, na twee jaren te voren eene beroeping te hebben afgewezen.

Resler, ook wel Retzelaar geheeten, was geboren te Huizen 7 November 1765. Zijn grootvader Petrus Resler was van 1695 tot zijn overlijden in 1731 predikant te Noorden. Zijn vader Johannes Resler was predikant te Ravenswaay 1734—41 en te Huizen 1741 tot zijn overlijden 6 Juni 1773. Philippus studeerde met goed gevolg te Utrecht, en 3 October 1785 proponent geworden, werd hij kort daarop te Vuursche beroepen en aldaar bevestigd door Carolus Segaar, hoogleeraar en predikant te Utrecht. Bevestigings- en intreêteksten waren Mattheus 10 : 40 en 41 en Mattheus 28 : 20. Na bijna driejarigen dienst nam hij 6 Juli 1788 afscheid van zijne eerste gemeente met eene predikatie over Handelingen 20 : 32, daar hij een beroep naar Kralingen had aangenomen. In deze gemeente werd hij veertien dagen later bevestigd door zijn voorganger Ds. Petrus Buyt, predikant te Woerden, over Johannes 21 : 15—17, terwijl hij zijne intrede

*) Schrijver dezes heeft onlangs voor zijn bibliotheek een ingebonden bundel van 23 door Ds Resler, eigenhandig geschreven predikatiën aangekocht.

hield over Psalm 144 : 10*b*. Toen hij 5 Januari 1792 te Oud-Beijerland beroepen werd, berichtte hij de ontvangst van dat beroep in een voorafspraak over Exodus 33 : 13—15, en een week later het bedanken, zich opnieuw aan zijne gemeente verbindende met eene leerrede over Johannes 4 : 34 tot 41. De volgende beroeping naar deze plaats aangenomen hebbende, predikte hij 29 Juni 1794 zijn afscheid over Filippensen 4 : 1. Den volgenden Zondag hield hij zijne intreêpredikatie over 1 Corinthe 10 : 33*b*, na bevestigd te zijn door Ds. l' Allemand over Hebreën 13 : 17.

Maassluis was zijne volgende en laatste standplaats. Het beroep daarheen aangenomen hebbend, meende hij 12 October 1802 zijn afscheid te prediken over 2 Corinthe 2 : 14—16 (later door hem uitgegeven), doch werd daarin verhinderd door het onverwachtsch overlijden zijner veertig-jarige vrouw Hendrika Catharina van Gasten, met wie hij 3 April 1786 gehuwd was. In zijne plaats trad Ds. Johannes la Verge, predikant te Heinenoord, op, de gemeente bij dit sterfgeval bepalend over Jesaia 55 : 8 en 9, en tevens een afscheidsbrief van Ds. Resler voorlezend. Te Maassluis (waar hij hertrouwde in 1805 met Wilhelmina Jacoba Rijnders) deed hij 17 October 1802 zijne intrede over Romeinen 1 : 13*b*, bevestigd zijnde door zijn ambtgenoot Ds. Willem Molenaar, over Lukas 16 : 23. Hoewel hij te 's Hertogenbosch en te Nijkerk op de Veluwe beroepen werd, bleef hij te Maassluis, herdacht er 17 October 1827 zijn vijf-en-twintig-jarig verblijf met eene predikatie over Psalm 71 : 17 en 18, en overleed aldaar na langdurige ziekte, op eersten Kerstdag van hetzelfde jaar. Van zijn overlijden werd te Oud-Beijerland bericht gegeven door Ds. Noordink, te Kralingen door Ds. D. C. Oskamp over Hebreën 13 : 7, terwijl Ds. Van Beusekom, zijn ambtgenoot, hem herdacht in eene rouwpredikatie over Hebreën 13 : 7.

Tot Ds. Resler's tijd toe was de kerkeraad gewoon

Zondags na de voormiddaggodsdienstoefening „op de zoogenaamde klagt te zitten", ten einde aan de armen christelijke handreiking te doen. Maar daar „behalve degene, die hunne gewone bedeeling kwamen halen, veele voor de consistorie voegden met versoeken, klagten of brieven, waarop de tijd te kort en ongeschikt was te antwoorden", werd op voorstel van Ds. Resler met algemeene stemmen besloten om voortaan Dinsdagsnamiddags „op de klagt" te zitten.

In het tweede jaar van zijn verblijf kwam de kerkeraad, tengevolge van het nomineeren voor ouderlingen en diakenen in moeilijkheden met „Het Comité ter voorlichting en bestiering der Remotiën en Regeeringsaanstellingen in de steden, en ten plattenlande van Holland", en ontving 18 December 1795, „het eerste jaar der Bataafsche vrijheid", onder de zinspreuk: „Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap", een schrijven, waarin gelast werd Oorbert Holleman, Leendert Eland en Joseph Zeevaerder van de nominatie af te voeren en „eene nieuwe nominatie te formeeren, op welke geene dan braave, eerlijke en onbesproken lieden, die in den smaak der weldenkende leden uwer kerk vallen, gesteld worden". De beschuldigingen tegen genoemde personen ingebracht, waren van zeer ernstigen aard; en hoewel de kerkeraad ze niet onderschreef, besloot hij hen te verzoeken, teneinde „rust en vreede te bewaren in *deezen* tijd in de gemeente", zich vrijwillig terug te trekken. Beide eerstgenoemden deden dit, „niet uit eenige erkentenis der aangetijgde misdaad, maar alleen om den *vrede* in deezen tijd", doch Zeevaerder achtte „zijn eer en goede naam (hem het dierbaarst) te zeer te zijn geschonden, om dit ongemerkt te passeren". Acht maanden duurde dit conflict, totdat van de municipaliteit van Oud-Beijerland bericht kwam, dat „ingevolge decreet van de Nationale Vergadering, en opgevolgde publicatie van het Provinciaal Bestuur van Holland, de kerk afgescheiden is van den

Staat", en de verkiezing van kerkeraadsleden overgelaten werd ter verantwoording van den kerkeraad. Een maand later had de verkiezing plaats, maar Zeevaerder werd niet gekozen. Daar hij echter later weer genomineerd werd, schijnt heel deze actie van politieken aard te zijn geweest. Toch ontstonden er in 1812, nieuwe moeilijkheden met hem, wijl hij „zich niet had ontzien, aan te vallen op het onderwijsboekje, door de Predikanten alhier (Hazelaar en Ledeboer) gebruikt wordende, zijnde het Kortbegrip, zulks noemende onvolledig, en veele waarheden verdonkerende, terwijl hij zich niet kon vereenigen met de leerwijze der Predikanten; ja, de wijze waarop men de belijders van het Evangelie ten Avondmaal noodigde, beschouwde als Pelagiaansch-Arminiaansch, en welke verketterende namen daar meer zijn", terwijl hij eindigde met den Leeraar (het gebeurde op huisbezoek van Ds. Ledeboer) „toe te wenschen, dat God hem nog eens tot betere gedachte mogt brengen". Daar Zeevaerder dit alles voor eene commissie uit den kerkeraad grootendeels ontkende gezegd te hebben, werd hij onder censuur gesteld.

Woensdagavond 8 Augustus 1798 werd er eene buitengewone kerkeraadsvergadering gehouden ter behandeling van een gedrukten brief „van de commissie der classis van Zuid-Holland ter behartiging van de belangens der Hervormde Kerk", die handelde op last van de synodale deputaten der provincie. Dit schrijven hield in, „dat er in iedere gemeente, uit de leden der zelve eene commissie worde opgericht, van kundige en godsdienstlievende leden, welke ter bevordering van het gemeenschappelijk belang der kerk, communicatief met den kerkeraad werkzaam moest zijn: eerst met het onderzoek naar het recht, dat de gemeente op kerken, pastorijen, of andere geestelijke goederen mogte hebben, en verder naar alles, wat in deezen van nut kan zijn; vervolgens om te zorgen voor den openbaren godsdienst, het onderhoud van

Leeraren, toerusting tot het Leeraarsampt en hetgeen verder tot deszelfs uitoefening noodig is; ten derde door hulp te bieden aan gemeentens, daar de godsdienst zonder onderstand geheel vervallen zou en om gedurende de drie eerstkomende jaaren de tractementen aan de Predikanten te bezorgen". Zondagsmiddags 19 Augustus kozen de manslidmaten tot leden dier commissie, die derhalve als kerkvoogdij optrad, Jan Eduard Coets, Jan van der Schoor, Klaas Schelling en Johannes Cantzlaar, aan wie werden toegevoegd de ouderlingen Jan van Gijn, Gijsbert Plomp, Jan Verhagen en Gerrit Vink, van wie Verhagen tot president en Coets tot secretaris gekozen zijn. Op verzoek van deze commissie werden Zondag 28 October „alle hunne medeleden van het gereformeerd genootschap te Oud-Beijerland, die den vollen ouderdom van twintig jaaren bereikt" hadden, opgeroepen, „bij mondelinge stemming uit hun midden te verkiezen en aan te stellen drie kundige en belijdenis gedaan hebbende leden tot opperkerkmeesteren". Het blijkt echter noch uit de notulen der kerkvoogdij noch uit die van den kerkeraad, wie de verkozenen zijn geweest. Wel is zeker dat sedert 1821 de keuze van opperkerkmeesters geschiedt door de notabelen.

Het onderzoek der commissie bracht aan het licht, dat het kerkgebouw gesticht was, nadat de gemeente hier tot reformatie was gekomen, en dat het zelfs hoogst onwaarschijnlijk was, dat het oudste gedeelte, het dusgenaamd Gravinnenhuisje of kapel, gebouwd voor of in 1567, voor dien tijd in gebruik was geweest bij de Roomschen, daar er in dien tijd geene relequieën werden gevonden, geene kerk door hen werd gehouden en er dus bepaald geene Roomsgezinden waren. Wat de pastoriën betreft, bleek dat zij er voor 1788 nog niet waren*),

*) Het tegenwoordig postkantoor is oorspronkelijk door een predikant in het laatst der 18e eeuw voor eigen rekening gebouwd.

maar de predikanten tot dien tijd, ieder jaarlijks f 100 uit „het geestelijk kantoor" ontvingen om een huis te huren. In genoemd jaar zijn door het gemeentebestuur uit zeker fonds twee huizen naast elkander aangekocht, en tot pastoriën ingericht. Hoewel in 1799 reeds pogingen werden aangewend om ze aan de kerkvoogdij te verkoopen, bleven ze tot 1811 dorpseigendom. De kerktoren, die in 1604 door Sabina van Beijeren gebouwd is, en in Juli 1750 in brand is geraakt, is tot heden het eigendom der burgerlijke gemeente.

2 October 1788 kwam bericht van de municipaliteit in, dat het betoog der commissie, „behelzende de bewijzen van eigendom, welke de gereformeerde gemeente op de kerk alhier is hebbende, door gezegde commissie op den 27 September 1798 ter deezer vergadering ingediend", „in allen deelen voldoende geoordeeld" is, „en misdien geresolveerd, hetzelve als zodanig te bekragtigen; en voorts de kerk van Oud-Beijerland als het wettig eigendom der gemeente alhier toe te kennen".

Op verzoek van den Kerkeraad „der Nederduitsche Gereformeerde Gemeente te Amsterdam", hoe het eigendomsrecht van het kerkgebouw was betoogd, antwoordde de commissie in een schrijven van 5 Februari 1799.

In verband met de nasporingen van bovengenoemde commissie omtrent de eigendomsrechten der Ned. Herv. Gem. zij het volgende opgemerkt.

Bij de Reformatie schonken de Gereformeerden in de meeste gewesten van ons vaderland de bestaande pastoriegoederen aan den Staat, daar deze behoefte had aan geldmiddelen tot het voortzetten van den oorlog met Spanje, onder beding evenwel van schadeloosstelling of eeuwige renten, en wel voornamelijk om te zorgen voor de uitbetaling der traktementen en pensioenen der predikanten. De Staat kwam dus toen en daarna in het bezit van zeer waardevolle bezittingen, meest bestaande in onroerende goederen, welke

bij het overgaan van de doode in de levende hand bovendien successierechten, reeële en extra belastingen opgebracht hebben, terwijl de renten dier kapitalen op verre na niet vereischt werden voor de genoemde uitbetalingen. Dat intusschen niet alle gemeenten van de pastoriegoederen afstand gedaan hebben, blijkt daaruit, dat er ruim zestig gemeenten zijn, voornamelijk in Groningen en Friesland, ook in Gelderland en Overijssel, waar de Staat tot den huidigen dag geen of slechts een gering traktement uitbetaalt.

De oorsprong der pastoriegoederen moge niet aan te wijzen zijn, onbetwistbaar is het echter, dat zij als donatiën, giftbrieven, testamenten en dergelijke waren gelegateerd, of bij levenden lijve geschonken. Dat zij ten tijde der kerkhervorming aan de Roomschen zouden ontnomen zijn, is niet waar, wijl de Reformatie in het recht op die pastoralia geene verandering kon brengen. De omstandigheden hebben zich aldus toegedragen. Vóór de kerkhervorming werd geene andere belijdenis geduld, op verbeurte van lijf en goed, dan de Roomsche. Toen nu verreweg de meeste Roomschen met de Reformatie medegingen, bleven zij met alle recht en volgens alle grondbeginselen van het recht van eigendom, in het bezit der goederen, die de Roomsche kerk in den loop der eeuwen had ontvangen.

Trouwens, een groot aantal priesters van verschillenden kerkelijken rang omhelsden niet alleen de gereformeerde beginselen, maar gingen met hunne gemeenten tot de Hervorming over. Zelfs aanzienlijke familiën, toen de eenige grondbezitters, wier ouders of voorouders meest de schenkers der pastoriegoederen waren geweest, volgden hunne pastoors in den overgang tot de reformatorische leer. Veilig kan men dan ook zeggen, dat de overgang van Roomsch tot Hervormd stond als 8½ tot 1, en het alzoo natuurlijk was, dat de meerderheid bezitster werd, daar bovendien

de nog overgebleven Roomschen voor het grootste gedeelte wegtrokken.

Uit die geestelijke goederen, bekend onder den naam van pastoralia, vicariën en beneficiën enz., voor zoover die aan den Staat geschonken of door dezen genaast en geseculariseerd zijn, en waaruit te voren de Roomsche priesters hunne inkomsten genoten hadden, werden sedert de Reformatie de traktementen der predikanten betaald. De eerste bepaling daaromtrent is de resolutie der Staten van Holland van 24 November 1574, waarbij bepaald werd het predikantstraktement in de steden op hoogstens f 300 en ten plattenlande op f 200 's jaars te stellen, met zekere som voor huishuur in gemeenten, waar geene pastoriën waren. Bij besluit van 7 October 1580 zijn die traktementen met f 100 verhoogd, gelijk zulks later meer en meer plaats had. Te Oud-Beijerland bedroeg toen het traktement f 650 jaarlijks met een restitutie voor huishuur*).

Die geestelijke goederen werden intusschen onder bijzondere besturen gebracht, „geestelijke kantoren" geheeten, die voor de uitbetaling der traktementen

*) Tijdens het verblijf van Ds. Prins (in 1816) en waarschijnlijk ten gevolge van eene door hem afgewezen beroeping, zijn eenige gelden bijeengebracht ter verhooging der traktementen. In 1829 werd het traktement der predikanten ieder met f 100 verhoogd om in de vacature-Noordink te eerder en beter te kunnen voorzien. In 1841 bedroeg het traktement f 1000 met vrijdom van alle belastingen, terwijl in 1849 uit erkentelijkheid voor het bedanken van Ds. De Ronde Bresser voor het beroep naar Numansdorp niet alleen zijn traktement, maar ook dat van zijn ambtgenoot met f 100 werd verhoogd. In latere jaren evenwel handelde de kerkvoogdij zeer willekeurig en legde, tijdens Ds. Van Meerten, aan den jongsten predikant f 200 per jaar meer toe. Thans is vastgesteld, dat de beide predikanten gelijke traktementen zullen hebben, zijnde jaarlijks f 1800.

enz. aan predikanten en kosters, die tegelijk voorzangers en schoolmeesters waren, zorgden. Zoo bestond er een „geestelijk kantoor" te Delft, dat ieder kwartaal de traktementen voor deze gemeente uitbetaalde.

Bij de scheiding van Kerk en Staat (alleen de Hervormde Kerk kon van den Staat gescheiden worden, omdat zij alleen met hem vereenigd was en gedeeltelijk nog is) bleef derhalve aan de Herv. Kerk de rechtmatige aanspraak, dat aan haar schadeloosstelling verleend werd voor de goederen, die zij eenmaal aan den Staat had geschonken. Zulks werd dan ook erkend, toen tengevolge van de Fransche omwenteling op 18 Augustus 1796 de scheiding van Kerk en Staat was uitgesproken de Roomschen hun vermeend recht op de pastoriegoederen wilden doen gelden. Minister J. H. Molerus betoogde toch in 1808 tegenover Koning Lodewijk Napoleon, dat de groote meerderheid der Roomschen in de zestiende eeuw den Hervormden godsdienst hebbende aangenomen, de pastoriegoederen het wettig eigendom waren van hetzelfde genootschap, waaraan zij vermaakt waren. Ook Baron d' Alphonse, intendant bij het ministerie van Binnenlandsche Zaken, heeft bij zijn onderzoek in 1812, namens Keizer Napoleon gedaan, zeer juist opgemerkt, dat de Roomschen volstrekt geen recht tot reclamatie der pastoriegoederen hadden, wijl hun getal vóór 1641 hier te lande zeer gering was geweest, terwijl de Roomschen na dien tijd niet uit oude Nederlandsche geslachten van vóór den tijd der Reformatie gesproten waren, maar als vreemdelingen, door koophandel, om vrijheid van geweten en andere redenen herwaarts gekomen waren.

Toen nu gemelde scheiding in 1796 tot stand kwam, meende de Regeering zich aan het uitbetalen der traktementen als anderzins te kunnen onttrekken. Zij ontkende wel het recht der Herv. Kerk niet, maar vond het zeer bezwarend, en besloot daarom, bij wijze van overgangsbepaling, nog gedurende

drie jaren uitbetaling te doen. Gelukkig evenwel kwam de Regeering na afloop van dat drietal jaren tot de overtuiging, dat de Staat tot uitbetaling verplicht was. De plannen in 1805 onder het bestuur van den raadspensionaris R. J. Schimmelpenninck ten gunste der Herv. kerk ontworpen, werden evenwel, mede door den invloed der Roomschen verijdeld, zoodat men het lijdelijk moest aanzien, dat volgens besluit van April 1808, de fondsen bij de geestelijke kantoren aanwezig, in 's Rijks schatkist werden gestort. Toch werd door Koning Lodewijk 2 Augustus daaraanvolgende eene wet uitgevaardigd, waarbij aan de predikanten het voortdurend genot hunner inkomsten, als rechtmatig verschuldigd, verzekerd werd, doch nu voortaan uit de schatkist te voldoen, met dien verstande evenwel, dat daaruit niet langer dan tot 1 Januari 1810 de kerkelijke beambten, als: voorlezers, kosters, organisten enz. hunne bezoldiging zouden ontvangen, maar voor rekening der plaatselijke kerkvoogdij kwamen.

Keizer Napoleon verklaarde intusschen 9 Juli 1810 ons vaderland bij Frankrijk ingelijfd. Gedurende de Fransche overheersching hebben de Hervormden, vooral hunne predikanten, het bitter te verduren gehad. Volgens 's Keizers wil moesten de organisatiën der eerediensten bij de wet van 8 April 1802 in Frankrijk aangenomen, op de protestantsche kerken in Nederland worden toegepast, bij besluit van 18 October 1810. Ingevolge deze wet werd onder meer bepaald, dat de Hervormde predikanten in plaatsen der derde klasse (met eene bevolking van 5000 zielen of minder) eene jaarwedde van één duizend francs zouden genieten. Daar zulks voor vele predikanten eene belangrijke traktementsverlaging was, moest men in de meeste gemeenten, door inschrijving of hoofdelijken omslag eenige fondsen bijeenbrengen om de traktementen eenigszins op den ouden voet te brengen. Door Napoleon's gunstige beschikking werden evenwel de trakte-

menten over 1810 nog uitbetaald, doch in 1811 bleef de uitbetaling achterwege, terwijl in de beide volgende jaren van Regeeringswege alleen een gedeelte werd gegeven. Na de verlossing van het Fransche dwangjuk werden door Koning Willem I bij besluit van 19 Januari 1814 aan de predikanten de betaling der traktementen, kinder-, school- en academiegelden van af 1 December 1813 opnieuw verzekerd, terwijl zulks daarna bij de Grondwet van 1815 is gewaarborgd.*)

38. *Cornelis Adrianus van den Broek*, predikant te Sprang, die in vacature-Resler het beroep ontving,

---

*) Voor het kweeken van Godsdienstleeraars betaalt de Ned. Staat thans aan de:

Ned. Herv. Kerk	met	2.200,000	zielen	ruim	f 100.000
Nederl. Joden	»	100.000	»	»	- 19.000
Roomsch-Kath. kerk	»	1.600.000	»	»	- 13.000
Ev. Luth. Kerk	»	65.000	»	»	- 7.300
Remonstr. Kerk	»	15.000	»	»	- 2.400
Herst. Luth Kerk	»	20.000	»	»	- 300

Voor de traktementen der Kerkleeraars betaalt de Staat aan de:

Ned. Herv. Kerk	f 1.141.385	of	gemidd.	f 752	per	leeraar
Ev. Luth. Kerk	- 37.535	»	»	- 615	»	»
Herst. Luth. Kerk	- 4.325	»	»	- 393	»	»
Doopsgez. Gem.	- 11.450	»	»	- 309	»	»
Remonstranten	- 20.000	»	»	- 833	»	»
Roomsch Kath.	- 521.269	»	»	- 305	»	»
Oud-Bissch. Cler.	- 7.600	»	»	- 400	»	»
Nederl. Joden	- 9.975	»	»	- 997	»	»

Voor de verschillende Kerkbesturen betaalt de Staat als volgt:

Kerkbestuur	der	Herv. Kerk	f 40.000
»	»	Ev. Luth. Kerk	- 4.200
»	»	Herst. » »	- 1.400
»	»	Remonstr.	- 500
»	»	R.-Kath. »	- 21.000
»	»	O.-Bissch. Cler.	- 4.300
»	»	Joodsche Syn.	- 3.550

nam het aan. Hij was 4 December 1771 geboren te Prinsenhage, de tweede zoon van Cornelis van den Broek, van 1764 tot zijn overlijden 21 November 1793 predikant aldaar, en Petronella Boom. Na voltooing zijner studiën te Leiden werd hij beroepen te Hekelingen en 't Woud, welke laatste gemeente hij aannam. 4 Januari 1795 bevestigd door zijn oudsten broeder Reinier, adjunct-predikant te Gorinchem, met eene leerrede over Ezechiël 33 : 7 tot 10, deed hij zijne intrede over 2 Corinthe 4 : 5 tot 9. Ruim twee jaren later het beroep naar Sprang aangenomen hebbend, nam hij 30 Juli 1797 afscheid van zijne eerste gemeente over Genesis 32 : 9 en 10*a*, en werd weder door zijn broeder, toen predikant te Prinsenhage, bevestigd, ditmaal over Psalm 65 : 5, terwijl hij intrede deed over Handelingen 11 : 11 en 12. In 1803 volgde hij het beroep naar deze gemeente op, en predikte zijn afscheid over Jesaia 21 : 10. Ds. l' Allemand bevestigde hem 29 Maart over 2 Timotheus 4 : 5*e*. Hij aanvaardde zijne bediening met eene predikatie over Romeinen 1 : 15.

Alvorens hij beroepen was had Ds. G. J. van der Kuip, predikant te Nieuw-Beijerland, die met Ds. J. la Verge van Heinenoord, consulent was, zich beklaagd, dat hij niet in het opmaken der nominatie voor het gros-tal erkend was. In een schrijven aan den kerkeraad beriep hij zich op capittel 14 van de kerkelijke wetten, handelende over de vaceerende kerken, waar art. 14 no. 3 te lezen stond: „deze twee ordinaire consulenten zullen van de bizondere respective kerken moeten gebruikt worden in alle voorvallende zaken van maken van nominatiën en beroepingen, die ten overstaan van hun beiden zullen geschieden", en no. 4: „de vacerende kerken zullen deze twee ordinaire consulenten van hunnen ring moeten gebruiken tot het maken van nominatiën en beroepingen en die niet mogen voorbijgaan en te huis laten, en die zich indringen om consulenten

eener vacerende kerk te zijn met uitsluiting van de ordinaire consulenten schoon daar toe van de vacerende kerk verzogt, zullen worden gecensureert en inhabiel verklaard om eenige classicale of synodale bedieningen waar te neemen voor den tijd van tien agtereenvolgende jaren". Hij verklaarde op grond daarvan de nominatie „voor nul van geener waarde". De kerkeraad antwoordde hem daarop, dat hij „zich vergalloppeerd" had door niet te denken aan art. 14, waar stond: „edoch behoudens 't gewone en rechtsgepraktiseerde gebruik van elke kerk", zich er van overtuigd houdende gehandeld te hebben „na de oude costume, die ook altoos door de Classis is geapprobeerd"; en maande hem aan „niet te haesiteeren" om voor het beroepingswerk over te komen, „zullende anders volgens de wet een ander consulent assumeeren". Daar Ds. V. d. Kuip niet van ongelijk overtuigd was, reden Ds. l' Allemand en Ds. La Verge naar Dordrecht om Ds. Van Rhijn, en „nog een ander oud ervaren Leeraar" daarover te raadplegen. Na ingewonnen advies reed men op de terugreis bij Ds. J. Knottenbelt te Mijnsheerenland aan, die in plaats van Ds. V. d. Kuip tot consulent benoemd werd.

Kort voor de overkomst van Ds. V. d. Broek hadden de opperkerkmeesters besloten, mede met het oog op de ziekte van Ds. l' Allemand, die na twee maanden lange gevaarlijke krankheid zijne herstelling herdacht in eene leerrede over Psalm 56 : 13 en 14, „om aan twee zig aanbiedende personen, nam.: Allen Bientje en Pieter Baars om de gewone catechisatiën te volvoeren alsook om oefening voor de gemeente te doen, toe te staan, om eens of tweemaal per week de kerk en consistorie te gebruiken". Toen echter in 1808 Philippus Rank zich als catechiseermeester aanbood, zag de kerkeraad daarvan niet alleen de noodzakelijkheid niet in, maar meende, dat, waar „misschien nog een examen vereischt zoude

worden", men „daarin de classis behoorde te kennen". Toch wordt hij in de latere notulen met den titel catechiseermeester genoemd, en schijnt dus als zoodanig eene aanstelling gehad te hebben. In 1888 werd op voorstel van Ds. Bouthoorn „een catechiseermeester of evangelist" benoemd in den heer J. H. Weidner. Ds. v. d. Broek, voor de tweede maal een beroep naar Hoorn ontvangend, nam het aan, en predikte 1 Juni 1806 zijn afscheid over Handelingen 20 : 31. Den volgenden Zondag deed hij zijne intrede, predikende over Collossensen 1 : 27*b*, na bevestigd te zijn over Hebreën 8 : 11*b* door zijn ambtgenoot, Ds. J. van Slogteren. Nog geen twee jaren later nam hij de roeping naar Rotterdam aan, waar hij, na afscheid van zijne gemeente genomen te hebben 27 Maart 1808 over Johannes 14 : 21, bevestigd werd 3 April door zijn ambtgenoot Ds. Henricus Oort over Jakobus 1 : 22. In 1811 bezocht hij zijne vroegere gemeente Hoorn, en was voornemens van daar naar Waardenburg te gaan om er 25 Augustus zijn jongsten broeder Petrus Wilhelmus te bevestigen. Dit plan werd echter verijdeld doordat hij zware koortsen kreeg. Eenigszins beter geworden zou hij naar Rotterdam terugkeeren, maar onderweg, te Amsterdam, overviel de koorts hem weer, en reeds 3 September overleed hij, Elisabeth Henriette Hollert, met wie hij zestien jaren getrouwd was geweest, als weduwe nalatend. Behalve drie met zilver bekroonde verhandelingen, zag van hem een preekbundel het licht: „De Christusregering zigtbaar in de gesteldheid en geschiedenis der zeven Aziatische gemeenten, voorgesteld in 17 leerredenen. Rotterdam 1812".

39. *Christiaan Leonard van den Broek* werd de opvolger van zijn broeder, en 9 November 1806 door hem bevestigd. De bevestiger had tot tekst 1 Timotheus 4 : 12, de bevestigde Johannes 4 : 37 en 38. Ook hij werd te Prinsenhage geboren, en wel 30 November 1783 als vierde zoon van Ds. Cornelis van den Broek. Op aandrang van

den oom zijner moeder, Ds. Laurentius Boom, predikant te Brouwershaven, werd de opvoeding zijner eerste kindsheid aan dezen toevertrouwd, maar zijn overlijden te Oud-Beijerland in 1791, bracht de knaap in de ouderlijke woning terug. Niet lang na het overlijden zijns vaders in 1793, moest hij met zijne moeder en broeders uit Prinsenhage vluchten wegens den inval der Franschen. De familie vestigde zich twee jaren later te Leiden. Christiaan bracht daar in 1805 zijne studiën ten einde, en na in November den vereischten ouderdom bereikt te hebben, ontving hij roepingen naar 't Woud en Berkenwoude, welke laatste hij aannam. Zijn oudste broeder, Reinier, predikant te Besoijen, bevestigde hem 4 Mei 1806 over Mattheus 10 : 16*b*, terwijl hij zich aan zijne eerste gemeente verbond met eene predikatie over 1 Corinthe 3 : 6—9*a*. Slechts negen weken had hij aldaar gearbeid, toen hij alhier beroepen werd. Hij „vond zich verplicht" deze roeping aan te nemen, en legde reeds 26 October den herdersstaf te Berkenwoude neder, predikende over Johannes 4 : 34.

Terwijl hij alhier met Ds. Ledeboer predikant was, kwam 5 Januari 1810 de scheiding tusschen de zoogenaamde Heilige Geest of Groote armen en de diakonie armen tot stand. Reeds in 1797 was deze zaak ter sprake gekomen, naar aanleiding van een schrijven van den pastoor te Rhoon, hetwelk aldus luidde:

„Aan de burgers, armbezorgers der Herv. Gemeente in Beijerland.

Medeburgers!

Deeze dient ter ondersteuning van het schriftelijk voorstel UE. gisteren door den Burger Aarssen, op mijn order gedaan, niet slechts ter onderhouding van den thans ziekliggenden Dirk Havermans, en de zijnen, maar teffens van alle noodlijdende Catholyken in Beijerland, die zig ten dien einde,

bij UEd. mogten aangeven, en voor welker onderhoud UEd. verplicht zijn te zorgen, zoo zij bij U zijn gebooren, of dat UEd. nalatig zijt geweest, hen van buiten komende eene behoorlijke acte af te vorderen. Deeze zaak heeft reeds voor mijn aankomst alhier in quaestie gelegen, dan het word eens tijd om der menschelijkheid wille, dien te eindigen. Indien UEd. ons billijk verzoek mogt afslaan, zoo verzoeken wij alhier daarvan een schriftelijk en behoorlijk bewijs, waar naa wij onze maatregelen kunnen neemen. In dit vertrouwen blijven wij, naa toewensching van heijl en aanbieding van broederschap, met veel achting, medeburgers!

Uw toegenegen Medeburger

(w.g.) W. IMMA, R.-C. Pastor.

RHOON, 14 November 1797.

29 Maart te voren had de Kerkeraad evenwel besloten, hoewel hij op verzoek van de municipaliteit den naam „Gereformeerde armen" in dien van „Gecombineerde armen" veranderd had, om „ooit andere als Gereformeerde armen willen te onderhouden". Zoodoende was hij niet van zins om bedoeld huisgezin noch andere Roomschen te onderhouden, doch vond het beter aan de municipaliteit voor te stellen „om (waar 't mogelijk) eene scheijding van den groten en Diakonie armen te maken, waardoor elk zijn eigen huishouden afzonderlijk kon besturen". Het gemeentebestuur was er echter niet toe te vinden. Bij de finale verdeeling der armengoederen in 1797 werd ²/₃ aan de „Groote armen" en ¹/₃ aan de diakonie armen toegekend, daar bij gedane telling gebleken was, dat er ongeveer honderd-vijftig armen waren, van wie nagenoeg honderd tot eerstgenoemde en vijftig tot laatstgenoemde behoorden. Wat het Armhuis betreft, viel bij loting de westzijde aan de diakonie-, de oostkant aan de groote armen ten deel.

Onder Ds. V. d. Broek kwam ook het werkhuis

tot stand. Toen in 1797 de fondsen der diakonie meer dan uitgeput waren, werden middelen beraamd „om den zoo diep vervallen staat onzer kas te ondersteunen, jaa volkomenlijk te redden", door belasting te heffen op het gemaal en op brood, „'t welk jaarlijks zou kunnen opbrengen eene som van 1700 guldens, terwijl van „de overschietende penningen een werk- en armhuis (nader uit de negotieven penningen te stichten)" kon onderhouden worden. Dit plan is onder hem ten uitvoer gebracht, hoewel over de stichting enz. van dit werkhuis in de notulen niets staat opgeteekend dan alleen enkele malen, dat er door den Kerkeraad een Directeur benoemd is.

Ook dient nog vermeld te worden, dat 19 October 1808 aan den Kerkeraad werd voorgelezen „een besluit der Christelijke Synode tot handhaving van hare vroegere besluiten omtrent de Evangelische Gezangen, bij hetwelk zij 1e. alle predikanten injungeerd om zich bij alle godsdienstoefeningen conform de synodale besluiten te gedragen, — zoowel ten aanzien der Psalmen, als der Evangel. Gezangen, — verbiedende uitdrukkelijk, alle heimelijk en openbaar verachten der Psalmen of Gezangen, het noemen van Psalmwijzen bij het afgeven der Gez., het enkel zingen der Gez. voor nog het Woord des Heeren gelezen is; met één woord alles, wat strekt om de bedoeling der Syn. ten opzichte van de invoering der Gez. te onderdrukken, zullende zoodanige Predikanten, die zich hieraan schuldig maken, door hunne resp. kerkeraden, of bij nalatigheid van dien door de Classis ten ernstigste worden berispt, en bij volharding als overtreders der kerkel. wetten worden gestraft, zelfs tot suspentie en afzetting van hunnen dienst. 2e. Alle kerkeraads persoonen en voorzangers worden ook wel ernstig vermaand om zich te onthouden van alles, wat aan de uitvoering van dit Syn. besluit zou hinderlijk zijn, zullende tegen de overtreders volgens kerkenordening worden geprocedeerd.

3e. Deze resolutie zal bij de eerstvolgende kerkeraadsverg. worden voorgelezen, en in actie geinsereerd; bij de kerkvisitatie zal men expresselijk onderzoeken, of hieraan voldaan is en in de class. vergadering worden afgevraagd, of elk hierin zijn pligt betracht en of iemand eenige gegronde reden tot klagte over zijne medebr. of kerkeraadsleden heeft".

Uit niets blijkt, dat de invoering der Gezangen eenige moeilijkheden heeft opgeleverd. Vast staat integendeel, dat alle predikanten tot Ds. Verhoeff Gezangen hebben laten zingen. Met de komst van laatstgenoemde is dit evenwel veranderd, en sedert zijn geene predikanten enz. beroepen, uitgezonderd Ds. Van der Valk, die ze te Boxtel wel liet zingen, dan die tegen de Gezangen waren. Thans evenwel schijnt er tijdens, maar ondanks Ds. Van der Valk, eene plotselinge ommekeer te hebben plaats gegrepen. De kerkeraad laat bijna zonder uitzondering predikanten enz. optreden, die groote voorstanders van Gezangen zijn; en de gemeente geeft zooveel blijk daarmede in te stemmen, dat zelfs ultra-anti-gezangen-mannen, die vroeger als ze per ongeluk in de kerk waren, als er een Gezang werd opgegeven, hunne boeken met groot vertoon dichtklapten of wegliepen, thans niet gaarne eene predikbeurt zouden overslaan, waarin „een Gezangenman" optreedt.

Tijdens zijn verblijf alhier ontving Ds. Van de Broek roepingen naar Vlaardingen, Kampen en Dordrecht. Laatstgenoemde gemeente aangenomen hebbend, predikte hij alhier 24 Februari 1811 zijn afscheid over Mattheus 28 : 20. In zijne nieuwe standplaats aanvaardde hij de Evangeliebediening met eene predikatie over 1 Corinthe 3 : 22*b* en 23, na door zijn ambtgenoot, Ds. Willem Christiaan van Maanen bevestigd te zijn over Handelingen 14 : 15*b*. Nauwelijks drie jaren later vertrok hij naar de hofstad, na 22 Mei 1814 afscheid gepredikt te hebben over Romeinen 8 : 35*a*. Zijn ambtgenoot

Ds. J. Sluyter trad als zijn bevestiger op, hem 5 Juni bij de gemeente inleidende met eene leerrede over Johannes 13 : 13. Drie dagen later predikte hij zijne intreê over Markus 16 : 15. Hij vierde 5 Juni 1839 gedachtenis van zijn vijf-en-twintigjarig verblijf, over denzelfden tekst predikend, waarmede hij in zijne eerste gemeente de Evangeliebediening aanvaard had. De gemeente te 's Gravenhage mocht hem nog tien jaren langer behouden, en zoozeer werd zijn arbeid op prijs gesteld, dat de Koning hem benoemde tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Eene plotselinge ongesteldheid noodzaakte hem 3 April 1848 zijn predikdienst te staken, en langzamerhand moest hij ook zijne andere, waaronder zulke gewichtige, werkzaamheden prijsgeven. Zijne afscheidspredikatie kon hij zelf niet houden, want 1 Juli 1849 ontving hij zijn emeritaatsbrief op het ziekbed, dat 17 Augustus zijn sterfbed werd. Kennisgeving van zijn overlijden geschiedde in de verschillende gemeenten, die hij met zooveel trouw gediend had. Te Oud-Beijerland werd tevens met dank herdacht het vele goede, door hem tot stand gebracht, namelijk de betere inrichting der armen-administratie en de oprichting van een werkhuis voor behoeftigen.

Hij was de schrijver, behalve van zijne uitgegevene leerredenen, onder den titel van *Christus Regeering,* ook van eene verhandeling over „De regte betrachting des doods", bekroond met eene zilveren medaille door het „Haagsche Genootschap ter verdediging van de christelijke godsdienst tegen deszelfs bestrijders", en voorkomende in de Handelingen van dat Genootschap voor het jaar 1806.

Hij is eerst gehuwd geweest met Catharina Bonnet, die hem echter weldra met het kind, dat hun geboren werd, door een vroegtijdigen dood werd ontrukt. Later huwde hij met Margaretha Carp, die, na eene bijna vijf-en-twintigjarige echtverbintenis, 23 Augustus 1842 te Langen

Schwalbach (in Nassau) overleed. Uit dit laatste huwelijk werd in 1824 geboren Jan Jacob, die achtereenvolgens predikant was te Welsum 1851, Oegstgeest 1856, Hoorn 1857 en 's Gravenhage 1857 tot zijn dood 7 Januari 1875.

40. *Abraham Ledeboer* was de opvolger van Ds. l' Allemand.

Het geslacht Ledeboer behoort onder de oudste adelijke geslachten van Westphalen. Heinrich von Ledebur zu Mühlenburg und Werburg, geboren 1417, had twee zonen Gerhard en Johann. Eerstgenoemde is de stamvader van den Mühlbergsche, Johannes van den Werburgschen tak, uit welken de Hollandsche Ledeboers zijn gesproten. Deze Johann, geboren in 1468 had drie zonen, die hij allen heeft doen studeeren. Een van deze was Christoffer, die in 1573 van de Luthersche tot de Calvinistische belijdenis is overgegaan, en in 1613 als eerste prediker na de Reformatie te Almelo is beroepen, waar hij met veel vrucht gearbeid heeft, zoodat onder zijn dienst die gemeente van vijf tot omtrent vijfhonderd lidmaten aangroeide. Zijn zoon Johannes was ook predikant te Almelo; gedurende den inval van den bisschop van Munster heeft hij er meermalen onder den blooten hemel gepreekt. Ook diens zoon, Jan Hendrik, volgde zijn vader te Almelo op, en werd naderhand te Nijkerk op de Veluwe beroepen.

Van zijne hand bestaan twee gedrukte predikatiën in rijm, eene over het overlijden van Koningin Maria, de andere bij de terugkomst van Koning Willem, die beide vooral belangrijk zijn om de geschiedkundige aanteekeningen.

Zijn zoon Ernst Jan was koopman te Amsterdam. Een andere zoon van Johannes was Abraham, predikant te Gilhausen. Hij schreef het eerst den familienaam: Ledeboer. Zijne kinderen waren: Johannes, apotheker te Amsterdam, gehuwd met Mej. Sterlinck, uit welk huwelijk de latere Dr. Ledeboer te Leiden werd geboren; Elias, koopman

te Zwolle, wiens zoon daar burgemeester werd; Abraham, vader van den beroepen predikant Johannes, die bij Zuidlaren door een deserteur, die hem den weg wilde wijzen, „tot droefheid van zijn geslacht, en allen, die hem kenden", van het paard werd doodgeschoten; en Bernardus, geboren te Gilhausen, 4 Januari 1706. Deze laatste, de grootvader van onzen Abraham, studeerde te Groningen, werd eerst predikant te Weerselo, in 1742 te Hellendoorn, waar hij de vijftig-jarige gedachtenis van zijn dienst mocht vieren, en vooral in het laatst met bijzonderen zegen heeft gearbeid. In 1782 werd hij emeritus en overleed 25 Juni 1795. Zijne vrouw, Anna Sebilla Lippenerhof, met wie hij 52 jaar gehuwd was, overleed in 1787. Zijne vier kinderen waren: 1. Abraham, geboren 17 October 1735 te Weerselo, die te Groningen studeerde en promoveerde als phil.-Dr. Hij was predikant te Renswoude September 1758, en te Haastrecht 1760, waar hij tengevolge van een spraakgebrek emeritaat moest nemen in 1777, en zich tot zijn dood 13 Augustus 1808 bezig hield met de opleiding van jongelieden; 2. Lambertus Vincentius; 3. Hieronymus, beide rijke kooplieden en 4. eene dochter.

Abraham was een zoon van Lambertus Vincentius, die gehuwd was met mej. Drost uit Haastrecht, de standplaats van zijn oom. Hij trouwde met Frederika Charlotta Louisa Verster, die 17 Mei 1780 geboren was te Rotterdam uit Ds. Jan Louis Verster en diens eerste gade Frederica Wilhelmina Prebentia van Wilmsdorff. Van zijn broeders moet genoemd worden Bernardus, vader van den bekenden Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer, predikant te Benthuizen, die meermalen te Oud-Beijerland in de schuur op de scheeptimmermanswerf van J. J. van Steenbergen het evangelie verkondigde.

Abraham, na in 1803 proponent te Groningen te zijn geworden, nam het beroep naar Meethuizen aan, en deed 19 Februari 1804 zijne intrede over

1 Timotheus 1 : 15*a*, na bevestigd te zijn door Ds. N. Willemsens, predikant te Oterdum.

Nog geen jaar was hij er werkzaam, toen hij reeds, wegens vertrek naar Hellum, zijn afscheid predikte over 2 Corinthe 5 : 29 en 6 : 1. Veertien dagen later, zijnde 17 Februari 1805, werd hij in zijne nieuwe standplaats bevestigd met eene leerrede over Lukas 2 : 17—19 door Ds. G. B. Reddingius, predikant te Schildwolde; tot intreê-tekst koos hij Romeinen 1 : 16. Een beroep naar Oud-Vosmeer sloeg hij af, maar een naar 's Gravezande nam hij aan. Na 11 September 1808 afscheid gepredikt te hebben over Prediker 12 : 13 en 14, hield hij zes weken daarna zijne intreê-predikatie over Galaten 6 : 14*a*, na bevestigd te zijn door zijn schoonvader Ds. Jan Louis Verster, predikant te Rotterdam, die tot tekst had Galaten 2 : 21. Van 's Gravenzande vertrok hij 26 November 1809 naar Oud-Beijerland, afscheid predikend over Deuteron. 5 : 29. Den eersten Zondag in December (3) had de bevestiging plaats door Ds. Van den Broek over 2 Corinthe 8 : 23 en 24, terwijl de intreê geschiedde over Psalm 84 : 2, een tekst voor deze gelegenheid ook daarom gekozen, wijl Ds. Ledeboer in de laatste maanden te 's Gravezande niet had kunnen prediken, daar het kerkgebouw door het omvallen van den toren verwoest was. Acht jaren bleef hij alhier tot zijn vertrek naar Harlingen. Over Colossensen 2 : 6 predikte hij 28 September 1817 zijn afscheid. Zijne intrede over 1 Corinthe 1 : 24*b* vond plaats veertien dagen daarna, terwijl als bevestiger optrad zijn ambtgenoot, Ds. G. J. Rooijen, die tot tekst had Johannes 4 : 35*b*. Bijna twaalf jaren diende hij de gemeente te Harlingen, maar toen de kerkeraad van Wolvega hem beriep, meende hij te moeten vertrekken. Zijne afscheidsprediking over Mattheus 28 : 18, hield hij 31 Mei 1829. Bevestigd door Ds. N. Bakker van Oldeholtspade over 1 Thessalonicensen 5 : 12 en 13, deed hij zijn intreê over Psalm 133 : 3*b*. Daar hij door eene

keelaandoening niet meer in staat was te prediken, legde hij 27 September 1833 zijne bediening neder, afscheid predikend over Lukas 24 : 50, en verkreeg in 1836 zijn emeritaat. Te Bolsward is hij 23 Februari 1860 overleden.

Zijn zoon Lambertus Vincentius, werd, na te Groningen gestudeerd te hebben, 2 Mei 1827 cand. in Friesland, en achtereenvolgens predikant te Kolhorn 1827—40 en Den Helder, waar hij in tegenwoordigheid zijns vaders 12 December 1852 gedachtenis vierde van zijne vijf-en-twintig-jarige Evangeliebediening. Hij werd in 1871 emeritus, en overleed in Januari 1874.

40. *Arnoldus Wilhelmus Hasselaar* of *Hazelaar* was alhier slechts twee jaren predikant. Geboren in 1781 te 's Gravenhage, studeerde hij te Leiden, alwaar hij 29 November 1806 onder voorzitting van Prof. Van Voorts eene dissertatie verdedigde over sommige plaatsen uit de Handelingen der Apostelen en de brieven van Paulus, welke op de levensgeschiedenis van dien apostel betrekking hebben. Hij was 6 October te voren proponent geworden bij de classis 's Hage, na eene proefpredikatie over Johannes 3 : 16, en nam het beroep naar Ter Aa aan. Bevestigd door Ds. J. J. Dermout te 's Hage over Mattheus 28 : 18*b*, deed hij 12 April 1807 zijne intreê over Collossensen 1 : 28. Reeds het volgend jaar werd hij beroepen te Oudewater, maar hij bedankte, zich opnieuw aan de gemeente verbindende met eene predikatie over Jakobus 1 : 22—25. Het daarop volgend jaar echter nam hij het beroep naar Waardenburg aan, predikte 29 October zijn afscheid over Efeze 2 : 18*a*, en nam in zijne tweede gemeente den herderstaf op, predikende over Hebreën 2 : 3 en 4, na bevestigd te zijn door Ds. J. A. Streso van Zalt-Bommel over 2 Timotheus 1 : 7. Niet lang mocht de gemeente zich in zijn bezit verheugen, want een beroep naar Oud-Beijerland ontvangen en aangenomen hebbend, predikte hij ~~31 Maart~~ 23 Juni

gedoopt in de Gr. kerk als 22 oct. 1780

1811 zijn afscheid over 1 Corinthe 15 : 58. Door Ds. Ledeboer 7 Juli daaraanvolgend bevestigd over Colossensen 3 : 23 en 24, hield hij alhier zijne eerste predikatie over Nehemia 2 : 20*b*. Beroepen te Zevenbergen, vertrok hij 22 Mei 1814, afscheid nemend met eene leerrede over Handelingen 20 : 32. In zijne nieuwe standplaats werd hij bevestigd door Ds. Jeremias Schoenmakers, predikant te Willemstad over Johannes 12 : 26, terwijl hij zijne intreê predikte over Johannes 9 : 14. Achtereenvolgens trachtten de gemeenten van Heusden, Tholen, Dokkum en Haarlem hem als predikant te krijgen, maar hij wees hunne roepingen af. Toen hij echter te Enkhuizen begeerd werd, nam hij het beroep aan, en predikte 20 September 1818 zijn afscheid over Efeze 6 : 24. Veertien dagen later werd hij bevestigd door zijn ambtgenoot, Ds. O. van Tricht Azn. over Mattheus 11 : 28—30, intreê doende over 1 Thessalonicensen 5 : 25. Van deze Zuiderzeeplaats vertrok hij, na driejarig verblijf, afscheid predikend 16 September 1821 over Mattheus 13 : 23, naar Zeeland's hoofdstad. Te Middelburg aanvaardde hij drie weken daarna de Evangeliebediening met eene predikatie over 2 Timotheus 2 : 19, na bevestigd te zijn door zijn ambtgenoot Ds. B. van der Feen over Hebreën 13 : 17*b*. De hoofdstad van Zeeland verwisselde hij weldra met die van Gelderland, want reeds 26 October 1823 predikte hij zijn afscheid over Psalm 138 : 8, en werd 16 November te Arnhem bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. W. Overduin met eene leerrede over 2 Corinthe 1 : 24*b*, intreê predikend over Colossensen 1 : 27*b*. Na vierjarige dienst was hij wegens voortdurende lichaamszwakte genoodzaakt emeritaat aan te vragen, hetwelk hem eervol verleend werd. 28 Januari 1831 ontsliep hij in zijne laatste standplaats, ten gevolge van een borstkwaal, Johanna Danckerts als weduwe achterlatend.

Kennisgeving van zijn heengaan werd gedaan te

Waardenburg door Ds. P. J. Koolhaas, alhier door Ds. La Lau, te Zevenbergen door Ds. R. van den Broek, te Ter Aa door Ds. W. H. Moorrees, en ook op de andere plaatsen, waar hij gestaan had.

42. *Isaäc Prins,* predikant te Lange en Korte Zwaag nam het beroep, in de vacature-Hazelaar uitgebracht, aan. Geboren werd hij te Leiden 15 Februari 1781 uit Abraham Gisbertus Prins, later burgemeester aldaar en Adriana Carolina Hubert. Hij studeerde in zijne geboorteplaats, en werd 3 Mei 1802 proponent bij de classis van Leiden. Beroepen te Ede, werd hij 6 October bij de classis van Overveluwe peremptoir geëxamineerd, en 7 November aldaar bevestigd door zijn behuwdoom Ds. H. Rietveld, predikant te Amsterdam over Handelingen 5 : 20, intreê predikend over Handelingen 8 : 5*b* en 6*a*. Ongeveer vijf jaren arbeidde hij in zijne eerste gemeente, en predikte 2 Augustus 1807, als verroepen naar Lange en Korte Zwaag zijn afscheid over Johannes 17 : 11*b*. Aldaar deed hij veertien dagen later zijn intreê over Colossensen 3 : 11*b*, en vertrok er 5 Maart 1815 naar Oud-Beijerland, afscheid predikend over Spreuken 23 : 17*b* en 18.

Door Ds. Ledeboer twee weken daarna bevestigd over Jakobus 2 : 12 aanvaardde hij alhier de evangeliebediening met eene predikatie over Markus 12 : 6.

Kort na zijne komst had alhier feitelijk de eerste afscheiding — de eigenlijke afscheiding begon in deze gemeente, gelijk nader blijken zal, in Maart 1836 — plaats. Zekere Paulus Smits had op de vraag van Ds. Ledeboer, bij het huisbezoek gedaan, „of hij voornemens was het avondmaal te vieren", ten antwoord gegeven, „dat hij met die huishouding van onze gemeente niet wilde te doen hebben, dewijl ieder hier maar aan het Avondmaal komen kon, die wilde". Bij een nader bezoek, hem door Ds. Prins en ouderling Van der Zwaan gebracht, verklaarde hij „besloten te hebben zich te scheiden van onze gemeente en zich te houden

aan de oude, beproefde leere van Hellenbroek". Met algemeene stemmen besloot daarop de kerkeraad, „vergaderd in den naam onzes Heeren Jezus Christus, zich in de onaangename verpligting te zien om voorn. P. Smits van de lijst der ledematen onzer Hervormde Kerk uit te schrappen en buiten de gemeenschap onzer kerk te sluiten, waarvan aan de gemeente wordt kennis gegeven, opdat een ieder toezie zich niet met hem te vermengen, maar veeleer God te bidden, dat Hij hem te eeniger tijd van de dwaling zijns wegs met schuldbelijdenis en berouw tot den schoot onzer kerk terugbrenge, waartoe God hem genadig zij".

Ds. Prins heeft tijdens zijn kort verblijf met goeden uitslag eene poging gewaagd om de kerkelijke huwelijksbevestiging meer ingang te doen vinden. Daartoe werd op zijn voorstel eene commissie benoemd om „met den president van het gemeente-bestuur te confereeren, ten einde, zoo mogelijk, te verkrijgen, dat de politieke huwelijks-inzegening plaats grijpen mogt op een dag van godsdienstoefening!" De conferentie had het gewenschte gevolg, want de huwelijksbevestiging werd ten gemeentehuize voortaan Zondags na de godsdienstoefening gesteld, zoodat in den namiddagdienst de kerkelijke bevestiging kon plaats hebben.

Ook bewerkte hij met zijn ambtgenoot Ledeboer, dat de kerkeraad in zijne vergadering van 3 Dec. 1816 besloot om voortaan de namiddaggodsdienst-oefening op Nieuwjaarsdag af te schaffen, en in plaats daarvan op Oudejaarsavond „eene godsdienstige bijeenkomst te houden en het jaar met eene plegtige leerreden te eindigen".

Niet lang stond Ds. Prins in deze gemeente, want hoewel hij tot tweemalen toe voor de roeping naar Dokkum bedankte, nam hij een beroep naar Alkmaar aan, en predikte 30 Maart 1817 zijn afscheid over 2 Thessalonicensen 3 : 16.

Te Alkmaar werd hij veertien dagen later

bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. A. A. Woesthoff over Handelingen 4 : 12 en verbond zich aan de gemeente met eene leerrede over Johannes 12 : 49*b* en 50. Beroepen te Schiedam berichtte hij zijn bedanken in eene predikatie over Johannes 5 : 34*b*; te Middelburg eveneens beroepen, bedankte hij ook nu, predikend over Efeze 6 : 23, maar toen de gemeente van Dordrecht hem riep nam hij de roeping aan. Na 23 April 1822 afscheid gepredikt te hebben over 1 Corinthe 16 : 23 en 24, werd hij 12 Mei bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. B. F. Tydeman over 1 Corinthe 4 : 1, en predikte zijn intreê´ over Colossensen 1 : 25—29. Drie jaren later vertrok hij wegens het aannemen van een beroep naar Amsterdam, den herdersstaf nederleggend te Dordrecht 1 Mei 1825 met eene predikatie over Hebreën 13 : 20 en 21. Evenals in zijne eerste standplaats werd hij ook in de hoofdstad bevestigd door Ds. Rietveld, die dit 15 Mei deed met eene leerrede over 2 Corinthe 4 : 1, terwijl de bevestigde drie dagen daarna zijne intreêpredikatie hield over Johannes 5 : 24. Hij vierde 4 November 1827 gedachtenis van zijne vijf-en-twintigjarige ambtsbediening over Genesis 32 : 10—19, November 1850 van zijn vijf-en-twintig jarig verblijf aldaar, 7 November 1852 van zijn vijftigjarigen dienst, predikend over Colossensen 1 : 27*c*—29 (bij welke gelegenheid hij tot Ridder in de orde van den Ned. Leeuw benoemd werd), 9 November 1862 van zijn zestigjarigen dienst met eene leerrede over Handelingen 26 : 22 en 23; 21 Mei 1865 van zijn veertigjarig verblijf, toen hij tot tekst had Jesaia 55 : 10—13, en 10 November 1872 van zijne zeventigjarige ambtsbediening, met eene leerrede over Johannes 16 : 6*a*. Op zijn verzoek emeritus verklaard met ingang van Nieuwjaarsdag 1873 nam hij afscheid, na ruim 47 jaren in Amsterdam predikant te zijn geweest. Zijn afscheidstekst was 1 Petrus 1 : 24 : 25. Nog ruim zes jaren mocht hij eene welverdiende rust smaken,

tot hij 5 Februari 1879 in den hoogen ouderdom van bijna 98 jaren overleed.

Ds. Prins was 10 November 1805 gehuwd met Martina Johanna van der Moor, geboren te Sloten (Fr.) 15 April 1784. Zij overleed 28 November 1843 te Amsterdam. Van hunne tien kinderen overleden er vier kort na de geboorte.

Hun tweede zoon was Johannes Jacobus, geboren te Lange Zwaag 9 October 1814. Hij studeerde te Amsterdam en te Leiden, werd in October 1837 proponent, en promoveerde 20 Januari daaraanvolgende in de theologie. Achtereenvolgens was hij predikant te Eemnes Binnen 6 Mei 1838, te Alkmaar 1840, te Rotterdam 1843, en werd 10 September 1855 benoemd tot Hoogleeraar te Leiden, waar hij 15 September 1885 eervol ontslagen werd. Hij was Ridder in de orde van den Ned. Leeuw. Hij overleed in Mei 1898. Diens zoon is J. A. Prins, geboren in 1850, predikant te Berkenwoude 1875, te Nieuwveen 1878, te Dokkum 1883 en thans van af 1888 te Epe.

43. *Samuël la Lau* werd 30 Juni 1817, wegens het vertrek van Ds. Prins, alhier beroepen en nam de roeping aan. 17 Augustus 1779 was hij geboren te Leiden, alwaar hij ook gestudeerd heeft, en bij de classis van dien naam proponent is geworden. Beroepen te Oudendijk 23 Mei 1803 werd hij 18 September aldaar bevestigd door zijn ouderen broeder Jacob (geboren 1778, Mei 1802 proponent bij de classis Leiden, predikant te Brandwijk 15 Augustus 1802, te Dubbeldam 1806 en te Stolwijk 1818, waar hij in 1849 emeritus werd, overleden te Schoonhoven 1 November 1851). Jacob had tot tekst Hebreën 13 : 17, Samuël Lukas 19 : 10. Te Oudendijk staande bedankte hij in 1804 voor een beroep naar Assendelft, het volgend jaar voor een naar Wognum, maar predikte er 9 October 1808 afscheid over 1 Petrus 5 : 10, als zijnde naar Ouddorp beroepen. In deze zijne tweede gemeente deed hij veertien dagen later zijne intreê over

2 Corinthe 5 : 20, na bevestigd te zijn door Ds. Lucas Slotemaker, predikant te Middelharnis, over Deuteronomium 32 : 2 en 3. Naar Oud-Beijerland beroepen berichtte hij 6 Juli 1817 de ontvangst van de roeping, en reeds den volgenden Zondag de aanneming. 5 October predikte hij afscheid over Galaten 6 : 16.

Alhier deed hij eene week later zijne intrede over Efeze 3 : 14—19, na bevestigd te zijn door Ds. A. de Vries, predikant te Rotterdam, die tot tekst had Hebreën 13 : 17*b*.

Tot zijne komst toe waren de predikbeurten zoo geregeld, dat des Zondags godsdienstoefening gehouden werd des voor- en des namiddags en het geheele jaar door bovendien des Woensdagsavonds.*) In het conflict met Ds. Spitholt was op voorstel van Ds. Kelderman in de kerkeraadsvergadering van 6 Mei 1704 nog eens opzettelijk daartoe een „preekorde" vastgesteld. Thans werd echter bepaald — 30 Januari 1828 —, dat wegens het „gering getal menschen", die zomers de Woensdag-avondprediking bijwoonden, die beurt zou worden afgeschaft, en in plaats daarvan des Zondagsavonds zou worden gepredikt. Van den kant der gemeente vond dit voorstel nog al bestrijding. Bij de kerkvisitatie, kort daarop gehouden, verklaarde Johannes Diepenhorst, „dat hij zich te dezer plaats vervoegd had om aan de heeren te vragen, of het ook bestaanbaar was met de wetten, dat men hier de predikbeurten afschafte, dat het hem in sijne ziel smertte, want dat hij zoo gaarn elke godsdienst-oefening waarnam en nu in plaats van viermaal**)

*) In 1676 had de Magistraat besloten, dat de predikant niet langer dan een uur, door twee zandloopers aan te wijzen, mocht prediken, gerekend na het aflezen van den tekst, op boete van drie stuivers.

**) Hij rekende de catechisatie, die Zondagsavonds in het openbaar in de kerk gehouden werd, en zeker meer op eene preek geleek, voor eene godsdienstoefening.

te kunnen opgaan slechts tweemaal, en dit niet alleen hem smertte, maar ook het grootste deel der gemeente". Zijne klacht werd evenwel ongegrond verklaard. Toen hij echter tot diaken gekozen was, berichtte hij met Klaas Schelling en Jan de Groot, die respectievelijk tot het ouderling- en diakenschap beroepen waren, dat ze hun ambt niet konden aanvaarden, als de Woensdagavondbeurt niet werd hersteld. De kerkeraad nam hun bedanken aan, en formeerde een nieuw grostal. Later, 5 April 1837, werd aan de predikanten La Lau en Van Meerten eene schriftelijke verklaring uitgereikt, dat zij niet verplicht waren Zondagsavonds te prediken, en zij het volle recht hadden, zonder nadere verklaring hunnerzijds, die beurten tijdelijk of geheel doen stilstaan. In September 1833 nam de kerkeraad het besluit van den ring-Oud-Beijerland over „om voortaan alle jaren op een vast bepaalden tijd te houden: 1e eene opzettelijke leerrede bij gelegenheid der lente, tevens bestemd om den Allerhoogste Zijnen zegen over het gewas des velds af te smeken, en 2e eene oogstpreek om God te danken voor de inzameling der veldvruchten; zijnde voor het eerste bepaald de eerste Zondag in de maand Mei, voor het laatste de laatste Zondag in de maand October, beiden des voormiddags, zullende de gemeente hieraan acht dagen te voren herinnerd worden".

Ongeveer tien jaren na de komst van Ds. La Lau kwam de reeds lang gekoesterde begeerte der gemeente in vervulling om het kerkgezang met orgelspel te begeleiden. Eene commissie uit den kerkeraad en kerkvoogdij bracht de benoodigde som door ruime bijdragen der gemeente bijeen, zoodat op Tweeden Paaschdag 1827 het orgel, vervaardigd door C. van Oeckelen te Breda, in gebruik kon worden genomen. Ds. La Lau had bij die gelegenheid tot tekst Job 21 : 12 : „Zij verblijdden zich op het geluid des orgels", en sprak „over de regtmatige stof, welke de gemeente had, om zich

op dezen feestdag recht hartelijk en dankbaar met elkander in God te verblijden over het genoegen, hetwelk thans gesmaakt, vervolgens bij de openbare godsdienstoefeningen konde en bij wel gebruik des orgels ook zoude genoten worden". Nadat de gemeente eerst zonder orgel gezongen had Ps. 118:12 en 14, begeleidde het orgel haar gezang, toen achtereenvolgens opgegeven werden, Gezang 135, Ps. 150 : 2 en 3, Gez. 69 : 4, 6 en 7, Gez. 140 : 1 en 7, Gez. 26 : 1, Ps. 100, Gez. 42 : 7, 8 en 17, Gez. 127 : 5 en Gez. 96. Des namiddags werden door den organist der Groote Kerk te Rotterdam, J. Robbers, die ook des morgens gespeeld had, verschillende muziekstukken gespeeld, terwijl „door tusschenrede van genoemden leeraar en gezang der gemeente eene godsdienstige richting gegeven werd".*)

Het jaar 1843 was voor Ds. La Lau een jaar van dubbele gedachtenisviering. Op 18 September herdacht hij zijne veertigjarige ambtsbediening bij drie verschillende gemeenten, en 16 October zijn vijf-en-twintigjarig verblijf alhier.

Het daaropvolgend jaar werd hij op Zondag 23 November op den kansel door een aanval van beroerte getroffen, waarvan hij wel eerst weer opgericht werd, doch zichtbaar verzwakt bleef, terwijl na korten tijd de aanvallen zich herhaalden. In de gemeente begonnen daarom tal van stemmen op te gaan om van hem ontslagen te worden. Als gevolg van velerlei besprekingen werd Zondag 19 Januari 1844 na de voormiddaggodsdienstoefening in de consistorie voor den kerkeraad ter tafel gelegd een adres van negentien leden der gemeente. „Daaruit bleek, dat hetzelve eene aanklagt in zich bevatte over het openbaar dienstwerk van den oudsten leeraar der gemeente (jongste was toen

*) Het volgend jaar werd een orgelconcert in de kerk gegeven ten voordeele der armen. De toegangskaarten brachten honderd gulden op.

zijn schoonzoon Ds. Van Meerten), vooral over het onverstaanbare van zijne prediking; verder een verzoek aan den kerkeraad om genoemden leeraar uit te noodigen tot de aanvrage van deszelfs emeritaat, of desnoods *door regterlijke middelen daartoe te noodzaaken*, zullende adressanten anders genoodzaakt zijn, *tot hooger Collegie zich te wenden*".*)

Dit adres werd op verzoek van de ouderlingen Cornelis Keizerwaard en Pieter van der Laan, en van den diaken Lodewijk Rank, in de kerkeraadsvergadering van 7 Februari in behandeling genomen.

Met eenparige stemmen werd besloten „die zaak voor alsnog te laten berusten, en den adressanten vanwege deze vergadering te kennen te geven: 1e. dat de aanklagt door hen tegen het dienstwerk van den oudsten leeraar ingebragt, niet bij dit collegie behoort; 2e. dat de uitnoodiging om voornoemden leeraar tot de aanvrage van het emeritaat te bewegen, reeds vroeger, ook vanwege den kerkeraad gedaan is; 3e. dat de kerkeraad niet bij magte is Zijn Eerw. door regtsmiddelen daartoe te noodzaken; en 4e. dat, wat de bedreiging der adressanten betreft, om zich tot hooger collegie te wenden, dit aan hunne wijsheid wordt overgelaten, indien zij meenen dit voor zich zelven te kunnen verantwoorden".

Inmiddels moest 12 Maart de schriftelijke kerkvisitatie geschieden. In de kolom *Aanmerkingen* werd het volgende gezet: „De meerderheid der kerkeraadsleden brengt bezwaar in tegen de onverstaanbaarheid van het predikwerk des oudsten leeraars". Ds. Van Meerten verzocht aanteekening „dat hij niet heeft ingestemd met het besluit om van bovengenoemd bezwaar in de tabel der kerkvisitatie gewag te maken". Temeer daar

*) Zeer teekenend zijn de door ons gecursiveerde woorden, alsmede het verloop van deze geschiedenis. Men kan er den gemeentelijken geest uit proeven.

gebleken was, dat „eenige broederen, in strijd met den geest van het eenparig besluit van den kerkeraad buiten zijn weten zich bij het Classicaal Bestuur vervoegd hadden om bezwaar in te brengen tegen het dienstwerk van den oudsten leeraar". Het Class. Bestuur van Dordrecht was nu in de zaak gemengd, en beëindigde door eene commissie uit zijn midden, bestaande uit de predikanten A. C. Romswinckel, D. Tijzel en G. Veltman, allen te Dordrecht, deze zaak, daar Ds. La Lau gewillig was zijn emeritaat aan te vragen, en de kerkeraad besloot gelden bijeen te brengen om hem hoogstens f 800 per jaar uit te keeren, en na zijn overlijden aan zijne weduwe Anna Willemina van Hensbergen, of aan hunne dochters Anna Maria Katharina en Margaretha.

Bij Koninklijk besluit van 5 Juli 1845 werd hem eervol emeritaat verleend, ingaande 1 October daaraanvolgende. Ds. Van Meerten predikte voor hem 21 September afscheid over Colossensen 4 : 8.

Slechts veertien maanden had Ds. La Lau genot van zijn emeritaat. Twee dagen voor zijn dood kreeg hij opnieuw een aanval van beroerte, waaraan hij na 36 uren lijdens bezweek 11 December 1845 te Rijswijk bij Den Haag, waarheen hij zich metterwoon begeven had. Kennisgeving van dit sterfgeval geschiedde alhier 13 daaraanvolgende, terwijl eene week later de rouwpredikatie gehouden werd, des voormiddags door Ds. De Ronde Bresser over Hebreën 13 : 7*a*, en 's avonds door Ds. Van Meerten over Job 3 : 17*b*.

Zijn zoon Samuël Willem was in 1815 te Ouddorp geboren. Na te Leiden gestudeerd te hebben, werd hij in 1838 proponent, en eerst 17 November 1844 als predikant bevestigd te St. Anthoniepolder. Deze bevestiging geschiedde in tegenwoordigheid zijns vaders door Ds. Van Leeuwen van Duivenbode te Westmaas. Deze standplaats verwisselde hij in 1856 met Sassenheim, waar hij 20 Juli bevestigd werd door zijn zwager Ds. Van Meerten. Hij

overleed 18 Maart 1866 plotseling te Warmond, waar hij eene vacaturebeurt vervulde, eene weduwe met tien kinderen achterlatend.

Zijn neef was Ds. Johannes la Lau, geboren in 1778, predikant te Heilo 30 Januari 1803, te Oegstgeest 26 Juli 1807, te Bergen op Zoom 23 April 1815 en te Gouda 10 October 1856, waar hij in 1849 emeritus werd, en 10 April 1856 overleed.

44. *Adam Philip Winold Noordink* was de opvolger van Ds. Ledeboer. Hij was de zoon van Ds. Johannes Noordink, die achtereenvolgens predikant was te Kalslagen 1786, te Winkel 1788, te Wilnis 1789, te Heusden 1791, te Maassluis 1797 en te Zutfen 1802, waar hij emeritus geworden, afscheid predikte op Hemelvaartsdag 16 Mei 1822 en reeds 14 Juli daaraanvolgende in den ouderdom van 59 jaren en 6 dagen overleed.

Adam Philip Winold, die geboren was te Wilnis, en te Leiden gestudeerd had, werd 5 April 1813 proponent bij de classis van Delft, na eene proefpredikatie over 1 Johannes 4 : 9. Beroepen te Brandwijk, werd hij 9 Januari 1814 aldaar bevestigd door zijn vader over 2 Thimotheus 4 : 2*a*, en deed zijne intrede over 2 Corinthe 5 : 11*a*. Reeds hetzelfde jaar ontving hij het beroep naar Stolwijk. Dit aangenomen hebbend predikte hij 30 April 1815 zijn afscheid over Hebreën 13 : 1. In zijne nieuwe gemeente nam hij Zondags daarop den herdersstaf op met eene predikatie over Mattheus 28 : 18, na ook nu door zijn vader bevestigd te zijn, thans over Johannes 4 : 35—38. Na twee jaren aldaar gestaan te hebben ontving hij eene beroeping naar deze gemeente, maar bedankte; maar weinige maanden daarna opnieuw beroepen zijnde, maakte hij de aanneming bekend met eene leerrede over Jesaia 55 : 8 en 9. Den laatsten Zondag in November (30) 1817 legde hij zijne bediening te Stolwijk neder, predikende over Handelingen 20 : 36. Alhier deed hij Zondag daaraanvolgende zijne intrede over Mattheus 28 : 18, na door Ds. La Lau

bevestigd te zijn over Colossensen 1 : 18*a*. Ruim elf jaren was hij in deze gemeente werkzaam, toen hij de roeping naar Enkhuizen opvolgde, na vroeger voor Medemblik en Oudewater bedankt te hebben. 26 April 1829 predikte hij zijn afscheid over Romeinen 15 : 13, terwijl de gemeente hem staande toezong Gez. 96 gewijzigd. Te Enkhuizen werd hij twee weken later bevestigd door zijn ambtgenoot Ds. O. van Tricht Azn. over 1 Corinthe 3 : 21*b*, terwijl hij zijne intreêpredikatie hield over 2 Corinthe 5 : 11*a*. Hij overleed aldaar 13 October 1848 na eene korte ongesteldheid zeer onverwachts, in den ouderdom van ruim 58 jaren, eene weduwe en acht kinderen nalatend. De rouwpredikatie werd gehouden door zijn ambtgenoot Ds. D. W. de Roo over Hebreën 13 : 8, terwijl ook te Brandwijk door Ds. P. Leesekamp, te Stolwijk door Ds. J. la Lau over Hebreën 4 : 9, en alhier door Ds. Van Meerten en Ds. De Ronde Bresser kennisgeving van zijn overlijden aan de gemeente gedaan werd.

Van zijne zonen vermelden we: J. Noordink, geboren 1829, predikant te Hall 11 Februari 1855, te Garderen 1862, te Hijlaard 1863, te Eibergen 1867, te Oldebroek 1869, te Oene 1873, te Welsrijp 22 October 1876 en W. E. Noordink, predikant te Chaam 12 Juli 1870, te Hierden 1873, te Daerle 1875, te Ooltgensplaat 1878, te Hagestein 1881, te Oene 1883, te Groote Lindt 10 Maart 1889, te Zegveld 10 November 1889, te Kubaard 4 Juni 1893, te Maartensdijk (Utr.) 1893—heden.

45. *Dirk Karel van Meerten* nam het beroep in de vacature-Noordink op hem uitgebracht, aan. Geboren was hij te Gouda 5 December 1804.

Zijn grootvader Ds Leonardus van Meerten was predikant te Arkel 1755 en daarna te Koudekerk a/d. Rijn 1780, alwaar hij 1788 geschorst en 1791 ontslagen werd.

Zijn vader Ds. Hendrik van Meerten, geboren te Arkel, werd 29 September 1789 predikant te Wadenoijen, waar hij bevestigd werd door Ds. E.

G. Peesch, predikant te Drumpt over Handelingen 13 : 38, en intrede deed over Handelingen 4 : 29*b*. Vandaar vertrok hij 26 Juli 1755 naar Bedijkte Schermer, waar hij bleef tot 13 Mei 1798, toen hij wegens het aannemen van het beroep naar Gouda, afscheid predikte over Lukas 24 : 51*a*. In zijne nieuwe standplaats deed hij op Tweeden Pinksterdag zijne intrede over 1 Corinthe 3 : 9, na bevestigd te zijn door zijn ambtgenoot Ds. J. A. Smit over Romeinen 18 : 14 en 15. 29 November 1829 herdacht hij zijne veertigjarige ambtsbediening, en predikte tegelijk, wegens verkregen eervol emeritaat, zijn afscheid over Johannes 17 : 4*b*. 29 November van het volgend jaar overleed hij te dier plaatse.

Nadat Dirk Karel zijne studiën, eerst aan de Latijnsche school in zijne geboorteplaats, en daarna te Leiden volbracht had, werd hij 3 Mei 1827 Theol. Cand. Zijne eerste standplaats was Standdaard-buiten, waar hij 23 September van genoemd jaar zijne intrede hield over Johannes 7 : 16, na door zijn vader bevestigd te zijn over Johannes 7 : 12 tot 15. Ruim twee jaren arbeidde hij aldaar tot 28 Maart 1830, toen hij wegens vertrek naar deze gemeente, zijn afscheid predikte over Psalm 122 : 8.

Den volgenden Zondag aanvaardde hij de evangeliebediening in zijne nieuwe en laatste standplaats met eene predikatie over Romeinen 15 : 29—33, na bevestigd te zijn door Ds. La Lau over Lukas 23 : 43: „Jezus Christus voorstellende als het beste voorbeeld voor den dienaar van het evangelie om volle schuldvergiffenis aan boetvaardige zondaren op de regte wijze te verkondigen".

Daar Ds. Van Meerten ruim 46 jaren alhier predikant is geweest, het langst van allen — hij zag naast zich als ambtgenoot achtereenvolgens: La Lau, Noordink, De Ronde Bresser, Van Wijngaarden, Verhoeff, Ruijs, Loysen en Van Goor — valt er veel te vermelden van wat tijdens zijn verblijf plaats greep.

Allereerst dient gewezen te worden op hetgeen

hij in 't belang der armen heeft helpen verrichten.*)

---

*) De oudste diakonie-rekeningen wijzen aan, dat er in het begin van de zestiende eeuw weinig vaste bedeelden waren; hun aantal was in 1604 en het volgend jaar slechts 9. Zooveel te meer werd aan tijdelijke armen uitgereikt. Van af 1626 is het cijfer der wekelijksche bedeeling steeds stijgende geweest, en bereikte in 1652 het toen aanzienlijke cijfer van f 1800 voor 37 wekelijksche bedeelden. Slechts negen jaren later was de jaarlijksche uitgave gedaald tot f 919, waarna ze nog eenmaal klom, in 1667, tot f 1381, om vervolgens langzamerhand te dalen tot 1695, toen niet meer dan f 116 uitgegeven werd. Sedert steeg het cijfer weer, klimmend in 1742 tot f 896, om van toen af weder te dalen tot f 415 in 1760. Hierna had er weer eene vermeerdering der uitgaven plaats, in 1780 zelfs f 1580, om van toen af zelden minder te zijn dan f 1100, totdat in 1811, bij de scheiding van de burgerlijke en kerkelijke armen, het cijfer daalde tot f 565. In 1814 bedroeg de bedeeling even f 273, en steeg toen weder, zoodat deze in 1823 en het daaropvolgend jaar meer dan f 1000 was. Nog aanzienlijker was het verschil tusschen 1837 en 1845. In eerstgenoemd jaar werd f 1492, in 1838 f 2154, in laatstgenoemd jaar f 3246 uitgegeven, zijnde toen het getal vaste armen 65. In 1853 was de uitgave weer gedaald tot f 2299, maar klom in 1883 tot f 4090, en bedraagt sedert de komst van Ds. Van der Valk, dank zij de meerdere inkomsten, f 5500, het hoogste cijfer dat ooit is bereikt.

Het cijfer der tijdelijke bedeeling is ook zeer verschillend. In 1648 slechts f 12, in het daaropvolgend jaar echter f 184, in 1652 f 180, in 1653 slechts f 19; in 1662 f 555, in 1680 zelfs f 667.

Van af 1682 kwam in plaats van deze bedeeling in geld die van brood. In den eersten tijd was deze uitgave niet zeer hoog, maar klom in 1693 tot f 936, en zes jaren later zelfs tot f 1253, om vier jaren daarna weder te dalen tot f 413. Tot 1844 is deze

Uit de kerkeraadsnotulen en het keurig in orde zijnde archief der armen-administratie*) blijkt, dat de armen sedert de stichting der gemeente steeds een voorwerp van goede zorg van den kant des kerkeraads geweest zijn, al mag zeker niet worden verzwegen, dat bijna geen tijdperk valt aan te wijzen, waarin niet de diakonie de gemeente moest herinneren aan hare dure roeping, en dat helaas dikwijls te vergeefs.**)

---

uitgave blijven bestaan, en bedroeg zelfs eenmaal, in 1795, f 2917, dalende sedert bovenvermelde scheiding der armen, van f 1408 in 1808 tot f 314 in 1811. Groot verschil is op te merken in de jaren 1830—32, zijnde toen het cijfer dier uitgaven achtereenvolgens f 429, f 1456 en f 576. In 1845 is deze uitgave echter opgehouden.

De bedeeling aan doortrekkende personen (passanten) was in het begin der zeventiende eeuw naar evenredigheid der andere uitgaven hooger dan op het einde daarvan, zijnde in 1652 zelfs f 114 Van af dat jaar verminderde echter die bedeeling, was na 1700 zelfs laag te noemen, om nog maar eenmaal in 1803 te klimmen tot f 49. In 1811 is deze bedeeling opgehouden.

*) Ds. Van Meerten heeft veel voor het archief der Ned. Herv. Gem gedaan; maar veel meer deed en doet de heer J Keizerwaard, wiens aanteekeningen een blijvende bron blijven voor hen, die belang stellen in hare geschiedenis, en wiens werk daarom niet genoeg kan worden gewaardeerd.

**) In elk notulenboek van den kerkeraad kan men tal van notulen vinden, waarin beraadslagingen worden medegedeeld over de wijze, waarop de diakonie in den dringenden nood der armen zou voorzien.

Vooreerst blijkt uit de kerkcollecten voor de armen, dat deze in den eersten tijd — van 1600 af opgeteekend — zeer gering waren. In 1600 slechts f 190 per jaar, echter gedurig opklimmend, zoodat in 1625 f 457, in 1651 f 822 werd gecollecteerd. Met de komst van Ds. Aemylius in 1660 steeg de collecte tot

Reeds vóór 1600 bestond er op dezelfde plaats, waar nu het armhuis der burgerlijke gemeente is, in de Schoolstraat, een armhuis. Het werd door een ander, dat in 1617 voor f 285 was aangekocht, vervangen in 1621. Tot 1865 toe is er aan dit armhuis weinig of geene verandering, laat staan verbetering aangebracht. Terecht werd het daarom genoemd: „het oude, zoo diep vervallen armhuis, jaren lang een ware schandzuil in ons midden".

---

f 1205, en toen Ds. Brand Swalmius in 1663 als tweede predikant er bij kwam, klom zij in de eerste drie jaren tot f 1323, f 1414 en f 1416. Na dien tijd verminderde de collecte, zoodat zij bij het einde van 1699 slechts f 8 meer bedroeg dan de helft van het jaar 1665. Na 1700 bleef de collecte jaarlijks op nagenoeg dezelfde hoogte; het hoogste bedrag was f 915 in 1704, toen Ds. Kelderman en Ds. Spitholt's kapellaan hier waren, en het laagste, f 582, in 1746, toen Ds. Specht reeds langer dan een kwart eeuw, en dat jaar alleen, hier stond. Dat echter de lust tot kerkbezoek niet was uitgedoofd, bewijst de collecte van 1747, toen Ds. Killewigh als tweede predikant bevestigd werd, en in dat jaar de collecte f 1100 of bijna het dubbele van het vorige jaar bedroeg. Na dit jaar werd de collecte wel iets lager, maar bleef toch hooger dan in het eerste gedeelte van die eeuw. Met het jaar 1766 (komst van Ds. Smits) is evenwel eene aanmerkelijke toeneming te bespeuren, stijgende zelfs in 1779 onder Ds. Ten Oever en Ds. Roering tot f 1692. Vervolgens afwisselend gedaald en gerezen zijnde bedroeg de collecte in 1800 onder Ds. l' Allemand en Resler f 1647. Tot 1804 tijdens beide laatstgenoemden en Ds. C. A. van den Broek, liep de collecte weinig terug, maar daarna onder Ds. l' Allemand, de beide Van de Broeken, Ds. Ledeboer en Ds. Hazelaar, was zij veel lager, tot zelfs f 874 in 1814. In 1815 steeg zij met f 137, toen Ds. Prins gekomen was, maar daalde het volgend jaar weer tot f 829. Van af 1817, het jaar, dat Ds. Noordink zijn

In de kerkeraadsvergadering van 27 Juni 1859 wees Ds. Van Meerten op den onhoudbaren toestand, waarin het verkeerde „met uitnoodiging om na te denken over de beste middelen van herstel in dezen, waarvan door een ieder de dringende noodzakelijkheid werd ingezien". Na eenige besprekingen in volgende vergaderingen werd besloten zich tot het algemeen armbestuur te wenden met een schrijven „waarin niet alleen op den vervallen toestand van hetzelve gewezen werd, maar ook op

---

intreê deed, vermeerderde de collecte, en was slechts éénmaal, in 1829, lager dan f 1000, om, vervolgens afwisselend rijzend en dalend — in 1866, het cholerajaar werd f 2119 gecollecteerd — in het jaar 1877, toen Ds. Van Goor en Ds. Van der Linden hier samen des Zondags drie beurten, en nog Woensdagavond-beurten bovendien vervulden, het tot dien ongekende cijfer te bereiken van f 2317, hoewel in 1879 onder de beide zelfden slechts f 1749 werd ingezameld. Sedert is de collecte gedaald, behalve onder Ds. Van Goor, in 1882 toen ze f 1848 bedroeg. Zelfs daalde ze in 1886 onder Ds. Van Coevorden Adriani tot f 1376; klom toen weer met de komst van Ds. Bouthoorn in 1888 tot f 1904, om opnieuw te dalen onder Ds. Hartwigtsen tot f 1153. Sedert Ds. Van der Valk is de collecte constant op ongeveer f 2100 gebleven, zonder dat er weekbeurten zijn gehouden, terwijl de Zondagmiddag-beurten, door den ring vervuld, meest stil stonden, en zoo ze gehouden werden eene collecte gaven, afwisselend tusschen 22 cent en twee gulden.

De collecten voor de kerk, die altijd minder is dan die voor de armen, en waaraan men de opkomst het best kan nagaan, is in evenredigheid met laatstgenoemde geweest. Het laagst was zij in 1720, tijdens Ds. Groen en Ds. Specht, bedragende slechts f 275, het hoogst onder Ds. Van der Valk, loopende tot f 1185. Hooge collecten waren ook — men zie voor de jaartallen de opmerkingen over de armencollecten — in 1877, zijnde f 1037, en in 1888, bedragend f 983.

de bezwaren tot voldoende herstelling, als: het gecombineerd bezit van het gebouw, en de bekrompen fondsen der diacony-armen; waarom voorgesteld werd de helft van het armhuis, den diacony-armen toebehoorende, aan de algemeene armen, tegen vooraf vastgestelde som over te doen, of, dit niet aannemelijk bevonden wordende, het geheel ten profijte van beide de instellingen te verkoopen".

Dit college verwees den kerkeraad evenwel naar het Gemeentebestuur, waaraan nu een „adres van gelijke strekking en in nagenoeg dezelfde bewoordingen" gericht werd. Dit Bestuur liet zich echter aan de zaak niet veel gelegen liggen *). Wel deed het 8 Juni 1861 aan den kerkeraad het verzoek om eene commissie uit zijn midden te benoemen, ten einde met eene uit zijn Bestuur eene samenspreking te houden **), wel vergaderde men verschillende malen en besprak, formuleerde zelfs enkele plannen ter verbouwing of verkooping van

---

*) Niet zonder bitterheid zegt Ds. Van Meerten in zijne in het archief berustende »aanteekeningen betrekkelijk de stichting van het Diacony-Armhuis der Hervormde Gemeente te Oud-Beijerland 1864—70" het volgende: »Geheel werd men in deze billijke verwachting te leur gesteld. Niet alleen hoorde men niets dat er bij den gemeenteraad over de verwezelijking dier aangewezen plannen gedacht werd, maar weldra werd het duidelijk, dat er, althans bij het Dagelijksch Bestuur, Burgemeester en Wethouders, *niet* over gedacht werd. Uit de staat van Begrooting van ontvangst en uitgaaf van de Gemeente Oud-Beijerland voor den jare 1861, die in de maand Augustus 1860 ter visie lag, werd een som van f 4000 uitgetrokken ter herstelling of vernieuwing van het . . . Arm . . . neen! van het Raadhuis, terwijl voor het eerstgenoemde niet eene enkele penning bestemd scheen te zijn".

**) De Commissie van den Kerkeraad bestond uit: Ds. Van Meerten, ouderling F. Smit en diaken P. Hoogeboom Lzn.

het armhuis, maar 14 December 1863 moest Ds. Van Meerten de droeve waarheid zeggen, dat nog geen stap in de goede richting gedaan was. Daarom deed hij in de kerkeraadsvergadering van 30 December het voorstel, hetwelk met algemeene stemmen aangenomen werd, om de derde collecte, die tot nog toe in de voor- en namiddaggodsdienstoefening voor de weezen gehouden werd, „te bestemmen tot bijeenbrenging van een fonds ter krachtdadige herstelling of te wel geheele vernieuwing van het armhuis", „wordende hierbij evenwel uitdrukkelijk bepaald, dat deze bestemming der derde collecte *slechts zoolang* zal plaats hebben, als de diacony-weezen uit de rente van hun capitaal onderhouden kunnen worden". *)

Toen echter de gemeenteraad bemerkte, dat de kerkeraad van zins was zelf en alleen in den dringenden nood te voorzien, besloot hij „eene groote herstelling aan de westzijde van het armhuis — den algemeenen armen toekomende — te laten doen". Het werk werd niet alleen aanbesteed, maar men was met den verbouw reeds aangevangen, toen de gemeente-architect, officieus of officiëel, aan Ds. Van Meerten vroeg, „of de kerkeraad er ook tegen zou hebben, dat van wege en ten koste van het gemeentebestuur, ook de oostzijde *wat opgeknapt werd?*" Gevolg van deze onderhandeling was, dat 24 September 1864 de westzijde van het armhuis aan de burgerlijke gemeente verkocht werd voor f 1000.

Met Mei van het volgend jaar kwam dus de Ned. Herv. Gem. zonder armhuis. Men besloot weldra een geheel nieuw armhuis te bouwen. De westelijke hoek van het om de kerk liggend „kerkhof" werd voor den bouw geschikt geacht, maar kerkeraad en kerkvoogdij konden niet tot overeenstemming geraken. Gelukkig kwam er

---

*) De collecte bedroeg dat jaar slechts f 100 meer dan de gewone weezen-collecte!

onverwachts uitkomst, doordat de heer P. Hoogenboom, daartoe aangeraden door zijn vader, den heer L. Hoogenboom Pzn., het noordelijk gedeelte van zijn boomgaard, genaamd de Bijl, ten geschenke aanbood.

Het gebouw werd aanbesteed voor f 7308, terwijl een latere verbouw, zijnde de twee achterste woningen, die eerst voor gemeenschappelijke zaal aangewezen waren, maar niet gebruikt werd, f 355 bedroeg. 14 Maart 1865 werd de eerste steen gelegd door den acht-jarigen Willem Hoogenboom Pzn., terwijl aan de verdere steenlegging deel namen de negen-jarige Dirk Karel van Meerten, de heer P. Hoogenboom, Ds. Van Meerten, de ouderlingen P. van Kuyk en J. van Zon en de diakenen H. de Koning en Alb. Vink. In November was het gebouw voltooid. Aan vrijwillige giften was ontvangen f 1910, en voorts in de kerk gecollecteerd van Nieuwjaar 1864 einde Mei 1870 juist f 4676.60. Wat er meer betaald moest worden werd door enkele warme voorstanders, onder wie de heer H. de Koning met eere genoemd worden mag, op obligatie geschonken.

Einde Mei 1870 was alles afbetaald, en werd de weezen-collecte weder gehouden. Op Zondagavond 29 Mei 1870 bepaalde Ds. Van Meerten de gemeente bij het gelukkig beeindigen van de zaak van het armhuis, predikend over Psalm 127 : 1, daaruit aanleiding nemende om te betoogen „de noodzakelijkheid, en de genoegzaamheid van den Goddelijken zegen, tot het welslagen onzer plannen en ondernemingen", „bij welke gelegenheid niet alleen God de Heer geloofd en geprezen werd voor het gelukkig tot stand gekomen werk, maar ook openlijk hulde toegebragt en dank betuigd werd aan allen, die middellijk of onmiddellijk daartoe hadden medegewerkt".

Behalve voor het stichten van het armhuis zorgde Ds. Van Meerten voor de kinderen der armen, door den kerkeraad voor te stellen, wat

aangenomen werd, om voor hen het kostende schoolgeld te betalen. Hij was echter een tegenstander van Christelijk onderwijs, want toen Ds. Verhoeff in de kerkeraadsvergadering van 6 September 1861 mededeelde „dat eerlang binnen deze gemeente door zijne bemoeiing eene zoogenaamde Christelijke Nationale School stond opgerigt te worden", verklaarde hij, „daarin om meer dan ééne rede groot bezwaar te zien, en voor zichzelven daar bepaald tegen te wezen".

Merkwaardig, wijl Ds. v. M. de voorsteller en ontwerper er van was, mag het adres heeten, dat de Kerkeraad met algemeene stemmen besloot te zenden aan de Tweede Kamer, naar aanleiding van het wetsvoorstel op het armbestuur.*)

Dit adres bevatte het dringend verzoek om dat ontwerp van wet niet aan te nemen, onder meer in deze woorden: „Indien dit toch moest gebeuren, wordt de vrijheid, de zelfstandigheid en de onafhankelijkheid der diaconyën — haar onvervreembaar regt — geheel vernietigd, en de Kerk

---

*) Merkwaardig noemen wij het daarom, wijl de Vrijzinnigen, waar Ds. v. M. dicht bij stond, in het algemeen dit ontwerp hebben verdedigd. Dit wetsvoorstel, dat door Thorbecke, in zijn eerste ministerie, den eersten October 1851 ingediend was, moet als van zeer tyranieke strekking gebrandmerkt worden. Thorbecke meende, dat de Grondwet veroorloofde »de geheele armenzorg als eene publieke dienst te beschouwen". Niet de Kerk zou meer toezien op de handelingen der diakonie, doch, als bestond zij niet, zou regelrecht van overheidswege op het beheer der diakonie een »werkzaam toezicht" gehouden worden. Zoo zouden de besturen van alle instellingen van weldadigheid jaarlijks over den staat hunner instelling en de uitkomsten van hun beheer *alle* opgaven moeten doen, die vanwege den Minister werden gevraagd. Als daaraan niet voldaan werd, kon het dagelijks Bestuur der burgerlijke gemeente »desnoods met den sterken

zelve aan banden gelegd, strijdig niet alleen met den geest der eeuw, maar strijdig ook met de Grondwet, waaronder wij leven. Art. 195 zegt wel, dat het Armbestuur door de wet wordt geregeld, maar daarin ligt niet opgesloten, dat ook die armverzorging, welke de Kerk vrijwillig heeft op zich genomen, door eene Wet van Staatswege zal geregeld worden. Dit is een onvervreembaar regt der kerk. Op evenveel grond zou men ook in het eerlang te verwachten wetsontwerp op het Openbaar Onderwijs, bepalingen kunnen vaststellen omtrent het geven van *godsdienstig onderwijs*, door de leeraren der onderscheidene gezindheden, wel niet *wat*, maar bijv. *hoe*, *aan wie*, *op wat tijd en wijze*, *hoe dikwerf* enz. deze dat geven zullen. Verder: „Laat de Wet het Algemeen Armbestuur regelen, maar die niet van toepassing verklaard worden op kerkelijke instellingen van weldadigheid. Het is eene inmenging in kerkelijke zaken, welke den Staat niet toekomt. De *Kerk* is er om aan de *Kerk* voorschriften te geven. Niet de *Staat*, maar

---

arm toegang zich verschaffen tot de boeken en stukken der betrokken instelling". De heer Wormser schreef terecht, dat dit ontwerp zou leiden »tot eene vernieuwde invoering van de *inquisitie*, maar gewijzigd volgens de strekking onzer eeuw, die aan *godsdienstige beginselen* volstrekt geene, maar aan het *geld* alle waarde hecht; en alzoo eene inquisitie, toegepast niet op de *leer*, maar op de *bezittingen* van secten".

Een eveneens voor de vrijheid, voor het recht der kerk uiterst bedenkelijk karakter droeg het ontwerp, 3 Juni 1901 door het Ministerie-Pierson-Borgesius-Lely ingediend, daar slechts zooveel vrijheid aan de kerk zou worden gelaten, als »van het belang der gemeenschap" afhing. Wel een bewijs, dat de vrijzinnigheid altijd de verklaarde vijandin der kerk is geweest, waartegen wij anti-revolutionairen, als schrijver dezes, is, blijven protesteeren, opkomende voor de souvereiniteit der kerk in haar eigen kring.

de *Kerk* heeft te bepalen, wie er door de Kerk zal ondersteund worden; niet aan den *Staat*, maar aan de *Kerk* is het regt te bepalen, wie aanspraak hebben op de *liefde*giften, welke *vrij*willig worden bijeengebracht". En eindelijk: „En als de Minister, van wiens Departement de voordragt is uitgegaan van hare aanneming of verwerping, het behouden of nederleggen zijner portefeuille mogt afhankelijk willen maken, en alzoo een zedelijken dwang op de vertegenwoordigers der natie leggen, dan vertrouwen wij van deze, dat bij hem de spreuk zal gelden: *salus populi suprema lex*)*, want de aanneming van deze wet kan in de gevolgen niet anders dan heilloos wezen voor den Staat en voor de Kerk beiden. Wij protesteeren daarom ten aanhooren van geheel de natie, tegen eene wet, die zoozeer ingrijpt in het regt der Kerk en zoozeer in strijd is met dien onbekrompen geest der vrijwillige mededeelzaamheid, welke nog een sieraad is des Nederlandschen volks".

Minder aangename dagen heeft Ds. v. M. beleefd, toen door een schrijven van het Class. Bestuur van Dordrecht van 27 Juni 1866 aan het licht kwam, „dat in de tabellen der kerkvisitatie bezwaar was ingebragt tegen zijne belijdenis, als niet gereformeerd, en tegen zijnen wandel, als vol ergernis jegens alle leden des Kerkeraads", hoewel in de notulen der vergadering, waarin die tabellen ingevuld waren, „van die zaak geen gewag wordt gemaakt".

Het Class. Best. stelde niet alleen den aangeklaagde in het gelijk, maar besloot ook „aan den Predikant J. J. Ruys en de overige kerkeraadsleden te berigten, dat hunne handelwijze ten aanzien van den Predikant D. K. van Meerten, de éénparige afkeuring heeft ondervonden, als door geen enkele beweegreden gewettigd, door geen enkel bewijs gestaafd". En verder: „Wil het niet aan kwaadwilligheid denken; het ziet er een bewijs van verregaande onkunde

---

*) Het heil des volks is de hoogste wet.

in, dat men een man, die zes-en-dertig jaren de Gemeente van Oud-Beijerland naar zijn licht en met zijne gave heeft gediend, schandelijk de kroon van het hoofd zoekt te nemen, en in zijne eer aantast". En: „zij mogen bedenken, dat zij door dergelijke handelwijze ergernis gaven aan vele weldenkende gemeenteleden, en de plaats van voorgangers der gemeente ten onregte innemen; maar zoo ook grond geven voor het vermoeden, dat wraakneming hen tot het indienen van hunne bezwaren geleid heeft".

Na afloop van de persoonlijke kerkvisitatie, gehouden 30 April van het volgend jaar, „rigtte Ds. Sluiter het woord tot de vergadering met betuiging van leedwezen, dat hier zooveel werd aangetroffen, dat stof tot droefheid opleverde, en met den wensch, dat de geest van Christus meer en meer de geest der leeraren, ouderlingen, armverzorgers, de geest der gemeente zijn mogte"*).

Na eene 49-jarige ambtsbediening werd Ds. v. M. den eersten October 1876 emeritus, welk emeritaat hem op zijn verzoek op de meest eervolle wijze 28 Juli te voren verleend was. Hij predikte op eerstgenoemden datum voor eene overgroote schare in de namiddaggodsdienstoefening afscheid van de gemeente, predikende over Klaagliederen 4 : 18*b*. Hij vestigde zich metterwoon in zijne geboorteplaats, waar hij overleed.

---

*) Omstreeks dien tijd schijnt de consistorie vergroot te zijn. Bij den verbouw vonden kerkvoogden het zeker beter om in dat vertrek, waar ook de kerkeraadsvergaderingen gehouden werden, niet meer op den schoorsteen, gelijk tot dusver te lezen stond, te schilderen het laatste versje van Psalm 133:

Waar liefde woont. gebiedt de Heer den zegen;
Daar woont Hij zelf, daar wordt Zijn heil verkregen,
En 't leven tot in eeuwigheid!

Het is er tenminste niet meer te zien.

Uit zijn huwelijk met de oudste dochter van zijn ambtgenoot Ds. La Lau, gesloten 2 Augustus 1832, zijn geboren: Albertus Barendinus de Vries v. M., later notaris te Andel, Samuël, insgelijks notaris, Anna Wilhelmina, Eliza Huberta Cornelia Catharina, Hendrik, Adriana Theresia, Jacoba Huberta Carolina en Dirk Karel.

46. *Antonie de Ronde Bresser* nam 10 September 1845 het beroep, in de vacature-La Lau op hem uitgebracht, aan.

Zijn vader Antonius Stephanus Bresser, geboren te Hagestein, was achtereenvolgens predikant te Meerkerk 20 November 1796, en te Hoogeveen 16 October 1808, waar hij 20 Februari 1820 in den ouderdom van ruim 47 jaren overleed, nalatende als weduwe J. M. de Ronde met vier kinderen.

Diens vader Dirk Bresser kwam in 1762 als proponent te Hagestein, van waar hij in 1766 vertrok naar Noorden, waar hij in 1797 overleed.

Antonie is 2 April 1809 te Hoogeveen geboren. Hij bereidde zich aan de Latijnsche school te Middelburg tot de academische studiën voor, studeerde daarna te Utrecht, en werd in Mei 1834 proponent. Eerst was hij hulpprediker te Middelburg; kort daarop beroepen te Oudelande, deed hij aldaar 20 September 1835 zijne intrede over 2 Corinthe 5 : 11*a*, na bevestigd te zijn door Ds. C. van Duijl, predikant te Vianen over Mattheus 10 : 40—42. Hij bedankte achtereenvolgens voor de roepingen naar 's Heer-Abtskerke (welk bedanken hij bekend maakte in eene predikatie over 2 Corinthe 12 : 19*b*) en naar Meliskerke, maar nam die naar deze gemeente aan, en predikte 2 November 1845 zijn afscheid over Handelingen 20 : 7*a*. Den volgenden Zondag nam hij den herdersstaf alhier op met eene predikatie over Efeze 3 : 19*a*, na bevestigd te zijn door zijn broeder Ds. Dirk Bresser, predikant te Strijen over 2 Corinthe 5 : 14.

Hij arbeidde in deze gemeente totdat een langdurig, en op het laatst zeer smartelijk lijden

hem belette zijn dienstwerk te verrichten*) en reeds 11 Januari 1853 overleed hij, als weduwe nalatend Cornelia Vervenne (met wie hij 13 Dec. 1838 te Goes gehuwd was, uit welk huwelijk vijf kinderen geboren zijn).

Bij zijne begrafenis op 15 dito deed Ds. Van Meerten eene treffende toespraak, en hield den volgenden dag de rouwpredikatie over 2 Samuël 1 : 16. „Zoo lang hij kon had hij de gemeente met trouw en met ijver gediend, en ofschoon maanden lang daarin verhinderd, beweende de gemeente zijn afsterven met hartelijk leedwezen over dezen haren geliefden en haar liefhebbenden leeraar".

---

*) Ds. Van Meerten nam gedurende zijne ziekte de catechisatie voor hem waar. Echter noodgedwongen, niet, omdat hij de noodzakelijkheid er niet van inzag; integendeel, maar omdat »hij niet geloofde, dat de gemeente het in waarheid betreurde (dat er geen catechisaties gehouden werden), aangezien er hier zoo weinig belangstelling in het werk der catechisatie betoond werd". Eene klacht, die in alle notulenboeken tot in den treure toe geboekt staat.

Ook is door de onderscheidene predikanten geklaagd over de wanordelijkheden op de catechisaties. Om slechts één staaltje uit vele zonder vermelding van naam en datum te geven zij deze klacht van een der predikanten uit vroeger tijd vermeld: »hoe moeilijk het hem wordt de catechisatie te houden voor jongelingen van 13 tot 18 jaren, daar niets schijnt te baten om daar orde, eerbied en stilte te doen heerschen, en hij zelf persoonlijk beleedigingen moet ondergaan, gelijk hij Maandag l.l. verhinderd is geworden de catechisatie tot het einde toe te houden. De Voorzitter vat daarop het woord op, en spreekt over het schandelijke van het voorgevallene; alle de broeders zijn met verontwaardiging daarover vervuld, en onderling spreekt men over de beste wijze om zulke wanordelijkheden en ontstichtingen voor te komen".

Ook te Oudelande gaf zijn opvolger, Ds. Doorenbos, van dit overlijden kennis in eene leerrede over Johannes 5 : 35.

Zijn broeder Dirk was in 1836 proponent geworden, en stond achtereenvolgens te Nieuwpoort 9 April 1837 en te Strijen 22 Augustus 1841. Hij overleed onverwachts 29 October 1875 te Rotterdam, waar hij gelogeerd was, en werd 3 November te Strijen begraven. De rouwpredikatie werd aldaar 7 dito gehouden over Lukas 12 : 37*a* door Ds. Van Meerten „die zichzelven uit hoogachting voor den overledene daartoe aangeboden had", en die later, 17 September 1876, door den kerkeraad aldaar uitgenoodigd, op plechtige wijze eenen prachtigen Bijbel aan de gemeente overdroeg, door haren overleden Leeraar bij testamentaire beschikking gelegateerd, ten gebruike op den predikstoel".

47. *Daniël van Wijngaarden* was Ds. De Ronde Bresser's opvolger.

Zijn eerste standplaats — hij heeft te Utrecht gestudeerd en werd in 1836 proponent — was Waarder, waar hij 4 Juni 1837 zijne intrede deed over Romeinen 14 : 19, na bevestigd te zijn door Ds. H. J. Krom, predikant te Leur. Na ruim vijfjarig verblijf predikte hij 27 November 1842 zijn afscheid over Filippensen 2 : 2, en vertrok naar Zwijndrecht. Den volgenden Zondag had de bevestiging plaats door den consulent, Ds. W. H. Houël van Groote Lindt over Hebreën 13 : 17, terwijl hij in de namiddaggodsdienstoefening zich aan de gemeente verbond met eene predikatie over Romeinen 1 : 16*b*.

Meer dan zes jaren stond hij in die gemeente, toen hij 7 Februari 1849 aan haar in eene leerrede over Johannes 14 : 18*a* bekend maakte, dat hij de roeping naar Nieuwe Tonge, 12 Januari op hem uitgebracht, wenschte op te volgen. Een jaar te voren was hij naar Den Bommel beroepen geweest, maar vond toen geene vrijmoedigheid om Zwijndrecht te verlaten, zich 25 Juni 1848 opnieuw aan zijne

gemeente verbindende met eene predikatie over 1 Thessalonicensen 3 : 10. 19 April te Zwijndrecht eervol ontslagen zijnde, nam hij er drie dagen later afscheid over 2 Corinthe 13 : 9*b*. 6 Mei daaraanvolgende aanvaardde hij de evangeliebediening in zijne nieuwe standplaats, predikende over Handelingen 4 : 29*b*, na des voormiddags bevestigd te zijn door Ds. J. J. le Roy, predikant te Oude Tonge, die voor die gelegenheid tot tekst had 2 Corinthe 4 : 7.

Aldaar staande bedankte hij voor een beroep naar Wemeldinge, maar toen deze gemeente hem riep, meende hij Oude Tonge te moeten verlaten. Over Deuteronomium 30 : 19*b* en 20*a* predikte hij er 26 Maart 1854 zijn afscheid.

Den volgenden rustdag nam hij alhier, zijne laatste gemeente, den herdersstaf op met eene leerrede over 2 Thessalonicensen 3 : 1*a*, „sprekende over de heilige verplichting der gemeente om voor hare leeraren te bidden”. De bevestiging had plaats door zijn vriend Ds. J. G. Wanrooy, predikant te Stad aan 't Haringvliet over Efeze 4 : 11—13*a*, terwijl in plaats van Ds. Van Meerten, door ongesteldheid daarin verhinderd, Ds. P. J. Zaalberg van Nieuw-Beijerland als tweede consulent aanwezig was.

Niet lang mocht deze gemeente zich in zijn bezit verheugen, want weldra begon een sleepende ziekte zijne krachten te ondermijnen, en reeds in den morgen van Zondag 13 Januari ontsliep hij in den ouderdom van nog geen 43 jaren, eene weduwe met zes kinderen achterlatend. Weinige oogenblikken na zijn verscheiden deelde Ds. Van Meerten dit aan de gemeente mede, terwijl dezelfde den volgenden Zondag, nadat Donderdags te voren de plechtige ter aarde bestelling had plaats gegrepen, haar opzettelijk bij dit heengaan bepaalde in eene predikatie over Hosea 14 : 10*a*.

48. *Hillegond Willem Adriaan Verhoeff* trad juist acht maanden na het sterven van zijn voorganger in zijne plaats.

22 Maart 1825 werd hij geboren te Utrecht, waar hij ook studeerde. Na 1 Mei 1850 zijn proponents-examen gedaan te hebben werd hij benoemd als predikant bij de Belgische Staatskerk te Vilvoorden, gecombineerd met Mechelen. 2 September deed hij zijn kerkelijk examen te Brussel, en deed acht dagen daarna zijne intrede over Handelingen 8 : 35, na bevestigd te zijn door Ds. E. R. J. Stockfeld, predikant te Antwerpen, terwijl zijn oudste broeder Ds. J. C. Verhoeff, predikant te Sluis ook aan de plegtigheid deelnam, en hem in hartelijke bewoordingen toesprak. Reeds het volgend jaar nam hij een beroep naar Zuid-Beijerland aan. 14 Maart 1852 aanvaardde hij aldaar de evangeliebediening met eene predikatie over Mattheus 28 : 20*a*, na bevestigd geworden te zijn door Ds. J. J. Richard, predikant te Blauwkapel over Titus 2 : 11—15. Daar staande redigeerde hij met Ds. A. P. A. du Cloux, toen te Oldebroek, en Ds. W. Kraijenbelt, toen te Overschie, „De wachter op Sions muren".

Tal gemeenten begeerden hem intusschen als haar leeraar — Oud-Loosdrecht, Nieuwerkerk (Zeeland), Nieuwe Tonge, Scherpenisse (tweemaal), Katwijk aan Zee, Ter Neuzen (tweemaal), Oldebroek, Opheusden, Scheveningen en Oud-Beijerland.

Laatstgenoemde aangenomen hebbende, predikte hij zijn afscheid 30 Augustus 1857 over Deuteron. 30 : 19.

Twee weken daarna werd hij alhier bevestigd door zijn reeds genoemden broeder met eene predikatie over 2 Timotheus 1 : 8*a*, en nam den herdersstaf op met eene leerrede over 2 Corinthe 4 : 7.

Tijdens zijn verblijf in deze gemeente werd het vijftig-jarig bestaan van Nederland's onafhankelijkheid 17 November 1863 kerkelijk herdacht in de Zondagavond-godsdienstoefening, waar hij voorganger was. Na afloop der predikatie en het uitspreken der zegebede ontstond in de kerk een groot tumult, daar de

organist *) met volle muziek het onbeteekenend volkslied „Wien Neêrland's bloed" **) speelde, waarop een groot deel aanwezigen, onder wie vooral „uit de meer aanzienlijken, die tegenwoordig zelden, ja hoogst zeldzaam ter kerke komen", gelijk Ds. Van Meerten als scriba in de notulen heeft geboekt, met luide stem begonnen te zingen, „waardoor groote verwarring en ontstichting ontstond, daar velen zich hieraan ergerden, en het heiligdom willende verlaten, daarin meer of minder verhinderd werden door degenen, die bleven zitten, of door anderen, die hen dit opzettelijk wilden beletten, terwijl dat nog verergerd werd door onderscheidene personen, die kort te voren de kerk waren binnengekomen, of er nu in wilden komen".

Het bleek spoedig, dat alles „*met een boos opzet*" geschied was. De organist kreeg eene heel krasse vermaning van de kerkvoogdij, en der gemeente werd den volgenden Zondag van een en ander mededeeling gedaan.

Niet minder dan dertig beroepingen ontving Ds. Verhoeff gedurende zijn verblijf alhier. Die naar Scheveningen nam hij aan 5 Februari 1865, en predikte 26 Maart zijn afscheid over Efeze 3 : 14 en 17.

In zijne nieuwe gemeente deed hij eene week later zijne intrede over Openbaring 1 : 17*b* en 18*a*, na door zijn ambtgenoot, Ds. A. Meerdink, bevestigd te zijn over 2 Corinthe 5 : 19*b*. Na bijna vier-jarigen arbeid aldaar, en na weder voor onderscheidene beroepen bedankt te hebben, nam hij dat van

*) W. van der Sijde, die van af de plaatsing van het orgel ruim een halve eeuw het bespeeld heeft. Zijn neef W. K. van der Sijde volgde hem op. Na diens overlijden werd M. Vletter benoemd, en door diens vertrek naar Arnhem, M. J. Kimmel.

**) Echte Nederlanders kennen geen ander volkslied dan het »Wilhelmus van Nassauwe" door Marnix van St. Aldegonde gedicht.

Charlois aan, 10 Januari 1869 afscheid predikend over Johannes 6 : 34.

De volgende week aanvaardde hij in zijne vijfde gemeente de evangeliebediening met eene leerrede over 1 Corinthe 2 : 1 en 2, na weder door zijn broeder, toen predikant te Utrecht, bevestigd te zijn, thans over Johannes 1 : 43*a*.

Vandaar vertrok hij 22 October 1876 naar Vlaardingen. Vier jaren later stierf hij ten huize van zijn broeder te Utrecht, en werd te Vlaardingen begraven. Hij is eerst gehuwd geweest met Agatha van Assendelft de Coningh, later met Catharina Kellen.

Zijne moeder was eene dochter van Ds. Van Noorden, in leven predikant der Gasthuiskerk te Delft. Zijne broeders waren: J. C. Verhoeff, geboren in 1821, predikant te Elden 14 December 1845, te Sluis 1849, te Amersfoort 1859, te Utrecht 2 Sept. 1860, overleden. Deze was Ridder in de orde van den Ned. Leeuw.

J. G. Verhoeff, geboren in 1823, predikant te Elspeet 30 Januari 1853, te Nieuw-Loosdrecht 1856, te Zevenbergen 1859, te Vaassen 1852, te Ridderkerk 1865, te Herveld 1867, te Wissekerke 1871, te Maassluis 1874, te Heeg 1877 en te Bodegraven 1879, waar hij 1 April 1905 emeritus is geworden, en nog woont. Deze is Ridder in de orde van Oranje Nassau.

Na het vertrek van Ds. Verhoeff werd het beroep naar deze gemeente aangenomen door Ds. G. J. Gobius du Sart, predikant te Arnemuiden. Reeds daags na het uitbrengen van het beroep, 27 April 1865, had hij het aangenomen. Kort daarna werd hij krank, en 29 Mei ontsliep hij in den ouderdom van ruim 32 jaren.

Met droefheid werd dit treffend bericht ontvangen. Een maand later werd het beroepingswerk hervat, en na tweemaal te vergeefs een roeping te hebben uitgebracht, beriep de kerkeraad:

49. *Josinus Joannes Ruijs,* die de roeping

aannam. Hij is 6 Februari 1834 geboren te Kampen uit het huwelijk van Th. Ruijs en W. J. Posthumus. Na 3 Mei 1859 candidaat te zijn geworden, werd hij kort daarop beroepen te Maasdam. 11 December van dat jaar aanvaardde hij aldaar de evangeliebediening met eene prediking over Colossensen 1 : 27*b* en 28, na bevestigd te zijn door zijn broeder, Ds. J. A. Ruijs, predikant te Putten. Reeds het volgend jaar ontving hij een beroep naar Kaap de Goede Hoop, maar bedankte. Eveneens bedankte hij voor Axel, maar nam 11 Januari 1863 de roeping, door den kerkeraad van Oude en Nieuwe Wetering op hem uitgebracht, aan. Hij vertrok van zijne eerste gemeente in het begin van Maart, en werd den vijftienden derzelfde maand in zijne nieuwe standplaats bevestigd door Ds. B. Zuidema van Leimuiden over Romeinen 1 : 16. Zijn intreêtekst was 2 Corinthe 5 : 14. Ruim twee jaren later nam hij de roeping naar deze gemeente aan, na in dien tusschentijd voor die naar Dalfsen, Bleskensgraaf, Polsbroek, Nijkerk en Garderen bedankt te hebben. Hij nam van zijne tweede standplaats afscheid 22 October 1865 met eene leerrede over Handelingen 20 : 27. De volgende week werd hij alhier bevestigd door Ds. Van Meerten over Romeinen 1 : 16, en predikte zijne intreê over 2 Corinthe 3 : 5.

Tijdens zijn eerste verblijf alhier werd ons vaderland bezocht door de runderpest en de cholera. Op 6 December 1865 werd in de gewone Woensdagavond-godsdienstoefening voor de eerste, en op Zondag 22 Juli in de beide beurten voor dezelfde bezoeking en de cholera een bidstond gehouden.

In dienzelfden tijd werd door Ds. Van Meerten eene aanklacht ingediend bij het Class. Best. tegen zijn ambtgenoot en de andere leden van den kerkeraad, omdat zij in strijd met de reglementen der kerk, een onbevoegd persoon, den heer M. Stroes, hoofd der christelijke nationale school en voorlezer der Ned. Herv. Gem. te Zuid-Beijerland, eerst op

een Zondagmiddag en daarna op eén Woensdagavond de godsdienstoefening hadden laten leiden. Het Class. Best. dagvaardde de aangeklaagden: Ds. Ruijs, P. Kouwenhoven, J. Visser, P. van Kuyk, J. van Zon, J. van der Schoor, A. Vink, H. de Koning en J. Both, maar hoewel het hunne daad censurabel vond, nam het toch verzachtende omstandigheden aan, en volstond met hen eene berisping te geven.

Deze berisping had weinig uitwerking ten goede, want op den laatsten Zondag in April 1871 maakte, na het uitspreken van den zegen door Ds. v. M., en nadat deze medegedeeld had, dat er dien avond geene godsdienstoefening zou zijn, de voorlezer namens kerkvoogden bekend, dat er dien avond wel godsdienstoefening zou worden gehouden. Het bleek, dat „een zoogenaamde evangelist" zou optreden. Het Class. Best. werd ook nu in de zaak betrokken, en gelastte aan den kerkeraad om de kerkvoogden kerkelijk te behandelen. Op de vraag in eene „vriendschappelijke samenspreking" aan laatstgenoemden gedaan, „of zij wilden ophouden met zoogenaamde evangelisten voor de gemeente te doen optreden?" antwoordden zij, „dat zij, als beschikking hebbende over het kerkgebouw, door hun vermeend regt van oordeel zijn, buiten de gewone uren van godsdienstoefening te mogen voortgaan met het doen optreden van zoogenaamde evangelisten". De kerkeraad maakte bezwaar „tegen H.H. kerkvoogden met het reglement van orde en tucht op te treden, uithoofde de kerkeraad van oordeel is, dat zij vrij kunnen beschikken over het kerkgebouw, buiten de uren der openbare godsdienstoefening, gelijk zulks in onderscheidene gemeenten plaats heeft; te meer, daar het gebruik hetwelk zij er van maken niet de minste verstoring van orde en rust teweeg brengt; integendeel velen tot stichting en opbouwing schijnt te wezen; in elk geval geen zedelijk kwaad is, maar geacht mag worden den godsdienst en zedelijkheid bevorderlijk te wezen. Niet één enkele stem uit de gemeente

heeft zich daartegen doen hooren. Niet één enkele klacht is bij den kerkeraad daarover ingekomen, en voor zoover bekend is, ook niet bij het Class. Bestuur. Wat meer is, de kerkeraad leeft in de vaste overtuiging, dat door de handelingen der kerkvoogden het loopen naar de afgescheidene gemeente ten krachtigste voorgekomen is, terwijl ook niet verzwegen mag worden, hoe de kerkeraad van H.H. kerkvoogden eene som van ruim f 300 voor de diacony-armen en f 160 voor de weezen ontvangen heeft".

Het voornoemd Bestuur dacht er evenwel anders over, en verklaarde 1 Februari 1872 de kerkvoogden B. M. van Dam, L. Vlasblom, L. Schipper en A. Goudswaard „vervallen van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke regten, en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen". De veroordeelden gingen in hooger beroep, maar het provinciaal kerkbestuur handhaafde het besluit van het Class. Best. Eerst 14 April 1877 werden zij in hunne volle rechten hersteld.

Nog geen twee jaren had Ds. Ruijs hier gestaan toen hij, na voor verscheidene andere beroepen bedankt te hebben, dat naar Oud-Alblas aannam. Hij predikte 29 September 1867 zijn afscheid over Openbaring 3 : 3*a*. In zijne nieuwe standplaats aanvaardde hij eene week later de bediening met eene prediking over 2 Corinthe 5 : 20 en 21, na ook daar door zijn broeder te Putten bevestigd te zijn, nu over Genesis 12 : 2.

Een viertal beroepen werden alhier te vergeefs uitgebracht, en daar nu bekend werd, dat Ds. Ruijs gaarne terug zou komen, besloot de kerkeraad met 7 tegen 2 stemmen hem de roeping toe te zenden, die hij ook aannam. 13 September 1868 predikte hij te Oud-Alblas zijn afscheid over 2 Corinthe 13 : 13, en zoo kreeg Oud-Beijerland opnieuw:

50. *Josinus Joannes Ruijs.* De kerkelijke toestand was in deze gemeente voor en door zijne komst zeer gespannen, daar een gedeelte voor

Ds. v. M., en een ander voor hem was. Door een en ander was zijne intrede belangrijk vertraagd. Eerst 4 October 1868 had die plaats over Romeinen 1 : 11 en 12, nadat voor de derde maal zijn broeder het werk der bevestiging op zich genomen had. Zijn tekst was Psalm 86 : 11*b*.

Ongeveer twee en een half jaar stond hij alhier, toen hij door het opvolgen van de roeping naar Ermelo, 26 Maart 1871 andermaal afscheid predikte, thans over Handelingen 8 : 39*b*. Den volgenden Zondag nam hij in zijne nieuwe gemeente den herdersstaf op met eene leerrede over 1 Corinthe 15 : 10*b*, na des voormiddags bevestigd te zijn door Ds. S. H. Buijtendijk, toen te Harderwijk.

Ook te Ermelo ontving hij menig beroep. Dat naar Hoevelaken nam hij 25 Juni 1874 aan. In laatstgenoemde plaats werd hij bevestigd door Ds. A. P. A. du Cloux, emeritus predikant van Spijk (Gron.) over Jesaia 52 : 7, en deed intrede over 2 Corinthe 3 : 5. Voorts was hij predikant te Hilversum 1879, te Mijnsheerenland 1882, en van af 16 Juni 1889 tot heden te 's Greveldnin- en Vrijhoeve Capelle.

Zijn oudste broeder was Jacob Adolf, geboren in 1823, en achtereenvolgens predikant te Balk 26 November 1848, te Veenendaal 1851, te Ommen 1853, te Putten 1858, te Op- en Neder Andel 1877, te Bunschoten 1879, te Lemmer 1883, waar hij in 1885 eervol emeritaat kreeg. Hij is overleden 1 Augustus 1906.

51. *Johannes Eliza Steenbakker Morilyon Loÿsen* nam het beroep, in de vorige vacature op hem uitgebracht, aan.

Hij was geboren 14 Maart 1824 te Rozenburg, waar zijn vader predikant was. Na aan de Latijnsche school en vervolgens aan de Universiteit te Utrecht gestudeerd te hebben, werd hij 4 Augustus 1847 proponent. Zijne eerste standplaats was Langerak bezuiden de Lek, waar hij 21 October 1849 de evangeliebediening aanvaardde met eene leerrede

over Handelingen 8 : 5 en 6*a*, na bevestigd te zijn door zijn vader over Jakobus 1 : 21*b*. Vandaar vertrok hij naar Bodegraven, na 27 Januari 1856 afscheid gepredikt te hebben over 1 Johannes 2 : 18*a*. In zijne tweede gemeente werd hij weder door zijn vader bevestigd, die tot tekst had Handelingen 10 : 23 en 24, en predikte zijn intrede over 1 Thessalonicensen 5 : 25. 16 Maart 1858 trouwde hij op den huize Raaphorst onder Wassenaar met Mej. C. C. Versteeg. Later trouwde hij met Mej. B. Toornvliet, uit welk huwelijk 15 Februari 1865 te Koudekerke geboren werd P. A. Steenbakker Morilyon Loijsen, die 9 April 1893 predikant werd te Leksmond, in 1898 naar Colijnsplaat vertrok, en sedert 4 October 1903 te Holten staat.

Na te Bodegraven bedankt te hebben voor een viertal beroepen, nam hij dat naar Koudekerke (Zeel.) aan, en predikte 22 November 1863 zijn afscheid over 2 Corinthe 6 : 1. Eene week later werd hij bevestigd door Ds. J. C. de Vijver, predikant te Vlissingen, die hem bij de gemeente inleidde met eene predikatie over 2 Corinthe 4 : 1 en 2. De intreêtekst was 1 Corinthe 1 : 23*a*. Ook nu werd hij door een viertal gemeenten beroepen. Het vijfde beroep, dat naar Overschie, nam hij aan, en hield 5 November 1865 zijne afscheidsprediking over 2 Corinthe 12 : 9*m*.

Den volgenden Zondag nam hij in zijne vierde standplaats den herdersstaf op met eene leerrede over 2 Corinthe 5 : 20*b*, na bevestigd te zijn door Ds. H. J. P. van der Linden, predikant te Berkel, over Psalm 43 : 3*a*. Aldaar staande was Klundert de negende gemeente, die een beroep op hem uitbracht, hetwelk hij aannam. Na 6 Maart 1870 afscheid gepredikt te hebben over Johannes 20 : 21*m*, deed hij eene week later zijne intrede over 1 Corinthe 2 : 2, na bevestigd te zijn door Ds. Chr. de Wilde, predikant te Poortvliet over Ezechiël 2 : 7*a*.

Even twee jaar heeft hij aldaar gestaan, toen

hij het beroep naar deze gemeente aannam. 7 Juli 1872 predikte hij zijn afscheid over 1 Petrus 1 : 24 en 25. Den volgenden rustdag aanvaardde hij de bediening alhier met eene prediking over Handelingen 4 : 29*b*, na bevestigd te zijn over 2 Corinthe 4 : 5*a* door Ds. E. Jansen Schoonhoven, predikant te Raamsdonk, aan wien Ds. v. M. dit werk gaarne had afgestaan.

Kort na zijne komst stelde Ds. L. pogingen in het werk „om belangstelling op te wekken op het gebied der Zending, dat toch de dure roeping is van elk christen". In eene opzettelijke predikatie werd de gemeente bij den Zendingsarbeid bepaald, terwijl weldra eene Zendingsvereeniging werd opgericht. Deze vereeniging liet verschillende sprekers optreden, zelfs predikanten van andere kerkgenootschappen. Zoo werd in de kerk eene Zendingsrede gehouden door den vader van schrijver dezes, Ds. L. van der Valk, toen predikant der Chr. Ger. Gem. te Delft, die zijn talrijk gehoor bepaalde bij Handelingen 10 : 9—20. Dit optreden had ten gevolge, dat na het vertrek van Ds. Loijsen ernstige pogingen werden aangewend om hem te beroepen. Reeds was Ds. G. Molenkamp, predikant te Delft en voorzitter van het provinciaal kerkbestuur, met wien Ds. Van der Valk zeer bevriend was, en anderen voor de zaak gewonnen, toen de begeerde predikant berichtte, dat hij geene vrijmoedigheid kon vinden de Chr. Ger. Kerk te verlaten.

Dat intusschen de kerkelijke muren nog hoog genoeg waren bleek bij het besluit om een kerkbriefje uit te geven, waartoe in de vergadering van 4 October 1872 besloten werd, „vooral met het oog op het kerkelijk leven om dat meer te bevorderen, en het gebruik maken van de godsdienstoefeningen bij de afgescheidenen niet in de hand te werken". In de kerkeraadsvergadering van 23 Juni 1873 kwam de oprichting van eene Zondagsschool ter sprake. De moeilijkheid bestond slechts in het vinden van een geschikt lokaal, maar toen de

openbare school ter beschikking werd gesteld, was de oprichting spoedig een feit. Op 16 Augustus van genoemd jaar werd de Zondagsschool geopend. Als bestuursleden traden op. Ds. Loysen, P. Kouwenhoven, J. van der Schoor, W. van der Sijde, J. van der Linden, W. Bezemer, C. Hoogenboom, J. Kraaijo en P. Quaak. Geregeld werd des Zondags Zondagsschool gehouden. Dit duurde tot het einde van 1904, toen, tengevolge van oneenigheden de kerkeraad besloot de oude vereeniging te ontbinden, en eene nieuwe er voor in de plaats op te richten.

Zondagsmiddags van 8 Januari 1905 kwamen de kinderen met hunne ouders in de kerk en werd door Ds. M. H. A. van der Valk, de nieuwe Zondagsschool „Samuël" geopend met eene predikatie over 1 Samuël 1 : 20*b* en 28*a*.

Als hoofdleider werd door den kerkeraad benoemd ouderling P. Schmidt Pzn., terwijl als medebestuursleden werden gekozen: A. Hoogenboom, Joh. van Leenen en D. G. P. Mullaard. Er werden verschillende klassen gevormd, waarbij bepaald werd, dat voor de jongens de mannelijke en voor de meisjes de vrouwelijke leden der vereeniging zullen spreken. Deze regeling, die zeer goed werkt, wordt tot heden gevolgd.

In de godsdienstoefening van Woensdagavond 21 October 1874 mocht Ds. L. gedachtenis vieren van zijne vijf-en-twintigjarige ambtsbediening bij zes verschillende gemeenten, hetwelk hij deed in eene predikatie over 1 Corinthe 15 : 10*c*. 12 Sept. van het volgend jaar predikte hij zijn afscheid over Hebreën 13 : 8 wegens vertrek naar Bruchem, nadat hij tijdens zijn verblijf alhier voor tal beroepen bedankt had. Zijne volgende standplaatsen waren Naarden 1882 en Schoonhoven, waar hij 5 Juli 1891 intrede deed, en 14 April 1895 overleed.

Zijn vader was Pieter Morilyon Loijsen, geboren in 1787, predikant te Elkerzee 16 April 1813, te Ritthem 1818 en te Rozenburg 1820, waar hij in 1858 emeritus werd. Hij is in de

pastorie van zijn zoon te Bodegraven overleden 10 September 1870.

52. *Gerrit van Goor*, predikant te Op- en Neder Andel werd 18 October 1875 in zijne plaats beroepen, en deed 9 Januari 1876 zijne intrede over Psalm 121 : 2, na bevestigd te zijn door Ds. F. C. Wieder, predikant te Mijnsheerenland.

Hij was 24 Juli 1848 te Ootmarsum geboren, studeerde eerst te Leiden, daarna te Utrecht, waar hij 17 Juni 1872 tot doctor in de godgeleerdheid promoveerde. na verdediging van een proefschrift over „De strijd over den ketterdoop". In Augustus daaraanvolgende tot den predikdienst toegelaten door het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland werd hij kort daarop te Op- en Neder Andel beroepen.

Hij aanvaardde de evangeliebediening met eene predikatie over 1 Corinthe 1 : 1—5, na door Ds. F. P. L. C. van Lingen, toen predikant te Zetten, bevestigd te zijn over Jeremia 3 : 15. Reeds in het eerste jaar, dat hij beroepbaar was, ontving hij roepingen van zestien verschillende gemeenten. Het volgend jaar begeerden hem vier gemeenten te gelijk: Veen, IJselmonde 's Graveland en deze. Hij predikte afscheid van zijne eerste gemeente op Tweeden Kerstdag 1875 met eene leerrede over Lukas 2 : 19.

Na nog geene twee jaren alhier gestaan te hebben nam hij de herhaalde roeping van Rotterdam aan, en predikte Paaschmaandag 22 April 1878 zijn afscheid over 1 Corinthe 15 : 3—5.

53. *Hermanus Johannes Peter van der Linden* kwam 24 Juni 1877 de vacature eindigen, ontstaan door het emeritaat van Ds. Van Meerten. Hij deed zijne intrede over 1 Corinthe 2 : 2, na door Ds. Van Goor bevestigd te zijn over 2 Corinthe 3 : 5*b*.

In 1823 is hij geboren te Waterlandkerkje (Zeel.) waar zijn vader predikant was, die aldaar na kort verblijf is overleden.

In 1853 werd hij proponent bij het provinciaal kerkbestuur van Gelderland, en was achtereen-

volgens predikant te Polsbroek 11 Juni 1854, te Bergschenhoek 1857, te Huizen 1860, te Heeg 1861, te Berkel 1865, te Zevenbergen 1867, te Hoevelaken 1870, te Hillegondsberg 1874, vanwaar hij naar deze gemeente vertrok.

Slechts een kleine twee jaren stond hij alhier, toen hij het beroep naar Schoonrewoerd aannam. Op 9 Maart 1879 predikte hij zijn afscheid over Filippensen 1 : 27 en 28. Zijne laatste standplaats was Elburg, waar hij 6 Januari 1891 overleed, wat hij op Oudejaarsavond te voren niet vermoed had, toen hij de gemeente bepaalde bij 1 Johannes 2 : 18*a*. Zijn broeder was Willem Arnoldus van der Linden, die in 1841 proponent werd, en de volgende gemeenten diende: Sprang 20 December 1846, Hoog Zwaluwe 1869, Goudswaard 1872, Boven Hardinxveld 1875 en Haaften 19 Mei 1878, waar hij is overleden.

Nicolaas A. Kuipéri was gehuwd met zijne zuster. Hij werd in 1836 proponent, daarna hulpprediker te Utrecht 1838, voorts te Hellendoorn 1840, toen predikant te Leeuwen 9 Januari 1842, benoemd als predikant op Aruba (West-Indië) 30 April 1848, eervol ontslagen en gepensioneerd 1871, en 2 Juni 1872 predikant te Soesterberg, waar hij emeritus is geworden en kort daarop overleden.

Kinderen van Ds. v. d. L. waren Dr. Herman van der Linden, overleden te Delmont (S. Dakota), Adriana Maria, gehuwd met den heer G. Verhoeven, Petronella Johanna en Anna Catharina, gehuwd met den heer A. Rijken.

54. *Gerrit van Goor* werd in zijne eigen vacature teruggeroepen, welke beroeping door hem werd aangenomen, na eerst er voor bedankt te hebben. Na eene afwezigheid van nog geen jaar deed hij 6 April 1879 zijne intrede over 1 Corinthe 3 : 11, na bevestigd te zijn door Ds. G. Nijhuis, predikant te Bergschenhoek over Handelingen 1 : 8*a*.

Tijdens zijn tweede verblijf werd alhier de eerste Christelijke School opgericht. Reeds door Ds.

Verhoeff, Ds. Ruijs en Ds. Loijsen waren vroeger ernstige pogingen daartoe aangewend, ook tot het stichten van eene Christelijke school aan den Zinkweg, maar alle tevergeefs. Op Hervormingsdag 1881 hield de heer De Braal, agent van het Christelijk Nationaal Schoolonderwijs alhier eene opwekkende rede in de kerk, waarna dadelijk eene vereeniging is opgericht. De voorloopige commissie, later met den heer A. Smit als bestuursleden gekozen, bestond uit Ds. Van Goor, voorzitter, Ds. Cramer, predikant der Chr. Ger. Gem., secretaris, K. Hoogenboom Pzn., penningmeester en H. de Koning.

De Statuten, die 14 December waren vastgesteld, werden bij Koninklijk besluit van 25 Januari 1882, No. 55, goedgekeurd, terwijl alzoo de vereeniging als rechtspersoon werd erkend. 8 Februari daaraanvolgende is een stuk grond op de Bijl aangekocht, terwijl twee dagen later de aanbesteding der school werd gegund aan den heer W. Bottenberg.

Om elf uur des morgens van 5 Juli had in tegenwoordigheid van tal van belangstellenden van hier en elders, onder wie de burgemeester, de Raadsleden en de leden der Schoolcommissie waren, de plechtige ingebruikneming plaats. Achtereenvolgens werd het woord gevoerd door Ds. Van Goor, Ds. Cramer, den heer A. Jongejan, die Januari te voren tot Hoofd der School benoemd was, en voor dien te Goudswaard Hoofdonderwijzer aan de Openbare School was, Ds. Ruijs, toen te Mijnsheerenland, Ds. Van Dis, predikant te Westmaas en Ds. Van Heijningen van 's Gravendeel.

De heer A. Jongejan, werd na het vertrek van Ds. Cramer lid van het bestuur en bleef dit tot aan zijn dood. Hij nam in 1894, wegens zijne benoeming tot lid van den Raad ontslag als Hoofd der School, werd bij de viering van zijn tachtigsten verjaardag benoemd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau, en overleed alhier 7 April 1905 in den ouderdom van 80 jaren.

In zijne plaats werd de heer P. Schmidt Pzn. benoemd. Dit jaar (1907) overtroffen de aanvragen tot plaatsing zoozeer de beschikbare ruimte, dat de Vereeniging besloot om eene nieuwe school te bouwen, die plaats zal kunnen bieden aan 400 kinderen. Het tegenwoordig bestuur bestaat uit de heeren: Ds. M. H. A. van der Valk, Voorzitter, A. van Bochove, Secretaris, I. G. ten Doesschate, Penningmeester, Pl. van den Berg en A. Lodder.

Reeds in 1902 bleek de school te klein, te meer, daar het subsidiewetje-Borgesius voor elken leerling eene grootere ruimte in de schoollokalen eischte dan tot dusver. Tijdelijk werden een tachtig-tal leerlingen op het Boterhof gehuisvest in het voormalige kerkgebouw van hen, die in doleantie gegaan waren.

Hoogst onvoldoende was echter die lokaliteit, zoodat het eene ware uitkomst was, toen op de Steenestraat een geschikt bouwterrein gevonden werd, waar weldra een schoolgebouw verrees. Deze school „Keuchenius-school" genaamd, en uitgaande van eene andere Vereeniging dan bovengenoemde, werd 1 Maart 1903 geopend. Het bestuur bestond uit de heeren: Ds. C. Goote, J. A. Mast, A. P. van Ooijen, Jac. van den Berg en T. A. van Hylckama Vlieg. Op 28 Februari daaraanvolgende werd de heer A. van Dam als Hoofd der School geïnstalleerd, bij welke gelegenheid verschillende sprekers van hunne warme belangstelling blijk gaven. Begonnen met 90 leerlingen, moest Nieuwjaar 1907 een vierde lokaal in gebruik worden genomen.

Er wordt thans ook les gegeven in de moderne talen en voortgezet lager onderwijs. Het tegenwoordig bestuur bestaat uit de heeren: Ds. C. Goote, Jac. van den Berg, A. P. van Ooijen, M. H. Weeda en A. Schipper. Over beide vereenigingen is een centraal bestuur, dat thans als volgt is samengesteld: Ds. C. Goote, Voorzitter, P. Hoogenboom Dzn., Secretaris, I. G. ten Doesschate, Ds. M. H. A. van der Valk en I. Weeda.

Twee jaren voor het stichten der eerste Christelijke school werd door den kerkeraad een diaconie-weeshuis gebouwd. Evengoed echter als er vroeger door het stichten van een armhuis voor de bejaarde armen gezorgd was, waren ook de weezen voorwerpen van de diakonale zorg.*) Tot 1609 werden de weezen reeds in een weeshuis verpleegd, onder directie van eene weesmoeder, terwijl de administratie en het oppertoezicht toevertrouwd was aan twee weesvaders, die door de burgerij verkozen werden, aan haar rekening en verantwoording moesten doen, en na tweejarigen dienst aftraden. Voor de diakonie-weezen betaalde de diakonie, voor de andere de burgerlijke gemeente. Ter gemoetkoming in de kosten voor de eerstgenoemde werd er sedert Nieuwjaar 1808 in de voor- en namiddaggodsdienstoefening eene derde collecte gehouden.

Na 1609 werden de weezen bij particulieren, hetzij hier of elders, uitbesteed. Van af 1806 zorgde het burgerlijk armbestuur weer voor gezamenlijke verpleging in een weeshuis; maar sedert 1827 werden de weezen volgens Koninklijk besluit van 17 Augustus opgezonden naar een der etablissementen van weldadigheid om daar verpleegd te worden. De kerkeraad besloot echter zijne weezen zelf te onderhouden. Dit duurde van 1 Mei 1828 tot

*) Uit de oudste diakonie-rekeningen blijkt, dat de jaarlijksche bestedingskosten voor de weezen sterk uiteenloopend waren, zoowel wat betreft het geheel, als per hoofd. In 1651 werd voor 15 weezen slechts f 160 uitgegeven, terwijl de uitgave het daaropvolgend jaar f 642 voor 22 weezen, en in 1657 voor 23 weezen f 997 was. In 1672 werd voor 47 weezen f 1325 betaald. Het grootste getal weezen is geweest in het volgend jaar; er waren er toen 52, voor wie f 1299 werd uitgegeven Na 1687 zijn de uitgaven niet zoo hoog meer geweest, daar het getal weezen afnam. In 1810 had de diakonie er slechts 3 te verzorgen.

October 1831, toen het getal weezen slechts drie was. Het weeshuis werd gesloten, de weesmoeder ontslagen en de weezen weder bij particulieren uitbesteed.

In de kerkeraadsvergadering van 12 Maart 1856 kwam evenwel een schrijven in van den burgemeester met verzoek om medewerking teneinde een weeshuis te stichten voor rekening van het burgerlijk en kerkelijk armbestuur, en onder beider beheer staande. De kerkeraad was echter bevreesd, dat dit gezamelijk beheer op den duur slecht zou werken, en mogelijk na verloop van tijd inbreuk zou maken op het recht der kerk. Ook een later schrijven van den burgemeester werd op gelijke wijze beantwoord.

Zoo liet een weeshuis op zich wachten, totdat in de kerkeraadsvergadering van 21 September 1877 door diaken Quaak een voorstel werd gedaan, om tot stichting van een weeshuis over te gaan. Ds. Van Goor, ouderling Van der Linden en de weesvader Quaak, werden nu benoemd om op andere plaatsen dergelijke stichtingen te bezoeken en daarvan rapport uit te brengen. De zaak bleef echter slepende tot 20 Juni 1879, toen ouderling Van der Schoor het bepaalde voorstel deed om tot stichting over te gaan. Drie dagen later besloot de kerkeraad zich in verbinding te stellen met den gemeenteraad en richtte aan dit college een schrijven, waarin hij zich bereid verklaarde „dit gebouw op zijne kosten zoodanig te stichten, dat daarin ook de weezen, door het burgelijk Bestuur verzorgd, kunnen worden geplaatst, mits de Gemeenteraad zich verbinde de door gemeld Bestuur nu of later te verzorgen weezen, in het weeshuis te besteden, tegen vergoeding jaarlijks der ten hunne behoeve gemaakte onkosten, blijvende het weeshuis onder het bestuur van den kerkeraad".

Inmiddels besloot de kerkeraad, evenals in 1877, om eene commissie te benoemen, die enkele weeshuizen ging bezoeken om des te beter met den gemeenteraad te kunnen onderhandelen. Als

leden daarvan werden benoemd: Dr. Van Goor, ouderling Van der Schoor en diaken Keizerwaard. Ook werd eene commissie gekozen om met eene commissie uit den gemeenteraad samensprekingen te houden. Dezelfde leden worden daarin benoemd, terwijl in plaats van ouderling Van der Schoor, die bedankte, gekozen werd ouderling Van der Linden. Weldra kwamen kerkeraad en gemeentebestuur tot overeenstemming en keurden met eenparige stemmen het ontworpen reglement goed. Later werd het contract met het Burgerlijk Armbestuur geteekend.

Tot den bouw was nu besloten. De heer Fop Smit werd architect, terwijl de heeren Dr. v. G., Keizerwaard, Van Leenen en G. Smit als commissie gekozen werden om naar een bouwterrein om te zien, en verdere voorloopige maatregelen te treffen. Tengevolge van oneenigheid over het bouwplan werd in de plaats van diaken Keizerwaard, die bedankte, ouderling Van der Schoor als lid dier commissie gekozen. Dr. v. G. en ouderling Van Gelder werden gekozen om verder met den architect alles te regelen. Van den heer P. van der Linden kocht de kerkeraad een stuk grond, gelegen in den Grimhoek aan het Polderpad, voor f 1490. Op 17 Juni 1880 had de aanbesteding plaats, waarbij aan den laagsten inschrijver, den heer D. van Bezey voor f 8995 — hoogste was de firma Jb. Weeda & Zoon voor f 9994 — het werk werd gegund. Al de kosten bedroegen met inbegrip van meubileering enz. f 12412. De benoodigde gelden werden deels als renteloozе voorschotten, ten bedrage van f 4800, deels als vrijwillige giften à f 915 geschonken, terwijl het nog ontbrekende werd aangevuld door den verkoop van eenige obligatiën en inschrijvingen op de grootboeken der Ned. Werk. Schuld.

De plechtige ingebruikneming geschiedde 22 December 1880, bij welke gelegenheid in tegenwoordigheid van tal belangstellenden Dr. v. G. een geschiedkundig overzicht gaf van de weezen-

verpleging in deze gemeente. Eerste regenten waren de heeren: Ds. v. G., A. van Gelder, L. Schipper, A. van der Linden Pzn. en G. Smit Jzn.

Bij verandering van het reglement in 1885 werden ook regentessen benoemd. De eerste, die als zoodanig optraden waren de dames: Mevr. Van Coevorden Adriani, Mej. S. van Dijk—Van der Linden en Mej. E. Smit—Kouwenhoven.

In het laatst van December 1905 werd het vijf-en-twintigjarig bestaan van het weeshuis in tegenwoordigheid van den kerkeraad, regenten, regentessen, weesouders, weezen en oud-weezen en enkele genoodigden feestelijk gevierd. Op Zondagavond 17 December had Ds. M. H. A. van der Valk in de kerk eene gedachtenisrede uitgesproken over Jakobus 1 : 27. Tegenwoordige regenten zijn de heeren: Ds. Van der Valk, Voorzitter, W. Stoker, Vice-Voorzitter, T. den Boer, B. Brussaard en H. Schipper, terwijl de heer J. Keizerwaard nog steeds als Secretaris-boekhouder fungeert. Regentessen zijn de dames: Mevr. de Wed. De Jong—Van Weel, Mej. D. de Koning—Saarloos en Mej. G. Vink—Bestebreur.

De tegenwoordige vader en moeder, de heer en Mej. C. W. van Brederode herdachten 2 Juli 1907, onder vele blijken van belangstelling, hun twaalf-en-halfjarig verblijf in het weeshuis.

Ds. v. G. ontving ook gedurende zijn tweede verblijf verschillende beroepen. Dat naar Bunschoten aangenomen hebbend, predikte hij 7 October 1883 afscheid over Deuteronomium 30 : 19. 24 Januari 1887 is hij in doleantie gegaan. Ruim vijf jaren later, 22 November 1892, is hij overleden.

Zijne ouders waren Jan Louis van Goor, onderwijzer te Ootmarsum en Johanna Catharina Wallberg. Hij is eerst gehuwd geweest met Reinetta Wouteria Nijland September 1872 te Nijkerk op de Veluwe; en in Juni 1874 weduwnaar geworden zijnde, hertrouwde hij met de zuster zijner overleden vrouw: Johanna Martina Nijland in Mei 1876,

dochters van Johannes Martinus Nijland, geboren te Leiden, apotheker te Nijkerk, en Reinetta Montusan.

55. *Christoffel Lambertus Daniël van Coevorden Adriani* was de opvolger van Ds. Van der Linden. Hij deed zijne intrede 2 December 1883 over 1 Corinthe 2 : 2. De bevestiging zou geschied zijn door Ds. J. J. van der Weijde, toen te Oosterend (Friesl.), maar daar alhier in hevige mate de pokken heerschten ontsloeg Ds. A. zijn vriend, zonder dat deze het hem gevraagd had, van zijne taak om zich en zijn gezin niet noodeloos in gevaar te brengen. Ds. Van Dis, predikant te Westmaas, deed het nu als consulent, predikende over Jeremia 21 : 8.

Ds. A's. verblijf alhier is daarom merkwaardig, wijl toen de doleantie uitbrak en hij zelf in doleantie ging.

Aanvankelijk scheen de kerkeraad ook te willen gaan doleeren. Dit kan uit het volgende blijken.

30 Augustus 1885 was bij hem een schrijven ingekomen van Ds. J. J. A. Ploos van Amstel, die alhier in de vacature-Van Goor beroepen was, waarin hij vroeg: „of de kerkeraad op kerkelijk gebied den door 's Heeren Woord aangewezen weg wenscht te bewandelen, dat wil zeggen, of die niet schroomt, waar het onze plicht als opzieners der gemeente medebrengt, om handelend op te treden, *desnoods* in strijd te komen tegen de reglementen, waar deze zouden afwijken van het Woord? Jezus Christus, het Hoofd der gemeente, dat toch moet onze leuze zijn. De kerk steeds meer in te richten naar 's Heeren wil en Woord, en Hem als Souverein Koning te laten heerschen op elk gebied, vooral ook op dat der kerk, dat is onze dure roeping als opzieners der kerk van Jezus Christus".

„Deze vraag en belijdenis is door den Kerkeraad met algemeene stemmen beaamd en de Voorzitter gemagtigd den beroepen predikant daarmede in kennis te stellen", vermelden de notulen.

Oudejaarsavond van hetzelfde jaar werd in de kerkeraadsvergadering een schrijven van Prof. Dr. Ph. J. Hoedemaker in zake de Amsterdamsche

attesten-kwestie in behandeling genomen, en „besloten dit schrijven ter kennisgeving te zenden om te vernemen, in hoeverre de kerkeraad op de medewerking dezer besturen zou mogen kunnen rekenen, indien het betuigen van sympathie eens tot daden mogte leiden. Ook werd de wenschelijkheid besproken om in zulk eene allergewichtigste zaak, de gemeente te kennen".

Twaalf dagen later werd met algemeene stemmen besloten het volgend schrijven te richten:

„Aan de geschorste br. B. B. van den kerkeraad der Ned. Herv. Gem. te Amsterdam en voorts aan alle B. B., die in dien kerkeraad met deze B. B. zamenstemmen en zamenwerken.

Eerwaarde Broeders!

De Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Oud-Beijerland,

met groote belangstelling kennis genomen hebbende van den strijd voor het gezag van Gods Woord boven dat der reglementen in de kerke Christi, waartoe gij onder het hoog en aanbiddelijk Godsbestuur geroepen zijt, naar het ons wil voorkomen, en die tot dusverre moedig en met volharding door u wordt gestreden,

gevoelt zich gedrongen om U in deze zijne volle sympathie te betuigen,

en bidt U van heeler harte toe, dat het U van den Koning der kerk genadiglijk gegeven worde den strijd heiliglijk en met volharding in de kracht des geloofs te strijden.

Eerwaarde Broeders,
De Kerkeraad te Oud-Beijerland.
Namens denzelven
(w.g.) VAN COEVORDEN ADRIANI,
h. t. præses.
L. VLASBLOM,
h. t. scriba.

18 Januari '86.

In de kerkeraadsvergadering van 15 Februari daaraanvolgende deelde de Voorzitter „zijne meening mede omtrent de gevolgen van het Amsterdamsch conflict in deze gemeente, en hoe de scheiding op minnelijke wijze tusschen Geref., Etischen en Modernen hier zou moeten plaats hebben, terwijl men vooralsnog overigens onder het tegenwoordig kerkelijk verband zou kunnen blijven, totdat de kwestie der landstraktementen zou zijn uitgemaakt".

Zoo scheen Oud-Beijerland's kerkeraad en gemeente rijp voor de doleantie.

Maar het volgend jaar besloot de kerkeraad in zijne vergadering van 3 Januari om „geene officiëele afvaardiging vanwege den kerkeraad te doen naar het te houden congres van Gereformeerden te Amsterdam, hoewel sommige broeders dit wel zouden gewenscht hebben". De minderheid besloot een tweetal broeders te zenden, terwijl de Voorzitter „tot zijne groote smart door ongesteldheid verhinderd" was. Toch werd in de vergadering van 7 Februari daaraanvolgende nog eene meerderheid gevonden, die op verzoek van den kerkeraad van Heeg, die in doleantie was gegaan, met hem communicatie en correspondentie houden" wilde. Ten slotte echter bleven Ds. Adriani en ouderling Beversluis alleen staan, en onthielden zich bij het beroepingswerk van 12 Mei van stemming, „wijl zij geene vrijheid gevoelden mede te werken tot bestendiging van de synodale hierarchie".

In de vergadering van 23 Juni werd het nog duidelijker, dat Ds. Adriani in doleantie zou gaan, want hij wilde de geloofsbrieven voor de ter classicale vergadering gekozen ouderlingen niet teekenen, en gaf „den raad om, mocht hij Zondag a.s. het synodaal verband voor zich breken, terstond de hulp van den consulent in te roepen".

Zondag daarop ging Ds. A. doleeren. Hij zelf heeft daaromtrent het volgende in de notulen aangeteekend:

Aanteekening:

Den 26 Juni 1887 heeft de ondergeteekende aan

het einde der avondgodsdienstoefening de verklaring afgelegd, dat hij voor zich alle betrekking met de synodale besturen heeft verbroken, en alle gehoorzaamheid aan de synodale reglementen opgezegd, wijl hij de synodale hierarchie, door den Staat der kerke opgelegd, in strijd acht met Gods Woord en met het Koningschap van Christus over Zijne kerke, en in hare gevolgen noodlottig voor de ontwikkeling en den bloei van het geestelijk leven in de kerken. En dat hij, hoe pijnlijk hem dit ook valt, daarom ophoudt deze gemeente te dienen, die met hare opzieners, armverzorgers, kerkvoogden en notabelen, zoover hem althans gebleken is, wenscht te blijven onder synod. verband.

(w. g.) VAN COEVORDEN ADRIANI.

Maandags daarop reeds werd de hulp van den consulent, Ds. Van Loenen van Nieuw-Beijerland, ingeroepen. In de door hem belegde kerkeraadsvergadering van 28 Juni verscheen Ds. Adriani om het kerkelijk archief over te reiken. Hij ontving eene akte, waarin de kerkeraad berichtte, dat hij dit ontslag aanvaardde. Tevens werd hem „een officieus stuk ter hand gesteld, waarbij de leden van den kerkeraad den vertrekkenden predikant betuigen, dat het hen smart, hem uit de gemeente te zien vertrekken, en hem verzekeren hem in broederlijke liefde en vooral in hunne gebeden te blijven gedenken". De Voorzitter sprak „daarop den heer Adriani nog een woord toe", en deze verwijderde zich daarop, „na allen de hand te hebben gedrukt".

Ds. A. vestigde zich metterwoon te Utrecht, waar hij zich aansloot bij de Ned. Geref. Kerk. 6 Mei 1888 werd hij predikant bij de Geref. Kerk B. te Harlingen, en ontving in 1891 eervol emeritaat.

Ds. A., die in Mei 1843 geboren werd te Kampen uit L. G. Adriani en W. F. baronesse van Coevorden, werd in Augustus 1866 door het provinciaal kerkbestuur van Zeeland tot de evangeliebediening

toegelaten. Te Benthuizen deed hij 18 Augustus 1867 zijne intreêpredikatie over Jeremia 1 : 6 en 7, na bevestigd te zijn door Ds. E. B. Gunning, toen predikant te Leiderdorp.

Van Benthuizen vertrok hij in 1870 naar Zijderveld, waar Ds. J. J. van der Weijde, destijds predikant te Abcoude hem bevestigde; van daar in 1871 naar Baambrugge, waar zijn voorganger Ds. F. C. Magendans te Slijk Ewijk als bevestiger optrad; en vandaar naar Harderwijk in 1874, waar zijn ambtgenoot, Ds. A. Meerdink, hem bij de gemeente inleidde.

In 1879 werd hij van die gemeente eervol ontslagen, maar werd het volgend jaar predikant te Rijnzaterwoude, waar Ds. A. H. Duval Slothouwer, predikant te Utrecht hem bevestigde. Van daar vertrok hij naar Oude- en Nieuwe Wetering, waar Ds. H. Bax te Doornspijk het werk der bevestiging verrichtte. Wegens vertrek naar Oud-Beijerland predikte hij er 25 November 1884 afscheid.

56. *Cornelis Bouthoorn*, geboren 19 October 1848 te Langeruigeweide, nam het beroep in de tweede vacature-Van Goor op hem uitgebracht, aan.

Nadat hij 10 September 1884 door het provinciaal kerkbestuur van Overijsel tot de evangeliebediening was toegelaten, aanvaardde hij haar 15 December 1884 te Sprang, werwaarts hij beroepen was, met eene predikatie over 1 Corinthe 2 : 2. Zijn vaderlijke vriend, Ds. H. Bax te Doornspijk, had hem des voormiddags van dien dag bevestigd over Genesis 24 : 33.

Drie jaren later, 25 September 1887, predikte hij aldaar afscheid over Handelingen 20 : 31 en 32, wegens zijn vertrek naar deze gemeente. Den volgenden Zondag deed hij alhier zijne intrede over 2 Corinthe 3 : 5, na bevestigd te zijn door bovengenoemden consulent met eene predikatie over 2 Corinthe 2 : 16.

Ds. Bouthoorn kwam alhier in den moeilijken doleantietijd, en had in deze gemeente „een veel

bewogen leven en zwaren arbeid". Hij heeft veel gedaan voor de catechisatie, ook met behulp van den benoemden catechiseermeester, en het aantal zijner aannemelingen overschrijdt ver het getal van dat bij eenig ander leeraar, zijnde 1153.

Door zijn invloed besloot de gemeenteraad 20 Januari 1888 met 7 tegen 4 stemmen de kermis af te schaffen.

Daartoe had de kerkeraad 16 November te voren een adres gezonden van den volgenden inhoud: „De Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Oud-Beijerland, gehoord hebbende, hoe door middel van de kermis *Gods Naam* op het meest wordt misbruikt; ziende hoe *de rustdag* wordt ontheiligd, *de kinderen* worden voorgegaan in de ondeugd; dat er ter wille van de kermis in menig *huisgezin* twist en tweedracht heerscht, de *onzedelijkheid* en het misbruik van *sterke dranken* er door bevorderd wordt; menigeen er door in de grootste *armoede,* ja, vooral bij den winterdag, zelfs tot *den bedelstaf* gebracht wordt, en dat het voordeel van de kermis niet opweegt tegen het godsdienstig-, zedelijk- en stoffelijk nadeel, dat door haar wordt veroorzaakt, komt tot u in het belang der gemeente met een beleefd, maar tevens met een dringend verzoek, dat door u de kermis worde afgeschaft. De Heere geve u hiervoor de noodige wijsheid, vrijmoedigheid en standvastigheid, en verwaardige U om, in het belang der gemeente, overeenkomstig zijnen heiligen wil daartoe te kunnen besluiten".

Het aandringen van den kant des kerkeraads op afschaffing van de kermis was intusschen eene geschiedenis van langen adem geweest.

De oudste notulen maken er al gewag van.

Vooral waren door Ds. Verhoeff, soms niet zonder tegenstand van sommige kerkeraadsleden, en Ds. Ruijs pogingen daartoe in het werk gesteld, ofschoon steeds te vergeefs. Ook werd in 1866 aangedrongen op afschaffing van de zoogenaamde kriekenzondagen, toen vooral met het oog op de heerschende cholera.

Was Ds. B. bij zijne komst „met vreugde en blijdschap door de gemeente ontvangen", spoedig „kwam er eene ommekeer". Eerst door het optreden van den broodbakker W. van Kuyk, die op vrij krasse wijze in enkele boekjes zijne handelingen brandmerkte, zich ook beroepende op „het getuigenis van lieden uit zijne vorige gemeente Sprang", „dat Ds. Bouthoorn een *dubbelhartig* mensch is". Van Kuyk voelde zich vooral daarover bezwaard, dat Ds. B. massa's jongere en oudere menschen aannam, zonder dat zij voldoende onderlegd waren in de Gereformeerde leer; en dan nog een vraagboekje gebruikte (van A. van den Berg), dat remonstrantsch was. Hij zegt o. a. in een zijner brochures: „daar een Leeraar *buiten* het *spoor* gaat en vele zielen *verleid;* ook de *breuke* der kerk *vergroot* en geene Leeraar of ouderlingen gevonden worden, die met haar *twisten.* Is het dan niet *billijk,* ja voor noodzakelijk te houden, dat gemeene *lidmaten,* zoo hunne oogen *zulke dwalingen* bemerken: haar in het *openbaar* hierover te bestraffen?".

De kerkeraad besprak dit en ander geschrijf in zijne vergadering van 14 November 1888. De notulen vermelden er dit van: „Allen zijn het eens, dat W. van Kuijk behoorde gecensureerd te worden, maar om billijk te zijn men dit moeielijk kon doen, omdat er dan zoovelen zijn, welken men behoorden te censureeren" *). Daarom werd besloten hem niet te censureeren, maar eene brochure te laten drukken. In de volgende vergadering (van 7 December) deelde Ds. B. mede, dat de brochure ten getale van 200 exemplaren gedrukt is, „maar nog niet uitgegeven zal worden, aangezien men van oordeel is, dat W. van Kuijk, die niet anders doet dan allerlei leugens verbreiden, niet ophouden zal met lasteren".

Een maand later deelde Ds. B. mede, dat hij het beroep naar Dirksland had aangenomen. „Het

*) Nota bene!

speet hem voor de broeders en voor een groot deel der gemeente, dat hij zulks had moeten doen, maar zeide nog minder dan een *hond* alhier behandeld te zijn geworden door H.H. Kerkvoogden en Notabelen, die voor hem de deur der Consistoriekamer hadden gesloten, zonder hem te waarschuwen noch met hem over een en ander te spreken en dat alleen, omdat Z.Eerw. zonder voorkennis aan hen, zijne catechizanten had verzocht vóór dat hij ging catechiseeren een oogenblik vroeger te komen om met hen even te spreken over de oprichting eener zangvereeniging tot verbetering van het kerkgezang, om daarna ergens een plaats te zoeken alwaar men kon vergaderen. Op eene zeer onheusche wijze, waar alle kerkeraadsleden mede instemden, zeide hij, had men hem behandeld, te meer daar hij herhaaldelijk pogingen had aangewend om met elkander te verzoenen, zoowel in eene vergadering als in het openbaar op den predikstoel". „Hadden zij voor hem de deur gesloten van de consistoriekamer en de ketting op het hek, hij vreesde zeer, dat ook eenmaal voor hen de deur des hemels zou gesloten blijven al klopten zij ook aan".

Dat de verbittering nog al groot was, blijkt hieruit, dat Ds. B. in dit eigenhandig door hem geschrevene in het notulenboek op den kant er bij zette: „*Ds. Bouthoorn mishandeld en zwaar beleedigd*".

Bovendien had „verreweg het grootste gedeelte der gemeente eene groote onverschilligheid getoond en aan den dag gelegd tijdens de dagen van beraad". „De broeders betuigden hem allen, dat zij hem geen ongelijk konden geven". En het stond er zoo treurig bij, dat nog in diezelfde vergadering drie kerkeraadsleden bedankten.

Reeds 24 Februari 1889 predikte hij afscheid over Galaten 6 : 16. In zijne nieuwe standplaats hield hij acht dagen later zijne intreê-predikatie over Psalm 84 : 12*b*, na bevestigd te zijn door Ds. M. J. Wentink van Nieuwe Tonge, die voor

deze gelegenheid tot tekst had 1 Corinthe 1 : 30.

In die gemeente bleef hij werkzaam tot 22 Mei 1892 om haar daarna te verwisselen met Groot-Ammers. Zijne laatste woorden te Dirksland waren uit Handelingen 20 : 31.

Den 29 Mei daaraanvolgende bevestigde hem Ds. P. Deetman van Amsterdam over Handelingen 4 : 33*a*. Hier koos hij Openbaring 14 : 6 en 7 tot grondslag zijner intreêprediking.

Groot-Ammers diende hij van 29 Mei 1892 tot 18 April 1897. Op dezen laatsten datum predikte hij zijn afscheid over 2 Corinthe 13 : 11.

Deze standplaats verwisselde hij met de gemeente Ede (Gelderland). Den 25 April werd hij aldaar bevestigd door den consulent Ds. J. J. Kuijper, predikant te Otterloo. Bij deze gelegenheid sprak deze leeraar over Jesaia 6 : 8 en 9. Des namiddags aanvaardde de bevestigde zijn ambt, daarbij handelende over Psalm 126 : 5 en 6.

In die gemeente heeft hij gestaan van 25 April 1897 tot 22 Febr. 1903. Galaten 6 : 15 en 16 maakte den grondslag zijner laatste prediking aldaar.

Acht dagen later werd hij bevestigd door zijn vriend Ds. B. van der Wal te Waddingsveen, in zijne tegenwoordige gemeente Dordrecht. De bevestiger sprak over Matth. 5 : 13.

Des avonds deed Ds. B. in de Groote Kerk aldaar zijne intrede met 1 Timotheus 1 : 15.

57. *Cornelis Hartwigsen* vervulde de vacature ontstaan door het in doleantie gaan van Ds. Adriani.

Geboren te Utrecht 9 Januari 1864 uit Cornelis Hartwigsen en Maria Petronella van den Berg, voltooide hij aldaar zijne studiën en werd in November 1886 door het provinciaal kerkbestuur van Groningen toegelaten tot de evangeliebediening. Van de vijftien beroepen, die hij ontving, Nieuwpoort aangenomen hebbend, deed hij aldaar 17 April 1887 zijne intrede over Romeinen 10 : 8*b* en 9, na bevestigd te zijn door Ds. J. C. Verhoeff van Utrecht. Ruim twee jaren later nam hij het beroep naar

Oud-Beijerland aan en predikte 29 September 1889 zijn afscheid over 1 Petrus 1 : 24.

Den volgenden Zondag bevestigde hem de consulent, Ds. A. S. Talma te Heinenoord, over Jeremia 1 : 6 en 7. De beroepene aanvaardde zijn ambtswerk met eene leerrede over Johannes 1 : 6—8. Hij stond alhier tot 8 September 1895, toen hij afscheid nam met de woorden uit Jesaia 48 : 17 en 18. Sedert is hij predikant te Leiden.

58. *Jan Cornelis Klomp* was Ds. Hartwigsen's opvolger.

Uit het huwelijk van Cornelis Klomp en Elisabeth Geertruida Agnieta van Bronkhorst werd hij 16 December 1858 te Nunspeet geboren. Eerst werd hij opgeleid voor onderwijzer. Hij haalde 19 April 1877 te Arnhem de akte als hulponderwijzer en 9 October 1880 te Assen, die in de Fransche taal voor lager onderwijs.

Na achtereenvolgens te Oosterbeek, Amersfoort, Nijkerk en Hoogeveen bij het onderwijs werkzaam te zijn geweest ging hij zich voorbereiden tot de academische studiën en deed 11 Juli 1885 met gunstig gevolg eind-examen aan het Gymnasium te Kampen. Aan de Universiteit te Utrecht werd hij 11 April 1889 bevorderd tot candidaat in de theologie; en 10 September van het volgend jaar slaagde hij te Amsterdam voor het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland voor zijn proponents-examen.

Niet minder dan twaalf gemeenten begeerden hem als predikant. Lunteren aangenomen hebbend, aanvaardde hij aldaar 4 Januari 1891 de evangeliebediening met eene leerrede over 1 Corinthe 3 : 9*a*, na bevestigd te zijn door Ds. G. Nijhuis, toen te Veenendaal, over Handelingen 1 : 8*m*.

In de twee jaren en acht maanden, dat hij in zijne eerste gemeente stond, ontving hij 39 beroepen. 29 December 1895 predikte hij afscheid over Deuteronomium 30 : 19*b*, niet vermoedende, dat hij na korte afwezigheid slechts, zou wederkeeren.

Den eersten Zondagavond in Januari 1896 nam hij alhier den herdersstaf op met eene leerrede over Romeinen 3 : 23 en 24, na bevestigd te zijn door zijn vriend Ds. P. Bokma, toen te Bruinisse, over Jesaia 62 : 6—9. Reeds 23 Juli werd hij in zijne eigen vacature te Lunteren herberoepen, welk beroep hij gaarne aannam. Hij predikte 25 October zijn afscheid over Collossensen 3 : 1—4.

Weinige maanden na zijn vertrek, tijdens het consulentschap van Ds. H. Feijkes, predikant te Dordrecht — door de vele vacatures van den ring Oud-Beijerland was de hulp van den Dordtschen ring ingeroepen — kwam er een verzoek van zekeren Jan Overweel, thans buiten-ouderling aan den Zinkweg, om een getuigenis, dienstig voor het afleggen van het examen voor godsdienstonderwijzer. Daar het bleek, dat Overweel met de stille trom de Ned. Herv. Kerk had verlaten, om bij de doleerenden te gaan „oefenen", en ook niemand iets afwist van zijn terugkeer, hoewel zijn naam nog steeds in het lidmatenboek stond, werd besloten het advies van het Class. Bestuur te vragen. Het baatte Overweel echter weinig, of dit hem als lidmaat erkende, want hij bleek zoo weinig kennis te bezitten, dat hij moest worden afgewezen. Toch heeft hij zich daaraan niet gestoord, en is nog steeds bezig tegen de kerkelijke wetten in, onbevoegd op te treden.

Ds. Klomp deed voor de tweede maal zijne intrede te Lunteren over Titus 2 : 11—14. Hij stond er van 1 November 1896 tot 29 October 1899, toen hij naar Slijk-Ewijk verhuisde, afscheid predikend over 1 Petrus 1 : 24 en 25.

In laatstgenoemde gemeente aanvaardde hij de bediening met eene predikatie over Handelingen 13 : 38 en 39, en bleef er tot 27 Juli 1902, toen hij wegens het aannemen van het beroep naar Hillegersberg aldaar den herdersstaf nederlegde met eene predikatie over denzelfden tekst als de eerste maal te Lunteren.

Evenals te Oud-Beijerland trad ook in de andere gemeenten, waar hij stond en staat, Ds. Bokma als bevestiger op. Sedert 3 Augustus 1902, toen hij er zijne intreê predikte over Colossensen 1 : 28, is Ds. K. te Hillegersberg.

59. *Jan Adriaan van Boven,* geboren 4 Juni 1853 te Vlissingen uit Abraham Dirk van Boven en Elizabeth Borghstijn, echte Zeeuwen van afkomst, kwam de vacature-Bouthoorn eindigen.

Na aan het gymnasium te Zetten zich voorbereid te hebben voor de academische studiën, werd hij student te Utrecht. In 1878 door het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant en Limburg toegelaten tot de evangeliebediening, nam hij het beroep naar Bleskensgraaf aan, alwaar hij 15 September zijne intrede deed over Romeinen 1 : 11 en 12, na bevestigd te zijn door zijn voorganger Ds. F. J. Ringeling, toen te Ophemert, over Genesis 12 : 2*b*.

Van deze gemeente nam hij na bijna driejarigen arbeid 12 Juni 1881 afscheid, met het troostwoord vervat in 2 Corinthe 12 : 9*a*, om haar te verwisselen met Klaaswaal. In deze zijne tweede standplaats werd hij bevestigd door Ds. Van Dis van Westmaas over Handelingen 1 : 8*b*, en aanvaardde zijn ambt met eene predikatie over Exodus 33 : 14. Reeds het volgend jaar sloeg 5 November de scheidensure, en bepaalde hij de gemeente bij Filippensen 1 : 27, vertrekkende naar Oost- en West Souburg.

Ook bij die Zeeuwsche gemeente leidde Ds. Van Dis hem in met eene prediking over 1 Corinthe 15 : 58. Zijne intreêtekst was Handelingen 4 : 12. Zeven jaren mocht hij daar arbeiden, toen hij het beroep naar Bergambacht aannam. Sprak hij bij zijne laatste evangelieprediking aldaar over het eeuwig blijvend Woord des Heeren, 1 Petrus 1 : 24 en 25, in zijne nieuwe gemeente juist in de lijdensweken gekomen, 22 Maart 1889, bepaalde hij de opgekomen schare bij Johannes 1 : 29*b*. Zijn bevestiger, Ds. G. E. K. A. Roskott, predikant te Schoonhoven, had tot tekst 2 Timotheus 4 : 2.

Nog geene twee jaren stond hij daar, toen hij 15 Januari 1891, wegens het aannemen van het beroep naar Ede, afscheid predikte over Mattheus 28 : 20. Na door Ds. K. Bosma Rzn., predikant te Bennekom, bevestigd te zijn over Jesaia 52 : 7, nam hij aldaar den herdersstaf op met eene leerrede over Johannes 6 : 68. Ruim zes jaren arbeidde hij er, toen hij beroep naar deze gemeente aannam, en op Zondag 7 Maart 1897 afscheid predikte met de zegenbede uit Filippensen 4 : 23.

In deze gemeente, waar hij den volgenden Zondag zijne intrede deed, over 2 Corinthe 5 : 18*b* met het oog op de lijdensweken, na bevestigd te zijn door den consulent, Ds. Feykes te Dordrecht, stond hij tot 7 September 1902. De gevolgen van eene ernstige ongesteldheid, waarvoor hij geruimen tijd in het Ziekenhuis te Rotterdam was verpleegd, hadden hem naar een kleineren werkkring doen uitzien, terwijl de tegenkanting van sommige kerkeraadsleden dit besluit nog meer in de hand werkte. Toen dan ook de gemeente van Kesteren het beroep op hem uitbracht, nam hij het aan, en na over 2 Corinthe 13 : 13 *) afscheid gepredikt te hebben, vertrok hij derwaarts. Aldaar deed hij zijne intrede over Zacharia 4 : 6*b*, na bevestigd te zijn door Ds. J. Kok te Opheusden over 1 Thessalonicensen 5 : 12 en 13. In September 1903 herdacht hij zijn zilveren ambtsjubileum met eene predikatie over Handelingen 26 : 22*a*.**)

Kesteren verwisselde hij met Barneveld. Na 10 Juni 1906 afscheid gepredikt te hebben over Deuteronomium 30 : 19, aanvaardde hij den volgenden Zondag daar zijn ambt met eene leerrede over 1 Corinthe 3 : 9. Als bevestiger trad op zijn ambtgenoot, Ds. L. van Mastrigt, die tot tekst had Jeremia 21 : 18.

60. *Kornelis Havinga*, geboren te Middelstum 22 September 1843, was de zestigste predikant en

---

*) en **). Uitgegeven bij M. J. Witte, Oud-Beijerland.

de opvolger van Ds. Klomp. Na eerst bij het onderwijs te zijn geweest, ging hij studeeren voor predikant. In 1882 werd hij door het provinciaal kerkbestuur te Overijsel tot de evangeliebediening toegelaten. 3 December van dat jaar deed hij zijne intrede te Daerle. Vervolgens stond hij te Zwartsluis 1885, te Den Ham 1886, te Zuilen 1889, weder te Den Ham 1891, te Op- en Neder Andel, waar hij 20 Mei 1894 zijne intreê deed, tot deze gemeente hem beriep *).

Hij deed alhier zijne intrede 6 Mei 1900, na bevestigd te zijn door Ds. Van Boven. Bittere dagen heeft hij in deze gemeente doorgebracht, zeer bittere, wat wel het best uitkwam bij zijn afscheid 10 April 1904, toen hij alleen in zijne toespraken zich richtte tot de ambtsbroeders van den ring en tot Ds. Van der Valk, en zelfs weigerde iemand van den kerkeraad de hand te drukken.

Als een bewijs om welke nietige zaken soms heftige tooneelen zich afspeelden in de kerkeraadsvergaderingen, diene, dat eens (14 Juli 1902) zulk eene kerkeraadsvergadering belegd werd met de Regenten van het weeshuis over de klep van een pet van een weesjongen. Een weesjongen had bij zijn werken buitenaf zich een rechte klep aangeschaft voor zijn pet. „Als die rechte klep het wint, dan heb je binnen 14 dagen de revolutie op den troon in het weeshuis", riep een ouderling uit, enz. De zaak werd „steeds ingewikkelder en voortdurend moeilijker". Men hoorde „pædagogische, theologische, philosophische, praktische en gemoedelijke beschouwingen". Een wou de klep stuk gaan hakken; een ander vroeg, „wat toch eigenlijk het goede oude antirevolutionaire patroon der weeshuispetten" was enz. Helaas, dat het soms nog erger toeging.

---

*) Van zijne hand verscheen bij M. J. Witte te Oud-Beijerland: *Mijne Levenservaringen* door de Wed. H. J. P., geb. A. M., voor de pers gereed gemaakt door Ds. K. Havinga.

Geen wonder, dat Ds. Havinga blijde was het beroep naar Hattem te ontvangen, waar hij sedert 17 April 1904 staat.

In 1900 was nog ter sprake gekomen, of aan den Zinkweg zou gecatechiseerd worden, maar het bleek, dat het onuitvoerbaar was, omdat „de Zinkweg niet wilde medewerken".

61. *Marchinus Hyminus Arnoldus van der Valk* werd 8 Juli 1903 in de vacature-Van Boven beroepen, en maakte twee weken later bij zijn bezoek aan de gemeente bekend, dat hij het beroep had aangenomen.

Hij is de tweede zoon van Ds. Leendert van der Valk *) en Hendrikje Langen. **)

Geboren te Rotterdam, voltooide hij Juli 1892 zijne studiën aan de Theologische School te Kampen,

---

*) Ds. L. van der Valk, geboren te Vlaardingen 8 October 1838 uit het huwelijk van Jacob van der Valk en Johanna de Ronde, werd in 1864 door de Synode van de gemeenten onder het kruis, te Zwartsluis vergaderd, geëxamineerd en tot de evangeliebediening toegelaten. Hij nam het beroep naar Rotterdam aan. In 1869 was hij een van de zes door genoemde Synode aangewezen Deputaten, die de vereeniging met de Chr. Afg. Kerk tot stand brachten. De vereenigde kerk heette van toen af: Chr. Geref. Kerk. Hetzelfde jaar vertrok hij naar Delft. Gedurende zijn ruim 22-jarig verblijf aldaar werd de gemeente zoo uitgebreid, dat de oude kerk vergroot moest worden en toen ook deze te klein bleek, eene nieuwe kerk werd gebouwd. Na voor tal van beroepen te hebben bedankt, nam hij in 1892 dat naar Scheveningen aan. Hier zijnde vestigde hij de aandacht der Ger. Kerken op de noodzakelijkheid om te voorzien in de geestelijke verzorging van de duizenden visschers, die zomers

**) Neefs van haar zijn: Joh. S. Langen Hzn., predikant der Ger. Kerk B te Gouda, eerder te Oldebroek; en G. J. R. Langen, predikant der Ned. Herv. Gem. te IJhorst, eerder te Nieuwland.

en ontving enkele dagen daarna beroepen van Aarlanderveen, Hoorn, Purmerend en Zaandam, later van Valthermonde, Langerak bij de Lek en Murmerwoude. Het beroep naar eerstgenoemde gemeente aangenomen hebbend, en peremptoir geëxamineerd zijnde door de classis Woerden, kwam hij in kerkrechterlijk conflict, omdat hij stond benoemd te worden als predikant in Indië. Hij werd gedwongen zijne sollicitatie in te trekken, en daar, door zijn verhuizen, meerdere classicale vergaderingen in de zaak betrokken werden, kwam er eerst een eind aan in Augustus 1899, toen de Generale Synode der Geref. Kerken te Groningen vergaderd, hem in het gelijk stelde, en hij alzoo opnieuw beroepbaar werd. In dien tusschentijd

---

op de Shetland'sche eilanden, ten noorden van Schotland vertoeven. Door zijn initiatief kwamen meerdere kerken tot het besluit in die verzorging te voorzien, en kozen elk uit hun midden een Deputaat, die gezamenlijk Ds. Van der Valk tot hun voorzitter kozen. »Hij was de eerste, die als pionier te Lerwick (Shetland) optrad; hij, de beproefde en onverschrokken veteraan, heeft ook met jeugdigen ijver en toewijding onze eerste verkenningstocht naar Baltasound gemaakt". Deze arbeid, door Ds. v. d. V. begonnen, en waardoor hij benoemd werd tot Ridder in de orde van Oranje-Nassau, is van Hervormde zijde nagevolgd. In 1904 volgde Ds. v. d. V. het beroep naar Oosterbeek op, waar hij thans predikant is.

Uit zijn huwelijk werden geboren: Jacob, doctor in de klassieke letteren en Rector aan het Marnix-Gymnasium te Rotterdam, Marchinus Hyminus Arnoldus bovengenoemd, Johannes, zeeofficier, overleden te Scheveningen, Arie Pieter te Palembang, Leendert te Grand-Rapids, Hendrika, overleden te Delft, Hendrika gehuwd met den heer A. Schippers Czn., Johanna Marchina, gehuwd met den heer J. Welling, Michiel Adriaan, overleden te Delft en Antonius te Parijs.

was hij eerst Hoofdredacteur van de *Protestantsche Noord-Brabanter*, daarna van de *Nieuwe Prov. Groninger Ct.*, en nam een zeer werkzaam aandeel in den politieken en socialen strijd, zoowel hier te lande als in Noord-Amerika. Hij werd candidaat gesteld in verschillende districten zoowel voor de Staten Provinciaal als voor de Tweede Kamer*).

In 1898 volgde zijne benoeming tot Honorair Lid van de Christian Labour Party in Amerika. In Mei van het volgend jaar ondernam hij weder eene reis naar Amerika, thans op verzoek van het Gouvernement van den Staat Maryland om een onderzoek in te stellen naar mogelijke kolonisatie van Hollanders. Den 16den van die maand volgde zijne benoeming tot „Supervisor of colonies" **), waarbij genoemd Gouvernement schreef: „We fully realize the importance of this action and the difficult task you will undertake, but we hope and pray, that you will succeed in leading the people, whose interest you will have in charge and take their moral and spiritual welfore at heart.***). Ds. Van der Valk bedankte echter voor deze eervolle benoeming, doch ontving kort daarop beroepen

*) Men zie behalve zijn: *Drie programma's*, 2e druk en *Het eenig richtsnoer*. 5e druk, uitgegeven bij M. van Antwerpen te Katendrecht; ook zijn: *De Partijdag te Oud-Beijerland*. 2e druk, Boxtel Electr. Druk. W. van Eupen.

**) Verzorger der kolonies, met de taak om in de verschillende Hollandsche, Duitsche en Engelsche nederzettingen, alles wat tot het predikambt behoort, waar te nemen, en tevens in alle voorkomende gevallen de kolonisten met raad en daad bij te staan.

***) Wij beseffen ten volle het gewicht dezer benoeming en de moeilijke taak, welke gij zult ondernemen; maar wij hopen en wenschen, dat gij er in zult slagen om de kolonisten, wier belang gij zult hebben te behartigen, te leiden en hun zedelijke en geestelijke welvaart te bevorderen.

van Chicago, Grand Rapids, Hull en Muskegon, welke laatste hij aannam. Na door het presbytery *) van Grand-Rapids der Presbyterian Church **), vergaderd te Grand-Haven tot de Evangeliebediening te zijn toegelaten, werd hij door Dr. J. M. Fulton, predikant te Grand-Rapids bevestigd met eene Engelsche predikatie over Filippensen 1 : 6, terwijl Ds. Chas. E. Blanchard van Big Rapids en Ds. P. van der Kam van Milwaukee aan de handoplegging deelnamen, en toespraken, de eerste in het Engelsch, de laatste in het Hollandsch, tot de gemeente hielden. Ds. Van der Valk predikte 20 Januari 1900 zijne intrede over Handelingen 8 : 5*b*.

Had hij bij zijne intreê in zijne toespraken ook tot de aanwezige predikanten en Engelsch-Amerikanen in het Engelsch gesproken, weldra begon hij in de avondgodsdiensten voor het Engelsch sprekend gedeelte zijner gemeente en voor het opkomend geslacht, dat zijne moedertaal alleen als dialect kent,***) in het Engelsch te prediken. Zijne eerste prediking in die taal was Johannes 16 : 14*a*, zijne laatste Titus 2 : 13. Ook nam hij er een tijdlang de diensten in de beide te Muskegon zijnde Duitsche gemeenten waar gedurende de bestaande vacatures, daar de afstand voor den consulent te groot was om geregeld te komen. Zijne eerste predikatie in de Duitsche taal was over Hebreën 9 : 27, zijn laatste over Psalm 73 : 28*a*.

Hetzelfde jaar zijner komst nam hij ijverig deel aan de presidents-verkiezing, mede in verband met de zaak der Boeren in Zuid-Afrika en hield op tal

---

*) Classis.

**) Presbyteriaansche kerk.

***) De Hollanders in zijne gemeente waren bijna allen afkomstig van Usquert en Uithuizen, en konden geen ander Hollandsch dan de platte Groningsche taal.

van plaatsen redevoeringen *). In 1902 werd hij afgevaardigd naar de Synode te Niles, en kort daarop volgde zijne benoeming tot Hoogleeraar te Chicago, waarvoor hij echter bedankte, daar hij op het punt stond naar Nederland terug te keeren. Hier gekomen ontving hij de toezegging van beroep naar Cothen (Utr.) en naar Boxtel, welke laatste hij aannam.

17 September 1902 woonde hij voor het laatst de classicale vergadering van Grand-Rapids bij, toen te Ludington gehouden, en ontving eervol ontslag, terwijl Dr. Th. D. Marsh, predikant te Grand-Rapids en Dr. J. Woods, predikant te Ludington in hunne hartelijke toespraken mededeelden, dat dit ontslag niet alleen eervol gegeven werd, maar Ds. v. d. V. ook steeds beroepbaar bleef in de Presbyterian Church. Hij hield zijne afscheidspredikatie over 1 Corinthe 3 : 21—23.

In Nederland teruggekeerd, werd hij 15 Januari 1903 door het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant met Limburg tot de evangeliebediening in de Ned. Herv. Kerk toegelaten na gehouden colloqium doctum. Ds. N. J. Telders, predikant te St. Michielsgestel, bevestigde hem te Boxtel met eene predikatie over 1 Corinthe 14 : 3; en hij aanvaardde de evangeliebediening aldaar over 1 Corinthe 13 : 13*b*: „Maar de meeste van deze is de liefde".

Juist op denzelfden Zondag, dat hij intrede deed, was Boxtel, als een gewichtig kruispunt van spoorwegen, bezet met een honderdtal militairen, daar de spoorwegstaking op til was. Dit gaf hem aanleiding om den volgenden Zondag in het bijzijn van officieren, soldaten en spoorwegmannen, welke

*) Het vermoorden van President Mc. Kinley tijdens de Pan-Amerikaansche Tentoonstelling, deed hem 15 September 1901 prediken over Amos 8 : 10, terwijl 19 daaraanvolgende, den middag der begrafenis, door hem gepredikt werd over Johannes 11 : 31*l*.

laatste de groote meerderheid der gemeente vormden, te prediken over Romeinen 13 : 1, terwijl hij met zijn vriend, Kapelaan H. J. M. Donders, en andere heeren een werkzaam aandeel nam om de staking te bezweren, hetgeen gelukkig slaagde.

Reeds kort daarop ontving hij eene roeping naar Maasdam, daarna naar deze gemeente.

Donderdagavond 7 Januari 1904 predikte hij afscheid over Spreuken 30 : 24—28. Zondags daarop deed hij alhier zijne intrede over 2 Corinthe 4 : 5,*) na bevestigd te zijn door zijn ambtbroeder, Ds. Havinga, over Jesaia 40 : 6—9.

Kort na zijne komst werd op zijn voorstel in de kerkeraadsvergadering van 24 Januari 1904 een college van collectanten ingesteld, en als zoodanig benoemd: de heeren T. Blijdorp, L. M. D. van Ekelenburg, T. Holleman, J. Korpershoek, D. G. P. Mullaard, J. Noteboom, A. Schipper Kzn. en J. Wijntje Bzn., terwijl later wegens vertrek of bedanken er aan toegevoegd werden: G. Brussaard, J. Saarloos en J. Schipper Kzn.

Later werd mede op zijn voorstel besloten om zoo mogelijk over te gaan tot stichting van een Tehuis voor ouden van dagen. Door den kerkeraad werden als leden der commissie van voorbereiding benoemd de heeren: Ds. M. H. A. van der Valk, Voorzitter, P. Schmidt Pzn., Secretaris, B. Wijntje, P. Kouwenhoven, H. Schipper, B. den Boer, I. G. ten Doesschate, W. Hoogenboom en K. Schipper. 7 Februari 1906 werd eene openbare vergadering in de kerk gehouden, in welke Ds. Van der Valk het voorstel toelichtte. Enkele commissieleden togen op reis om verschillende stichtingen te bezoeken, brachten rapport uit, maakten een begrooting van stichtingskosten, waarvan een deel uit de diakoniekas zou genomen worden, maar de uitvoering van

---

*) Uitgegeven in *De drie kruisen*, bundel van twaalf predikatiën door Ds. M. H. A. van der Valk bij W. Boekhoven te Sommelsdijk.

het plan stuitte af op te geringe deelneming in de leening van f 15000, rentende drie procent.

Reeds vijf maanden na zijne komst werd Ds. Van der Valk te Losdorp beroepen en in Maart 1907 te 's Gravendeel, maar hij heeft voor beide beroepen bedankt.

De tegenwoordige kerkeraad bestaat uit den predikant Ds. M. H. A. van der Valk, de ouderlingen G. B. de Jong, J. Overweel, B. de Priëlle, P. Schmidt Pzn. en B. Wijntje, de diakenen B. Brussaard, P. Kouwenhoven, C. van der Linden, J. van der Mark en A. Schipper Klzn. Het tegenwoordig kiescollege wordt gevormd door den kerkeraad en de heeren: A. Baars, A. van Bochove, T. den Boer, A. van Dijk, B. Groenewoud, W. Hoogenboom Pzn, P. Hoogenboom Dzn., P. Hoogwerf, P. de Koning, J. de Koning, A. Korporaal, J. Kouwenhoven, J. van Leenen, A. Lodder, M. Meinster, A. Mullaard, A. P. van Ooijen, Kl. Schipper, W. Schrijvershof, A. Troost, J. Visser, W. C. de Visser en T. A. van Hylckama Vlieg.

Opperkerkvoogden zijn de heeren: P. Hoogenboom, W. Hoogenboom en S. Voordendag, bedienende kerkvoogden: T. den Boer en W. Stoker: Notabelen: P. Baars, B. Brussaard Bzn. Jr., I. G. ten Doesschate, J. de Koning, P. de Koning, J. Kouwenhoven, A. Mullaard, J. K. Preesman en W. Schrijvershof.

Voorlezer is W. de Reus, koster J. Both, deurwachters zijn: A. Boender Azn., Kl. Boer, H. Molenaar en A. van der Schoor.

In de gemeente zijn verschillende vereenigingen opgericht. 12 April 1875 werd een Chr. Jong.-Ver. opgericht onder de zinspreuk: „Gedenk aan uwen Schepper in de dagen uwer jongelingschap", Pred. 12 : 1*a*. Het Bestuur bestond toen uit: M. van Ekelenburg, Voorz., A. Heilema, Vice-Voorz., P. Kouwenhoven, Secr., A. Smit, Vice-Secr., A. Hoogenboom Jac.zn., Penn. en A. H. van Steenbergen, Vice-Penn. Deze vereeniging is later ontbonden, terwijl in 1902 eene nieuwe vereeniging is opgericht,

„Maranatha” geheeten, waarvan het bestuur bestaat uit J. Notenboom, Voorz., Fr. van der Linden Fr.zn., Secundus, G. Landheer, Secr., D. Swank, Penn. en R. Hoek, Bibl. Aan deze vereeniging is verbonden de knapenvereeniging „Het Mosterdzaadje”, opgericht 31 Januari 1904. Leiders zijn: P. Schmidt Pzn., P. Esveld, M. J. Witte en J. Verschoor. Het bestuur bestaat uit: Jac. Goudswaard Secr., C. Hoek Penn. en S. Hoogenboom Pzn., Bibl.

7 Maart 1903 is opgericht de Chr. Zangvereeniging „Halleluja”, waarvan bestuurders zijn *): P. Schmidt Pzn., Direct.-Voorz., J. Schipper, Secr., P. Both, Penn., M. J. Witte, Adviseerend lid, A. Korporaal en A. D. van Ekelenburg.

De meisjesvereenig. „Martha” heeft tot bestuursleden: P. Schmidt Pzn., President, T. J. A. Schmidt—Van den Heuvel, Presidente, B. Kooijman, Secr. en B. Hoek, Penn.

Ook arbeidt niet zonder goeden uitslag in het belang van de armen der gemeente de vereeniging „Dorcas”, opgericht op aandringen van Ds. Van der Valk, in 1904.

Wat het kerkgebouw aangaat, zij nog vermeld, dat het dit jaar (1907) geheel geplafoneerd is. Twee jaren te voren heeft het orgel eene belangrijke verbetering ondergaan. Ook de gasverlichting, die in 1861 de petroleumverlichting met ijzeren kronen verving, in de plaats van de tot in het begin der vorige eeuw gebruikte koperen kaarskronen, is in 1906 veel verbeterd. De vernieuwing der banken had reeds in 1864 en 1865 plaats.

Van de beide klokken in den aan de burgerlijke gemeente behoorende kerktoren, is die, welke

*) De heer A Jongejan (bl. 96) was tot zijn dood Eere-Voorzitter. In het jaar van zijn overlijden gaf hij nog uit: ›*Samenlezing van hier en elders*”, leesboekje bestemd voor het vijfde leerjaar, vervolg op ›*Blaadjes uit mijn zakboekje*” en ›*Van Januari tot December*”, uitgegeven bij M. J. Witte, Oud-Beijerland.

door Ds. Rolandus (bl. 8) geschonken is,*) dit jaar onder het bestuur van burgemeester A. van Lith, hergoten. Het kerkelijk zegel stelt twee samengevouwen handen voor, waarboven de naam Jehova in Hebreeuwsche letters, en dit randschrift: vigilantes ad orandum s(igillum) e(eclesiæ) Beijerl(and), d.i. wakende om tot God te bidden, zegel der gemeente van Beijerland.

* * *

Zoo heeft de Ned. Herv. Gem. in den loop der eeuwen keur van predikanten gehad, die, de een minder, de ander meer, het goede voor haar hebben bedoeld en gedaan; maar onder alles menschen bleven van gelijke beweging als anderen, die ook den schat van het evangelie droegen in aarden vaten. Of de gemeente hen steeds op den rechten prijs heeft geschat? De kern wel, maar wat de overgroote rest aangaat, verblijve het antwoord aan het nageslacht. Voor de toekomst, waarin nog veel goed te maken is, houde zij zich strikt aan het Woord van God, wachtte zich om door predikers van de meest uiteenloopende richtingen te verzoeken zich te laten omvoeren door allerlei wind van leer, en niet minder tegen hare hoofdzonden te strijden **), zooals Exodus 20 : 16, Psalm 141 : 3 en Mattheus 7 : 1—5 van haar blijven eischen.

---

*) Bedoelde klok, »de kleine klok" geheeten, (de andere is van Sabina van Beijeren), is in 1656, bij de vergrooting der kerk in den toren gehangen. Zij droeg tot opschrift: »Andries Hesselt de Dinter, balluw etc. van Oud-Beijerlant, Daniël Roelandes, Predikant, Dirk Visser, Kerkmeester, Adriaan Zijderveld, Fabryck Jean Paris m. e. fecit 1656".

**) Overbekend is het alhier inheemsche schrijven van anonieme brieven, rijmelarijen enz. Tal menschen kennen die, welke aldus aanvangt:

»In het schoone dorp Oud-Beijerland; In het midden van den Kerkeraad; Daar heerscht een geest, bijzonder kwaad enz. En deze: Dominees belasteren en bespioneeren; Hoe wil men dat qualificeeren?"

Predikanten in de Hoeksche Waard van de Reformatie tot heden.

Anthoniepolder (St.). H. Rochus 1573—?; H. Cornelis ?—?; F. J. van Astbroek 1579, vertr. n. Westmaas '84; J. Textor (de Wever) 1584, vertr. n. Puttershoek '86; H. de Rijke, gek. v. Maasdam 1586 † '99; O. van Hattem, gek. v. Hagestein 1599, afgezet 1608; A. Millinius 1608 † '22; N. Russius, gek. v. Ouddorp 1623 † '27; H. Dibbetzius Jzn. 1627, vertr. n. Brielle '30; F. Dibbetzius Jzn. 1630, vertr. n. Dordrecht (Eng. kerk) '35; C. van Cruyskerken 1635, uitged. '76; A. van Cruyskerken Jzn. 1676, vertr. n. Bleskensgraaf '84; H. van Lunen 1684, vertr. n. Buiksloot '95; C. Pijl 1695 † 1704; J. Bovie, propt. 1705, afgezet '23 † '34; L. Z. Grommé, propt. 1725, vertr. n. Sleeuwijk '36; S. Konig, propt. 1727 † '59; G. Everwijn, propt. 1759 † hetzelfde jaar; J. de Wilde, propt. 1760 emer. '94 † '97; J. J. le Roy, propt. 1794, vertr. n. Sprang 1804; C. le Fèvre, propt. ber. 1804, vertr. n. Wemelingen '11; P. van Amerom, propt. ber. 1812, vertr. n. Hoogmade '18; J. F. Gobius du Sart, gek. van Bergharen 1819, vertr. n. Nichtevegt '22; R, H. de Bruin, gek. v. Simonshaven 1823 † '28; G. L. van der Kuyp, cand. ber. 1830, vertr. n. Sliedrecht '33; P. Th. M. van Leeuwen, cand. ber. 1833, vertr. n. Beek en Ubbergen '39; G. J. de Klerk, cand. ber. 1840, vertr. n. Oostzaandam '44; S. W. la Lau, cand. ber. 1844, vertr. n. Sassenheim '56; W. G. F. van Voorthuysen, cand. ber. 1856, vertr. n. Bedijkte Schermer '61; W. H. Stoffels, cand. ber. 1861, eervol ontsl. '69, weder in dienst te Reeuwijk '75; W. J. Wouters, cand. ber. 1870, vertr. n. Baarland '72; P. J. ter Plegt, cand. ber.

1873, vertr. n. Hekelingen '75; H. Rombach, gek. van Babyloniënbroek 1878, ontzet 30 April '80; F. A. van Loenen, em. v. Kubaard gek. 1881, vertr. n. N.-Beijerland '83; J. van der Spek, cand. ber. 1886, vertr. n. Giessen-Nieuwkerk '89; Vacant tot 1899; J. D. Schmidt, cand. ber. 1899.

Cillaarshoek. A. Spexius, propt. 1611, vertr. n. Willemstad '18; A. Corput, 1619, vertr. naar Alblasserdam '27; B. Hulsius 1628, uitged. om zwakheid '35; J. Paludanus 1637, vertr. n. Zuidland '41; N. Rhombius, gek. van Chaam 1641, uitged. '66; N. Strephard, doct. phil. 1667, vertr. n. Middelburg (Eng. Kerk) '74; H. Hinse 1674 † '83; M. Lydius, gek. v. Zuid-Beijerland 1684 † '85; Th. Chapman 1685, vertr. n. Dubbeldam '90; P. Claypool 1690 † 1720; J. Ravens, gek. v. Brakel 1721, vertr. n. Wateringen '22; J. W. van der Sluis, prop. 1723, ontslagen wegens zwakheid '35 † 41; R. de Vaal, adj. predt. 1735 † '40; F. à Warmond, prop. 1741 † '75; J. Spoors, prop. 1776, vert. n. Mijnsheerenland '88; P. Plancius van Eijken, prop. 1788, vertr. n. Marken '90; H. van Steenbergen, gek. v. Kleverskerke 4 April 1791 † 4 Mei '91; W. R. van IJsselstein, prop. 1792 † 1831; W. H. van der Steen, cand. 1832, vertr. n. Durgerdam '46; Ph. R. Hugenholtz, theol. dr. cand. 1847. vertr. n. Geervliet '49; J. G. Walraven Krol, cand. 1849, vertr. n. Heukelum '53; F. J. N. Brouwer, cand. 1853, ben. tot pr. in N. O. I. '56; A. Stuffken, cand. 1856, vertr. n. Giessen en Rijswijk '64; J. Bachiene, cand. 1865, vertr. n. Besoyen '72; F. J. Heineman, cand. 1873, vertr. n. Kethel '75; W. van Dis, gek. v. Aalst 1876 vertr. n. Piershil 1883; C. H. Kuipéri, gek. v. Sluipwijk 1885, vertr. n. Haaften '88; A. Timmerman, cand. 1889, vertr. naar Terneuzen '91; vacant; Ch. Boerendonk, cand. 1899.

Goudswaard (Korendijk). E. Dierkens 1581, vertr. '87; H. L. v. Steenwijk, gek. v. Rockanje, geweerd '90; J. Theunisz, gek. v. Jutfaas 1590 † '91; E. Dierkens 1592, vertr. n. Bommenée '97;

J. A. Teckman 1597 † 1626; P. Clement 1626, em. '41; A. Lowich 1641 † '58; J. van Crooswijk 1658 † '82; G. Houtman 1683 † '89; H. Temming (Temmink) 1690, vertr. n. Kuilenburg 1709; W. Beekamp (Belkampius), garnizoenspr. te Ostende, gek. 1710 † '24; J. Temmink, prop. 1725, vertr. n. Purmerland '30; W. Louis, gek. v. N. Tonge 1730 † '39; A. v. Duifhuis, prop. 1740, vertr. n. Nieuwendam '43; C. Oosterwijk, prop. 1743, vertr. n. Zaamslag '51; C. A. Hovendaal, prop. 1752 † '79; W. Molenaar, prop. 1779, vertr. n. Zwartewaal '86; J. Dagevos, prop. 1787, vertr. n. Kethel '88; H. Wachter, gek. v. Batavia 1789 † 1805; H. Uden Masman, gek. v. Herkingen 1805, vertr. n. Paramaribo 1815; J. van Schaick, gek. v. Asch 1815, vertr. n. Bruchem '29; dr. E. B. Swaluwe, cand. 1830, vertr. n. Goes '35; H. M. van Loon, cand. 1835, vertr. n. Moordrecht '42; H. Indeweij, cand. 1843 † '43; J. P. Hazeu, cand. 1844, em. '56; H. F. Reijnvaan, gek. als hulppr. v. Heusden 1857, vertr. n. Kerkwerve '72; W. A. van der Linden Hzn., gek. v. Hooge Zwaluwe 1872, vertr. n. Hardinxveld '75; P. J. Steenbeek, cand. 1875, vertr. n. Lochem '79; J. Barger, cand. 1880, bed. nedergelegd '82; J. H. van 't Hoff, cand. 1884, vertr. n. Hoek '87; J. A. van Tuijnen, gek. v. Borsele 1889, vertr. n. Nijkerk (Friesl.) '93; dr. J. C. van Ronkel, cand. 1897, em. '99; J. M. Coops, hulppr. v. Hekendorp, gek. 1900, vertr. n. N.-O.-I. '04; J. Booy, cand. 1904, vertrokken naar Puttershoek 1907.

's Gravendeel. J. Blokkius, legerpredt, gek. 1595, verlaat den dienst 1600; M. Mochart, gek. v. Streefkerk 1601 † '12; A. Becius 1612, vertr. n. Zwijndrecht '20; H. Homus (Hamerus) 1621 † '53; J. Dibbetzius, gek. v. Westmaas 1654, vertr. naar Tholen '63; P. van Poelgeest, gek. v. Almkerk 1663 † '68; A. Cambier, gek. v. Renswoude 1668, vertr. n. Gorkum '86; A. v. Es, prop. 1687 † 1707; A. Pennis, gek. v. Ophemert 1708 † '16; H. Eissonius, gek. v. Kl. Ammers 1711, vertr. n. Bonda in

O. Friesl. '13 † '51; J. Hanappier, gek. v. Capelle (Zld.) 1713 † '51; A. Cramer, gek. v. Purmerland 1752, uitged. '85 † '92; W. L. Voorduijn, gek. v. Doorn 1785, vertr. n. Gorkum '89; J. W. Doedes, gek. v. Burgt 1789, em. 1827 † '29; A. P. van Groningen, gek. v. Bleskensgraaf 1827, vertr. n. Ridderkerk '37; B. Rienstra, gek v. Meerkerk 1837 † '81; J. A. van Heijningen, gek. v. Delfshaven 1882, vertr. n. Scheveningen '87; J. van Walsem Ridder i. d. orde v. O. Nassau, gek. v. H.-I.-Ambacht 1889, em. 1906; vacant.

Heinenoord. Hermanus 1575—'78; J. Vredeus 1578, vertr. n. Mechelen '79; G. Pzn. Schepens 1584, ontsl. '86; C. Christiaanz. 1586, vertr. n. Molenaarsgraaf '93; S. Duppegijser 1593 † 1605; G. Bastingius 1606, vertr. n. Raamsdonk '11; J. Tijkmaker 1611, vertr. n. Nieuwpoort '13; J. Bogaard 1613, vertr. n. Kage '21; W. Lupardus, gek. van Dussen 1622 † '38; S. Lydius 1638, vertr. naar Dubbeldam '47; P. Peutemans 1647 † '62; Th. Baan 1663 † '80; Th. van den Bosch 1681 † 1705; G. van Krimpen, prop. 1706, vertr. n. O.-Indië '10; H. van Beusichem, prop. 1711 † '44; J. van de Velde, prop. 1745, vertr. n. Zierikzee '52; C. A. de la Vilette, prop. 1753, vertr. naar Zierikzee '63; D. J. Metske, prop. 1763, vertr. n. Gouda '67; J. la Verge, prop. 1768 † 1815; A. R. Berghege, prop. 1816, vertr. n. Hillegondsberg '28; W. W. Hesselink, prop. 1829 † '31; W. Storm, prop. 1832, vertr. n. Leiderdorp '35; J. C. Hentzepeter, prop. 1836, vertr. n. Berkel c. a. '39; A. M. Berkhout, cand. 1839, vertr. n. Vlaardingen '42; dr. B. Nachenius, cand. 1843, vertr. n. Sassenheim '48; W. L. Riehm, cand. 1848, vertr. n. Vlaardingen '51; W. Ch. E. Koch, cand. 1852, vertr. n. Doesburg '57; H. Pierson, cand. 1857, vertr. n. 's Hertogenbosch '69; M. A. de Jongh, hulppr. te Amsterdam, gek. 1869 † '79; J. H. Kruseman Aretz., gek. v. Stevensweert 1880, vertr. n. Ossendrecht '83; A. S. Talma, cand. 1888, vertr. n. Vlissingen '91; D. A.

Boss van Charante, cand. 1891, vertr. n. Zevenhuizen (Z.-H.) '94; dr. E. J. W. Posthumus Meijjes, cand. 1895, vertr. n. Middelburg '99; W. H. Kelder, cand. 1900, vertr. n. Warmond '03; A. A. Dönszelmann, cand. 1903.

Klaaswaal. C. Roseus 1576, vertr. n. Bergambacht '78; Th. Bruschenius, gek. v. de Paltz 1578, vertr. n. Hardenberg '79; vacant—1602; J. Hendriksz. 1602, vertr. naar Zwartewaal '02; A. Costerus, gek. v. Woerden 1603, vertr. n. Sliedrecht '05; B. Spaneus, gek. v. Jisp 1605, vertr. n. Strijen '06; Ph. Nisius, gek. v. Wachtendonk 1606, uitged. '43; P. Canzius 1643 † '65; S. van Vorsten 1665 † '70; Z. Gravius 1670, vertr. n. Brielle '89; J. Gravius Zzn. 1690 † 1706; J. Vos, prop. 1722, vertr. n. Oudewater '14; C. Goris, prop. 1714, vertr. n. Deventer '22; O. Venlo, prop. 1722, vertr. naar Overschie '26; L. van Toulon, prop. 1727, vertr. n. Gorinchem '35; L. M. Vrolijkhart, prop. 1735 † '58; S. J. Colthoff, prop. 1759, em. 1802 † '06; P. van Bemmelen, gek. v. Standdaarbuiten 1803 † '14; H. W. de Wilde, prop. 1815, vertr. n. Hall '21; G. G. van den Broek, cand. 1822, vertr. n. Boskoop '26; J. Hooykaas, cand. 1826, vertr. n. Middelharnis '29; J. C. Smetzer, cand. 1830, em. '67 † '67; J. C. Damsté, cand. 1867, vert. n. Geldermalsen '77; J. J. Bange, gek. v. Hooge-Zwaluwe 1877, vertr. n. Zevenhuizen (Z.-H.) '80; J. A. van Boven, gek. v. Bleskensgraaf 1881, vertr. n. Souburg '82; L. Hijmans, cand. 1885, vertr. n. N. Lekkerland '88; N. H. Kuipéri, cand. 1902.

Maasdam. H. de Rijcke, gek. v. Westmaas 1575, vertr. n. Ridderkerk '79; voorts jaren door predtn. van verschillende plaatsen bediend. — C. Simonides, prop. 1608, vertr. n. Klundert '11; J. Bastingius, prop. 1611, vertr. n. Strijen '20; G. Bastingius, gek. v. Raamsdonk 1620, uitged. '39; A. Bastingius, prop. 1639, uitged. '60; H. Lydius, gek. v. Antwerpen 1660, em. 1707; N. Lijdius, prop. 1707 † '35; J. Hazeu, prop. 1735, em. '90 † '92;

L. J. Beverlo Brouwer, prop. 1790, vertr. naar 's Gravenzande '97; G. C. 't Hoofd, gek. v. Loevestein '98, vertr. n. Bergschenhoek 1811; A. A. van Schilfgaarden, prop. 1811, vertr. n. Besoyen '19; J. A. Schmit, prop. 1820, vertr. n. Oostvoorne '23; H. van Lil, gek. v. Kattendijke 1823 † '54; F. J. Herman, prop. 1856, vertr. n. Delfshaven '59; J. J. Ruijs, prop. 1859, vertr. n. O. en N. Wetering '63; E. J. van Wisselingh, prop. 1863, vertr. n. Vuursche '66; D. N. Eerdmans, prop. 1866, vertr. n. St. Jansga '69; G. de Wilde, prop. 1869, vertr. n. Oudelande '72; G. W. Heesen, prop. 1872, vertr. n. Breedevoort '75; J. L. Bommezijn, prop. 1877, vertr. n. Geertruidenberg '79; G. van Wijhe, gek. v. Grollo 1880, vertr. n. O. en N. Asselt '84; L. C. Terneden, gek. v. Brakel 1885, vertr. n. Hoek '97; vacant H. Altevogt Jr., cand. 1902.

Mijnsheerenland. A. Cornelisz. 1575, staat af '80; J. v. Campen 1581, vertr. n. Beijerland '84; M. Mochard, gek. v. Molenaarsgraaf 1584, afstand '89, vertr. n. Klundert '90; F. Marci, gekomen v. Moordrecht '89, vertr. n. Aarlanderveen '90; G. Schotanus 1590, vertr. n. Beusichem '92; O. Ginonis gek. v. Barendrecht 1591 † 1605; M. v. Stralen, gek. v. Barendrecht 1606, uitgd. '15; T. Wijkertoorn, gek. v. Dussen 1615, vertr. n. Heerjansdam '21, terug n. M. 1621 † '34; W. Canzius, gek. v. Opijnen 1635 † '59: H. Haakx 1660, vertr. n. Oud-Beijerland '82; J. van Aphten, gek. v. Made 1682 † '84; R. Vervoorn 1685 † '94; E. Buyster 1695 † 1710; J. van Heusden, prop. 1701 † '20; F. Kuypers, prop. 1721, vertr. n. Woudrichem '32; H. van Rie, prop. 1733 † '40; W. H. van Harskamp, prop. 1740, vertr. n. Nieuw-Loosdrecht '42; W. L. Pielat, prop. 1742, vertr. n. Zaltbommel '43; H. v. Reverhorst, prop. 1743, em. '77 † '81; J. P. Wolters, gek. v. Wijdenes 1777, em. '88 † '88; J. Spoors, gek. v. Cillaarshoek 1788, vertr. n. Leidschendam '91; J. Knottenbelt, prop. 1795, em. 1840 † '41; W. C. Knottenbelt, cand. 1840 † '72; F. C. Wieder, gek. v. Bunschoten 1874,

vertr. n. Naarden '79; J. J. Ruys, gek. v. Hilversum 1882, vertr. n. 's Grevelduinkapelle '89; G. B. Hospers, cand. 1898 † '98; Th. G. C. Rappard, gek. v. Waarder 1899, vertr. n. Bergambacht 1902; T. G. v. Reeuwijk, cand. 1903, vertr. n. Oosthem '07; N. van Schouwenburg, gek van Hien en Doodewaard '07.

Nieuw-Beijerland. S. Tijkmaker 1605, vertr. n. de Lindt '09; J. Taurinus 1609, vertr. n. Delft '09; J. Busonius 1609, vertr. n. Langeraar '14; S. de Bels 1614, vertr. n. Amersfoort '19; P. Soetens 1619, vertr. n. Zwaluwe '23; J. Burgeois 1623 † '56; P. Buijtendijk 1657, uitged. '89; R. Aemelius 1689, vertr. n. Delfshaven 1700; P. van der Polder 1700, vertr. n. Wormerveer 1708; G. Kolff, prop. 1708, vertr. n. Tiel '15; D. Jansonius, prop. 1715 † '20; H. van Schaak, prop. 1721, vertr. n. Lutjebroek '31; Th. Haganaeus, prop. 1731, vertr. n. Charlois '34; H. Lingius, prop. 1734, afgezet '56, vertr. naar Dirksland '61, R. G. Bartz, gek. v. Ommeren 1756, vertr. n. Dirksland 1761; J. H. van der Houven, gek. van Loon op Zand 1761 † 1800; G. J. van der Kuip, prop. 1801, vertr. n. 's Gravenzande '03; G. G. van Akersloot 1804, vertr. n. Gorinchem '07; J. Dagevos, cand. 1807, vertr. n. Ovezande '26; P. J. Zaalberg, cand. 1827, en '74 † '93; G. J. Bruining, cand. 1875, vertr. n. Vreeswijk '78; P. J. van Melle, cand. 1879, vertr. n. Minnertsga '82; F. A. van Loenen, gek. v. St. Antonypolder 1883, vertr. n. Nieuwland (Z.-H.) '89; vacant. J. W. Pieper, cand. 1900, vertr. n. Zevenhuizen (Z.-H.) '04; R. van de Waal, cand. 1904.

Nümansdorp of Buitensluis. P. Plasschaart 1653, vertr. n. Etten '54; J. Rayens 1655, vertr. n. Giesen, '56; J. Ayton, ber. v. Cantilberg 1656, afgezet '57; J. Crucius 1657 † '72; P. Hamerus 1673 † 1716; A. du Pon, prop. 1717, vertr. n. Overschie '18; T. Houwerd, cand. 1719 † '27; Ph. L. Schuller, cand. 1827, vertr. n. Hanau '38; J. Zoutmaat, cand. 1738 † '82; J. A. van Luijnen Hubert, cand. 1782, vertr. n. Zuidzande '90; J. E. Fouache, gek. v. N. Helvoet

1790, vertr. n. Zoeterwoude 1806; B. J. Swalue, gek. v. Standdaarbuiten 1806, vertr. n. Schoonhoven '21; J. J. W. Diemont, gek. v. Bleskensgraaf 1821, vertr. n. Haastrecht '22; J. Lem, gek. v. Bovenkarspel 1822 † '49; W. H. Houël, gek. v. Groote Lindt 1850 † '80; H. Vermaas, gek. v. Ierseke 1881, terug n. Ierseke '83; R. Visscher, gek. v. Gramsbergen 1883, vertr. n. Leidschendam '90; M. J. Sanders, gek. v. Woubrugge 1892, vertr. n. Maarssen '96; J. H. Gunning E.Bzn., gek. v. Capelle a/d. IJssel 1897, vertr. n. Rijssen 1902; C. Touw, gek. van Linschoten 1902.

Oud-Beijerland. *Eerstepredikanten.* Lambertus 1574—'76 (6) *), J. Emels 1576—'82 (6), A. de Steur 1582—'84 (6), J. van Campen 1584—1603 (7), H. Swalmius 1603—'17 (7), J. Leeuwius 1618—'20 (7), E. Schuylius 1620—'24 (7), G. Verstegen 1624—'33 (8), D. Rolandus 1634—'60 (8), G. Aemilius 1660—1701 (8), J. R. Kelderman 1702—'11 (12), J. H. Thierens 1712—'14 (14), G. Haverkamp 1715—'20 (14), S. Specht 1720—'51 (15), W. B. van de Kasteele 1751—'58 (16), J. Sappius 1759—'70 (17), J. van Eijk 1771—'76 (21), H. H. ten Oever 1777—'84 (22), S. van Beuningen 1784—'87 (24), G. Ripping 1788—'90 (27), L. Boom 1790—'91 (30), W. l' Allemand 1792—1809 (32), A. Ledeboer 1809—'17 (52), A. Ph. W. Noordink 1817—'29 (66), D. K. van Meerten 1830—'76 (67), H. J. P. van der Linden 1877—'79 (94), C. L. D. van Coevorden Adriani 1883—'87 (102), C. Hartwigsen 1889—'95 (110), J. C. Klomp 1896—'96 (111), K. Havinga 1900—04 (114).

Tweede predikanten. H. Brand Swalmius 1663—'70 (9), H. Nolthenius 1670—'76 (9), E. Surendonck 1678—'79 (9), J. Canzius 1679—'81 (10), H. Haaks 1681—'94 (11), S. Spitholt 1695—1705 (11), J. Groen 1706—'20 (14), P. Berkhout 1721—'45 (15) W. Killewigh 1747—'64 (16), G. J. Nahuijs 1764—'65 (18), J. Smits 1766—'76 (20), J. Roering 1777—'87 (23),

---

*) Het tusschen haakjes geplaatste cijfer verwijst naar de bladzijden van dit boek.

P. L. van Oosterwijk Schouwenburg 1788—'90 (29), G. Habbema 1792—'94 (31), P. J. Resler 1794—1802 (33), C. A. van den Broek 1803—'06 (43), C. L. van den Broek 1806—'11 (46), A. W. Hasselaar 1811—'14 (55), Js. Prins 1815—'17 (57), S. la Lau 1817—'45 (60), A. de Ronde Bresser 1845—'53 (80), D. van Wijngaarden 1854—'56 (82), H. W. A. Verhoeff 1857—'65 (83), J. J. Ruijs 1865—'67 (86), J. J. Ruijs 1868—'71 (89), J. E. Steenbakker Morilyon Loysen 1872—'75 (90), G. van Goor 1876—'78 (94), G. van Goor 1879—'83 (95), C. Bouthoorn 1887—'89 (106), J. A. van Boven 1897—1902 (113), M. H. A. van der Valk 1904—heden (116).

Piershil. R. Vervoorn 1620, em '59; V. Snellius (Snel) 1659 † '67; J. Canzius 1667, vertr. n. Oud-Beijerland '80; A. Binaeus (Bijn) 1680, vertr. n. Naarden '84; J. de Bruyn, gek. v. Hellevoetsluis 1684 † '92; J. L. Snellius (Snel) 1693 † 1707; L. van der Veld, prop. 1707 † '29; G. van den Heuvel, gek. v. Heinsdijk (Zld.) 1731, vertr. n. Steenbergen '46; J. Slijp, prop. 1747, vertr. n. Middelharnis '49; Chr. van Steeneveld, prop. 1749, vertr. n. Scheveningen '58; P. Baart, prop. 1758, vertr. n. Hoorn '67; L. Th. Brederode, prop. 1767, vertr. naar Wissekerke '74; Th. Hoogeveen, prop. 1774, vertr. n. Geervliet '75; J. de Milde, gek. v. Stad aan het Haringvliet 1776, em. 1803; J. Spaan, gek. van Noordgouwe 1803, vertr. n. Vessem '22; L. Voerman, gek. v. Dongen 1823, vertr. n. Baardwijk '25; H. J. Spijker, cand. 1827, vertr. n. Waddingsveen '29; J. D. Stetterogge, cand. 1829, vertr. n. Valkenburg (Z.-H.) '32; E. A. Brunner, cand. 1833, vertr. naar O. en N. Wetering '40; L. van der Plas, cand. 1841, em. '56 † '58; H. G. Hagen, cand. 1856, vertr. n. Koog a/d. Zaan '59; J. G. Kam Bzn., cand. 1859; vertr. n. Leur '72; P. van Krieken, cand. 1872, vertr. n. Schellinkhout '77; M. B. Kim, gek. van Terkaple 1878 † '81; W. van Dis, gek. van Cillaarshoek 1883, em. 1901 † '06; J. H. Westrik, em. predt. v. Ten Boer, gek. 1903.

Puttershoek. J. Simonz, gek. v. Willemstad 1575, vertr. n. Giesen-Oudkerk '86; J. Textor, gek. v. St. Antoniepolder 1586 † 1613; D. Sprankhuijsen, gek. v. Asperen 1614, vertr. n. Haarlem '15; Th. Laurenti, gek. v. Bleskensgraaf 1615, em. '23; M. Sallenius 1623 † '35; J. de Winter 1636 † '65; P. de Winter Izn. 1665 † '82; P. v. Krimpen, gek. v. Westmaas 1683, em. 1706; W. v. Krimpen, prop. 1706, afgezet '21 † '21; L. van Zeeberg, gek. van Westmaas 1722, vertr. n. Gorinchem '25; J. Hubert, gek. v. Brandwijk, 1725, afstand v. bed. '53 † '67; C. J. Velse, gek. v. Meeteren 1753, em. '70 † '88; H. Weijland, gek. v. Streefkerk 1771, vertr. naar Brielle '71; J. Duijmaer van Twist, gek. van Eethen 1771, vertr. naar Oosterwijk '78; J. D. Wolterbeek, gek. v. Hall 1778 vertr. n. Leeuwarden '80; J. B. Noordink, gek. v. Hemmen 1780, vertr. n. Ouderkerk a/d. IJssel '81; J. H. de Ruijter, gek. v. 't Waal c. a. 1781 † '82; V. van Dolder, gek. v. Sleeuwijk 1783, vertr. n. IJsselmonde '88; E. de Vries, gek. v. Terheijde (Z.-H.) 1789, vertr. naar Kuilenburg '93; D. Tjeenk, gek. v. Rijswijk (N.-Br.) 1794, vertr. n. Overschie '96; J. S. Boonders Molenaar, gek. v. Groot Ammers 1796, em. 1836 † '43; N. van de Roemer, gek. v. Nieuwpoort 1836, em. '68 † '90; A. van Oosten, gek. v. fort Bath 1869, vertr. n. de Rijp '81, J. H. Mühring, gek. v. Brandwijk 1881, vertr. n. St. Maarten. '87; A. Metz Jr. gek. v. Giessen-Nieuwkerk 1888 † 1907; J. Booy, gek. v. Goudswaard 1907.

Strijen. J. Anthonisz. 1575 †; H. H. Coesvelt 1575, vertr. n. Heenvliet '82; J. Levini 1583 † '89; A. van den Borre, gek. v. Sommelsdijk 1590, vertr. n. Schoonhoven '91; F.Jzn. van Astbroek, gek. v. Westmaas 1591 † 1600; J. Joosten 1601 † '03; S. Mayus 1603 † '04; C. Geselius 1605, vertr. naar Rotterdam '05; B. Spaneus, gek. v. Klaaswaal 1606, afgezet '08; P. Schaarlaken 1608, vertr. n. Papendrecht '19; J. Bastingius, gek. v. Maasdam 1620 † '46; F. Plante, gek. v. West-Indië 1647, vertr. n.

Zevenbergen '53; W. Nieustad, gek. v. Streefkerk 1654, vertr. n. Willemstad '61; H. Nolthenius 1661, vertr. n. Oud-Beijerland '71; T. Dammius, gek. v. Heukelum 1671 † '89; S. van der Werf, gek. van Gameren 1690 † '97; S. Stratenus, gek. v. Brandwijk 1698, vertr. n. Schiedam 1701; A. de Roy, gek. v. Zwammerdam 1701 † '03; H. van Zoelen, gek. v. 's Grevelduincapelle 1703 † '10; J. van Wena, gek. v. Rhoon 1710, vertr. n. Zwolle '14; S. Specht, gek. v. St. Philipsland 1714, vertr. n. Oud-Beijerland '20; Q. Noordberg, gek. v. Pernis 1721, vertr. n. Gouda '23; G. Ribbius, gek. v. Papendrecht 1723 † '53; vacant; Th. Rymholt, gek. v. Anjum 1756, em. '76 † '87; D. ten Dall, gek. v. Amerongen 1776, vertr. n. IJsselmonde '79; G. 't Hooft, gek. van Giessen-Nieuwkerk 1780, em. 1803; P. L. Jacobs, cand. 1803, em. '41 † '52; D. Bresser, gek. van Nieuwpoort 1841 † '75; P. J. Roskam Abbing, gek. v. Hijlaard 1877, vertr. n. Silvolde '81; J. van Bergen, gek. v. Kethel 1882, vertr. n. Kortgene '83; J. L. de Heer, gek. v. Nootdorp 1884, vertr. n. Rotterdam '90; C. J. L Ruijsch van Dugteren, gek. v. Axel 1890 † 1906; vacant.

Westmaas. J. Simonsz. 1575, ontzet en vertr. n. Willemstad '75; H. de Rijke 1575, vertr. naar Maasdam '75; W. G Leydekker Gravius 1575, vertr. n Gouda '76; G. J. Douwe 1576, vertr n. Waddingsveen '77; J. Martini 1577, ontsl. ,78; M. Pietersz. gek. v. Ridderkerk 1579, vertr. naar Abbenbroek '82; A. Noldenius, gek. v. Bleskensgraaf 1582 † '84; F. v. Astbroek, gek v. St. Anthoniepolder 1584, vertr. n. Strijen '91; I. Corput 1592, vertr. n. Papendrecht '92; A. Swalmius (Swalme) 1592, vertr. n. 's Gravenzande 1603; L. de Raad, gek. v. Middelie 1603, vertr. n. Ridderkerk '03; M. Leendertsz. gek. v. Oudenhoorn 1603 † '04; J. de Neve 1604 † '11; E. Schuylius 1611, vert. n Oud-Beijerland '20; J. Soete 1620, vertr. n. Schiedam '34; H. de Vries 1634, vertr. n. Waalwijk '48; J. Zas, gek. v. Rijsbergen (N.-Br.) 1648, vertr. n. Gorinchem '51; J.

Dibbetzius 1651, vertr. n. 's Gravendeel '54; R. Woodward 1654, vertr. n. Amsterdam (Eng. kerk) '60; J. Verrijken 1661, vertr. n. Wormerveer '69; P. van Crimpen 1669, vertr. n. Puttershoek '83; J. Crollius 1683, vertr. n. Muiden '89; M. Ommers (of v. Ommeren) 1690, vertr. n. Nieuwerkerk a/d. IJssel '92; H. van der Zeegen (Segele) 1692 † 1720; L. van Zeeberg, prop. 1721, vertr. n. Puttershoek '22; H. B. Hoedemaker, prop. 1722, vertr. naar 's Gravenhage (Duitsche kerk) '41; B. Peterschen, prop. 1742 † '47; J. H. Wijnstok, prop. 1748 † '67; B. J. Fabritius, prop. 1768, vertr n. Monnikendam '74; J. Rollerus, prop 1774, vertr n. Durgerdam '84; M. Portielje, prop. 1784, em. '95; G. Lehman de Lensfeld, prop. 1796 † 1826; J. Hooykaas, cand. 1827, vertr. n. Nieuwe Tonge '30; C. E. van Koetsveld, cand. 1830, vertr. n. Berkel '35; J. M. van Leeuwen van Duivenbode, cand. 1836, em. '65 † '85; G. J. Hulsman, cand. 1866, vertr. n. Broek op Langendijk '69; W. Mallinckrodt, cand. 1869, vertr. n. Banda (N.-O.-Indië) '70; L. Kan de Beer, gek. van Scheveningen 1871, vertr. n. Aagtekerke '75; C. van Dis, cand. 1877, vertr. n. Geldermalsen '85; vacant; C. L. Queré, gek. v. Mechelen (België) 1893.

Zuid-Beijerland. J. Vosmair 1673, vertr. n. O.-Indië '76; M. Lydius, gek. v. Made 1676, vertr. n. Cillaarshoek '84, Th. van der Burg, gek. van Wadenoyen 1684 † 1700; P. Temmink 1700 † '13; W. Mess, prop. 1713, vertr. n. Oudewater '16; P. Pannebakker, prop. 1717 † vóór de bevestiging; A. van Hezel, prop. 1718 † '20; F. A. Luyke, prop. 1720 † '67; J. van Rossum, prop. 1747, vertr. naar Ameide '48; L. Kluyt, prop. 1749 † '82; J. van Lokhorst, prop. 1783, vertr. n. Sprang '88; G. van Kooten, prop. 1788, vertr. n. Lienden '90; H. Brummel, gek. v. Krommenie 1791, vertr. n. Durgerdam '97; J. Ch. Vorstman, prop 1797, vertr. n. Voorschoten '98; P. van Hoogeveen, prop. 1798 † 1807; P. W. Mari, gek. v. Streefkerk 1807, vertr. n. Zwijndrecht '90; A. N. van Pellecom, Ridder in de orde van

Oranje-Nassau, gek. v. Kortenhoef 1809, bediening nedergelegd '13, vertr. n. Prinsenhage '17; J. Luberti Augustini, cand. 1814, vertr. n. Harderwijk '18; A. R Bruining, gek. v Krimpen a/d. Lek 1819, em. '51 † '59; H. W. A. Verhoeff, gek. van Vilvoorde (België) 1852, vertr. n. Oud-Beijerland '57; P. M Losgert, gek. v Bergambacht 1858, em. '70 † '84; J. Th. F. U. Lauts, gek. v. Leerbroek 1871, vertr. n. Eemnes-buiten '72; dr. G. Oldeman, gek. van Uitwijk 1874 † '77; S. A ten Bokkel Huinink, gek. v. Schipluiden 1879, vertr. n. Wilp '81; C Snel, gek. v Ermelo 1883, vertr. n. St. Laurens '86; J. B. Th. Hugenholtz, gek. v. Kattendijke 1888, vertr. n. Axel '91; E. H. Jonkers, gek. v Buitenpost 1894, vertr. n Lienden 1900; J. Draaisma, gek. van Steenwijk 1900.

De Israëlietische Gemeente te Oud-Beijerland.

Het oudste, wat er in de Archieven der gemeente te vinden is, is een boek, waarin in Joodsch-Duitsch zoogenaamd Jargon geschreven staat, dat in 5550 (1790) een stuk grond is aangekocht voor begraafplaats voor f 220.—. Daaronder een lijst van overledenen, bevattende 71 namen, van personen, die daar ter aarde zijn besteld. De eerste der aldaar begravenen staat geboekt als Saartje, vrouw van Meijer met twee kinderen, waarschijnlijk na van een tweeling te zijn bevallen met de kinderen overleden. Ook de boekhouding is in Jargon geschreven. Daar de Israëlieten destijds alleen een voornaam voerden werd ter verduidelijking voor de in de gemeente wonende leden huns vaders naam er bijgevoegd, b.v. Jacob van David, Hartog van Philip, Simon van Jonas enz., terwijl buitenleden naar de plaats hunner inwoning zijn geboekt. Zoo leest men Beer Buitensluis, later den naam aangenomen van Meiboom, Wolf Klaaswaal (Hijmans), Josef Hitsert (Keizer), Schloume Nieuw-Beijerland (v. d. Berg), Meijer Strien (Zwarenstein).

1 Siwan 5573 (1813) levert de timmerman Diepenhorst een rekening in van f 1350, waarop in mindering wordt betaald f 425. Het restant zal jaarlijksch met f 200 tegelijk worden afgelost en krijgt Diepenhorst daarvan 6 % rente, waarbij nog staat dat de timmerman Diepenhorst nog een nieuwe goot voor niemendal om het huis moet leggen. Een jaar later staat aan D. afgelost f 200 + rente. Restant f 725. Dit is de eerste ambachtsman, die in de boeken voorkomt. Waarschijnlijk is de groote rekening voor werkzaamheden aan de Synagoge

of huis van een der leden der gemeente, waar eerst de godsdienstoefeningen plaats hadden, daar dadelijk daaronder als inkomsten staan geboekt: f 1.10 van Samuël van Josef voor gekocht een balk overgebleven van de Synagoge en f 1.10 van dezelfde voor gekocht oud ijzer. Namen van Kerkbestuurders uit dien tijd zijn niet bekend. Eerst in 1817 wordt door de Commissie tot de zaken der Israëlieten een bestuur benoemd, wat blijkt uit de Kerkelijke Notificatie, welke luidt:

„De Naam van den Eeuwige zij gezegend en geprezen in den Hemel en op den Aardbodem".

De Commissie tot de zaken der Israëlieten brengt ter Kennisse van de gemeente der Ring-Synagoge te Oud-Beijerland, dat op den 17e April 1817 namens dezelve de tot dusver gefingeerd hebbende Kerkbestuurders uit hunne respectieve functiën zijn ontslagen. Mitsgaders de nieuw benoemde ingevolge de dispositie van den Commissaris Generaal in hunne respective kwaliteiten geïnstalleerd en wel: de heeren S. Goudsmit als opzigter, P. Koopman als penningmeester en S. van den Berg als ouderling.

Dat met deze installatie het algemeen Ring-Reglement wordt ingevoerd, en in werking gebragt en dat voortaan de Gemeente na de bepalingen in hetzelve vervat zal worden geadministreerd, zijnde voornoemde Reglement door Zijn Excellentie den Commissaris-Generaal, Provisioneel belast met de Zaken der Hervormde en andere Eerediensten, behalve die der Roomsch Catholyken, gezonden aan den Gouverneur der Provincie Zuid-Holland tot informatie als mede gezorgd dat de Regeeringen der plaatsen, alwaar Ringsynagogen zijn gevestigd, daarvan kennis dragen. En opdat niemand tot deze Ringsynagoge behoorende, hiervan onkundig blijve, mitsgaders voornoemde Heeren in hunne

respectieve kwaliteiten erkennen en te respecteren is deze Kerkelijke Notificatie bij deze afgekondigd.

En God zegene zijn volk Israël in Eeuwigheid! Amen.

Gepubliceerd den 19 April 1817.

Van af dien tijd geschiedt de administratie in 't Nederlandsch, alhoewel verscheidene stukken door Kerkbestuurders, die de Nederl. taal niet machtig schijnen te zijn in 't Hebreeuwsch zijn geteekend.

De wedde van den Voorzanger, die tevens als Koster fungeerde bedroeg jaarlijksch f 99, wat in 1822 is verhoogd, daar volgens gevonden quitantie Joseph van Koppel, leeraar en koster verklaart zijn weekloon ad 3 gulden 4 stuivers te hebben ontvangen. In dien tijd komen als ambachtslieden van de gemeente voor de namen van L. van Gulik—Mullaard, Joost de Romph en Abram Opprel.

5 Februari 1832 is een overeenkomst gesloten tusschen het kerkbestuur der Ringsynagoge te Oud-Beijerland en Regenten van het Biens Gesticht, Boom des levens, waarbij de kerk heeft aangekocht een pand, welk pand op kosten van het Gesticht zal worden ingericht tot schoollokaal. gemeentekamer, kerkelijk bad. Het doel der vereeniging. welke nog steeds bestaat, is, *a.* onderlinge hulp bij zieltogenden; *b.* de behandeling en de teraardebestelling van lijken; *c.* het bekostigen van hetgeen tot de begrafenis behoort; *d.* het houden van Godsdienstige bijeenkomsten.

Regenten in 1832 waren de heeren Eliazar Oppenheim, Meyer de Vries en Hartog van den Berg. Tegenwoordige Regenten zijn de heeren M. Koopman, W. Rood en Siemon Boers.

1835 werd het kerkelijk bad gebouwd door Aart Pijl. 1 Mei 1843 werd de eerste steen gelegd van de tegenwoordige Synagoge, waarin bijzonder de aandacht trekken drie massief koperen lichtkronen,

door M. de Vries, voorzitter van het Kerkbestuur, terwijl medebestuurders waren L. van den Berg, M. Goudsmit en E. van Win. De bouw werd aangenomen door Dirk Kool en Cornelis van Ekelenburg.

In 1846 was de gemeente nog schuldig aan Aai Saarloos f 500. Daar er geen geld was werd in een vergadering van het Bestuur met gegoede gemeenteleden besloten, rentelooze aandeelen van f 25 uit te geven en bij uitloting in 5 jaar af te lossen. Deze aandeelen werden door de aanwezigen volteekend en de schuld afgelost.

In 1872 werd in de Achter- of Nobelstraat een steenen beer gezet, noodig geworden voor afsluiting door demping der sloot door de Burgerlijke gemeente. In 1885 werd het lijkenhuis op de Begraafplaats gebouwd, terwijl 6 September 1898 ter herinnering aan de troonsbestijging van H. M. de Koningin de eerste steenen gelegd werden voor een nieuw schoolgebouw door Saartje Boers, Maria Koopman, Emma Cohen en Betsy Rood.

De gemeente, die van 1836 tot 1860 als zeer bloeiend bekend stond, ging van lieverlede achteruit en bestaat op heden uit 8 gezinnen.

Naamlijst van de Voorzangers-Onderwijzers bij de Joodsche gemeente van af 1817.

Voorzangers:

J. v. Koppels van 1817—'32, H. F. Venkel 1835, S. Frank 1836—'62, J. van Leenen 1862—'73, D. E. de Wilde 1873—'75, M. de Haas 1875—'77, M. Zadoks 1877—'79, L. Leefsma 1879—'89, M. van Pels 1889—'99, M. Fortuin 1899—1903, J. Bromet 1903.

Van af 1863 was de functie van Voorzanger-Onderwijzer in een persoon vereenigd.

Onderwijzers.

Vis 1837, M. Roest Mz. 1840, L. G. Wanefried 1842, L. Borstel 1849, Limborg?, H. Hirschel 1853, J. M. Schatz 1858, S. Hirschel 1860, M. Oppenheim 1861.

De Roomsch-Katholieke Parochie.

Het is bijna zeker, dat met den bouw der Ned. Herv. Kerk omstreeks 1567, dus „tegen het einde van het Katholieke tijdperk", er geene Roomsche Parochie bestond, al zou het gewijd zijn van die kerk aan den H. Antonius van Padua, en de kapel (het tegenwoordig Gravinnenhuis) het doen vermoeden.

De Schout C. H. van Sypestein tot Sypestein berichtte in 1721, dat er alhier geene Katholieken en ook geene Jesuïeten waren. Negen jaren later meldde de Schout G. Casembroot, dat er in „de Beierlanden" geene „Roomsche Priesters of Cappelaenen, hetzij geordente off niet" waren.

Eerst in 1773 werden er vier of vijf Roomsche huisgezinnen gevonden. De parochie moet dus na 1773 ontstaan zijn. Van af dien tijd gingen de Roomschen te Rhoon ter kerk, terwijl later alhier op eene kamer godsdienstoefening werd gehouden.

Sedert 1823 is er echter een zelfstandige gemeente gesticht met een eigen pastoor, en weldra kon tot den bouw van kerk en pastorie overgegaan worden, die in 1838 voltooid zijn.

In de andere plaatsen van den Hoekschen Waard zijn vóór de Reformatie wel Roomsche parochiën geweest.

Te Strijen vindt men reeds melding van eene kerk, gemaakt in 992, toen zij door Gravin Hilsondis met nog andere harer allodiale goederen aan de abdij van Thorn geschonken werd. Met den St. Elizabeth's vloed in 1421 is ook die kerk weggespoeld. In 1511 werd, blijkens het jaartal, dat men voor het kerkmeestershuisje vindt, eene

nieuwe kerk gebouwd, hoewel het vrij zeker is, dat er na het weer opbouwen van het dorp ook spoedig eene kerk is verrezen. Van de pastoors zijn vermeld: Arent Pieterszoon in 1429, en Gijsbrecht Dircsz. van Zeerloes (Charlois). Volgens verklaring van Anthonie van Repelaer waren er echter in 1730 geene Roomsche priesters meer aanwezig, terwijl twee jaren later er nog slechts vijf Roomsche ingezetenen waren. Te Strijenmonde, in genoemden vloed vergaan, en niet herbouwd, was in oude tijden ook eene kerk, daar in 1325 de *nieuwe* kerk geconfereerd is op (gegeven aan) Pieter Bartholdsz. van Duijvendijcke.

Het is niet bekend, wanneer de kerk te St. Anthoniepolder gesticht is. Wel is zeker, dat zij eene parochie-kerk is geweest, en waarschijnlijk daarom naar Anthonius van Corna genoemd is, omdat een der ambachtsheeren zal behoord hebben tot de orde van dien naam, die omstreeks 1400 door den prior der Augustijnen te Dordrecht is gesticht. Op dezelfde plaats, waar dit dorp ligt, lag vroeger Tizelineskerken, waarvan in een open brief van Godebaldus, bisschop van Utrecht, wordt melding gemaakt, en dat in 1126 aan de St. Pieterskerk te Utrecht werd afgestaan. De bewoners van 's Heeren Huijgenland waren voorheen daarvan parochianen, blijkens een ouden Latijnschen brief, waarin te lezen stond: „het ambacht van Hugeman van den polder in de Nesse in de parochie Tyesselinuskerk of van Oudeland". Waarschijnlijk is die plaats in den vloed van 1421 verzwolgen.

Maasdam bezat in 1427 eene kerk, in welker kapel, waarvan voor het afbreken van de in 1666 verbouwde kerk, aan de noordwestzijde nog de overblijfselen te zien waren, voor 1438 des Zondags na de mis, ook afgekondigd werden „alle bekendmakingen en resolutiën bij het geregt van den ambachte van Schobbe en Everocke", het tegenwoordig Mijnsheerenland, gearresteerd omdat daar toen nog geen kerk was. Het blok land „'t

Heilige Geestland" genaamd, wijst ook op Roomschen oorsprong.

Niet lang na 1439 kwam Goudswaard in het bezit van eene kerk, die aan Franciscus, confessor te Assis, en stichter van de orde der Minderbroeders, was toegewijd. In de in 1721 geheel nieuw gebouwde Herv. Kerk is een soort gedenksteen ingemetseld, boven den ingang onder den toren, waarop het houten beeld van Franciscus vroeger moet gestaan hebben.

Blijkens het jaartal 1442, gevonden op het oude kruis van den kerktoren te Puttershoek, moet dat dorp toen al eene kerk gehad hebben. Lang vóór de Reformatie was deze parochie bij het bisdom Utrecht bekend, en behoorde onder het Dekenschap van Zuid-Holland. In 1575 is deze kerk aan de Hervormden overgegaan, en in 1839 geheel vernieuwd. Er werd in 1793 nog eene hofstede gevonden, Rustenburg genaamd, van binnen van eene kapel voorzien, en in 1672 behoord hebbende aan Jan de Wit. Mogelijk stond op die plaats vroeger een klooster.

De fundatiebrief van de kerk te Mijnsheerenland is 7 Maart 1445 uitgegeven door Vranck van Praet, heer van Moerkerken en der Merwede. Bij dien brief schonk hij eenig land aan die kerk. Ook beval hij daarin zijnen getrouwen onderzaten in zijn ambacht van Poelwijk, dat zij deze kerk voortaan als hunne parochiekerk zullen beschouwen, vermits zij door de inbraak, van hunne kerk in het ambacht van Leiderkerk, waarvan hij ook collator was, beroofd waren. Ook moesten de klokken, boeken en ornamenten van die verwoeste kerk naar de nieuwe worden overgebracht. Tevens werd als priester benoemd Dirk Jan Pietersz. De voorlaatste pastoor was Cornelis Jorisz. Bres, terwijl de laatste, Adriaan Cornelisze, tot de Hervorming is overgegaan.

Cillaarshoek had voor 1839, toen de tegenwoordige Hervormde Kerk gebouwd is, eene zeer oude kruiskerk, die in 1786 van binnen verwulfd is. In

1486 was er pastoor Heer Adam, die „plach met een cleyn paerdeken te rijden". In 1536 was Heinicus Tenys uit Dordrecht er pastoor, maar het was toen eene „cleyne parochie ende al scamel volck, die daer wonen".

Is het vermoeden juist, dat voor den vloed er eene aanzienlijke stad Weede of Weda (naar het adelijk geslacht van Weeden genoemd) gestaan heeft, dan is er zeker ook toen eene kerk geweest.

Heinenoord, dat in de elfde eeuw reeds blijkens een giftbrief van Keizer Hendrik IV aan Adelbold, bisschop van Utrecht, als het Land van de Wale bekend was, kreeg zijne kerk in 1510, welke in 1836 vernieuwd is. In het laatst der zeventiende eeuw vond men in het koor onder den grond overblijfselen van een altaar en andere voorwerpen van Roomsche herkomst. De laatste pastoor, Andries Woutersz. (Andreas Waltheri), is op bevel van Lumey, Graaf van der Mark, naar Brielle vervoerd en daar omgebracht. Guil Estius zegt in zijne *Hist. Mart. Gorc.* van hem onder meer: „Wat kan ik in deesen man anders roemen als Gods wonderbaare goedheyt? Want nadat hij, zoo als wij verstaan hebben, in zijne herderlijke bedieninge niet zeer kuys en niet zonder openbaare ontstichtinge had geleefd, zoo is hem nochtans door eene wonderbaare en zonderlinge goedertierenheyt van Godt, wien het niet moeyelijk is iemand, die arm van deugden is, schielijk door de giften zijner genade te verrijken, uyt den drek der vleesselijke zonden uyt te trekken en op te beuren en nevens de Princen van zijn volk te doen zitten, hem is, zegge ik, door Gods goedheyt gegeven de martelkroon op eene ongewoone wijze, om zoo te spreeken, te verkrijgen".

Hermannus, die de eerste predikant was, is waarschijnlijk eerst pastoor geweest.

Wanneer de eerste kerk te 's Gravendeel gebouwd is, kan niet met zekerheid worden gemeld. In den polder van N. Bonaventura bevindt zich een stuk

land, met eene laan omgeven, die kerklaan geheeten wordt. In het midden der zeventiende eeuw heeft men daar eenige doodsbeenderen gevonden, welke het vermoeden wekten, dat daar vroeger eene kerk en kerkhof zouden geweest zijn. Op de plaats, waar thans de Ned. Herv. Kerk staat, die ten gevolge van den brand in 1904 opnieuw is opgebouwd, stond in 1595, het jaar, dat Jacobus Blokkius als eerste predikant er was, althans in 1602 eene kerk, die in 1840 aanmerkelijk is vergroot.

De eerste ingezetenen van Klaaswaal behoorden onder het bisdom Luik en tot de parochie van Lambrecht te Strijen. Zij gingen echter liever ter kerk te Westmaas, omdat dit zooveel dichter bij lag. Dit gaf aanleiding tot een proces tusschen beide pastoors. In 1550 „sustineerde die heere Giesbrecht, pastoor te Strijen, dat die inwoenderen van de voors. landen & gronden van de Group in Cromstryen behoren te prochien inder kercke van Strijen ende alzoe schuldich sijn haer sacrament te haelen, haer dooden te begraven, haer kynderen te kerstenen en diergelijcken ter voors. kercke van Strijen, en niet ter kerke van de Westmaze of elders".

De bisschop stelde geen hunner in het gelijk, maar bepaalde bij het accoord, 3 Juni 1550 gepasseerd voor zijn officiaal Jan van Wijngaerden, dat de pastoor te Strijen de inwoners van de Group, Strijemonde en Cromstrijen vrij laten moest, mits ze hem 56 ponden betaalden, en tevens „dat de eygenaars & inwoonders van de Group, Strijenmonde & Cromstrijen met haeren aencleve & toebehoren sullen moghen edificeeren, oprechten & timmeren een of te meer capellen in haer voors. gronden dieselve bij mijnen heere van Ludick of te sijnen suffregaen doen wijen & cieren tot haerling der prochie, om daer onder, en niet ter voors. Sinte Lambrechts kercke in Strijen, tot ewighen daegen te prochien; dat ooc dieselve eygenaers & inwoonders van nu voort aen, ende ter tijt too sijluyden selver een kerck hebben,

sullen moghen gebruycken die kerck van Westmaze, midts dat die voors. eygenaers & inwoonders tot ewighen daegen gehouden zijn, der cure van Strijen uyt te reyken & te betaelen alle jaere de somme van ses ponden van XI grooten stuck, & der fabrycke (Kerkvoogdij) van Strijen Ste Lambrechts Kercke voors. insgelijcks alle jaere eenen gouden Koervorster (waarde f 6) gulden ofte ander paeyment des weerdich".

Toen evenwel toch tot den bouw der kerk overgegaan werd in 1566, was Pieter Adiaensz. van den Bergh, pastoor van Westmaas, zoo verstoord, dat hij zelfs weigerde „Lambrecht den Snijder, die woonachtig was in Cromstrijen", te bedienen. „Neen, ick en wil des niet doen; laet sy heuren eygen pastoor haelen; ick en wilder niet comen", gaf hij ten antwoord. De pastoor van Moerkerken Arien Cornelisz. kwam toen.

In 1647 werd die kerk, die vóór 1576 aan de Hervormden is overgegaan, belangrijk vergroot, terwijl in 1840 vele verbeteringen werden aangebracht.

Ook Piershil had reeds vóór de Hervorming eene kerk. In 1642 is zij vergroot.

Aan Bonifacius (Winfried) was de kerk te Westmaas gewijd, die vóór de Reformatie als parochiekerk bestond en door een pastoor zonder kapelaan bediend werd.

In 1650 is die kerk, die in 1575 aan de Hervormden overging, door eene nieuwe vervangen. De polder „Het Munnikenland" wijst ook op Roomschen oorsprong.

Vóór den verschrikkelijken brand van 1792 was in dit dorp een oud gebouw met groote onderaardsche kelders, aan de Maas gelegen, hetwelk voor de overblijfselen van een klooster aan de Karthuizer-monniken te Utrecht behoorend, was aan te merken.

In Numansdorp, welks bestaan eerst van 1642 dagteekent, is geene Roomsche kerk geweest.

De Hervormde kerk is gebouwd in 1648, en in 1781 en 1839 aanmerkelijk vergroot en verfraaid.

Pastoors te Oud-Beijerland.

1.	Z.Eerw.	heer	J. Kortjanse .	1824—35.
2.	„	„	W.v. d. Heyden	1835—36.
3.	„	„	G. Brand . .	1836—38.
4.	„	„	J.A. Hoefnagels	1838—42.
5.	„	„	C. F. Blom. .	1842—44.
6.	„	„	J. W. Hendriks	1844 één maand.
7.	„	„	C. Beerendonk	1844—57.
8.	„	„	E.F.M. Pauwels	1857—61.
9.	„	„	J. F. de Jongh	1861—63.
10.	„	„	H. T. van Deijl	1863—67.
11.	„	„	F. A. J. Tachi	1867—76.
12.	„	„	M. H. B. Reuser	1876—80.
13.	„	„	J. D. Looyaard	1880—85.
14.	„	„	P. J. J. Scheffer	1886—90.
15.	„	„	J. T. J. Filbry	1890—93.
16.	„	„	W.C.Kortekaas	1893—99.
17.	„	„	A.G.Stekelenburg	1899—1907. *)
18.	„	„	A. H. J. Sprenger	1907.

---

*) Pastoor Stekelenburg herdacht op Donderdag 15 Augustus 1907, onder zeer vele blijken van belangstelling, zijn 25-jarig Priesterschap. Pater Overwater, pastoor te Rotterdam, hield de feestpredikatie. De feestcommissie bestond uit de heeren: A. A. van Aarsen, President; A. Merkx, Vice-President; P. Sprenger, Secretaris; T. Calon, Penningmeester. Leden: G. M. Koenraad, A. v. Mechelen, A. Timmermans, H. G. A. van Aarsen. Commissarissen van Orde: F. v. Doormalen, A. v. Tiggelen, A. v. Oevelen, J. Wolfs.

De Gereformeerde Kerk.

In art. 6 der notulen van 23 Maart 1836 der Ned. Herv. Gem. alhier staat te lezen: „Wordt hier voor memorie aangeteekend dat de volgende leden der gemeente eene verklaring bij den kerkeraad hebben ingediend, dat zij zich afscheiden van het Hervormd Kerkgenootschap: Sander Bison en Paulina Willemina Corné E. L., Ary Kamp en Maaike Vermaas E. L., Hendrik Kooiman, Maarten van Dijk, Bastiaan Volker, Wouter van der Mast en Ary Stolk, benevens nog Grietje van Vliet en Teunis Baars, die evenwel geen lidmaten zijn; allen met hunne respectieve minderjarige kinderen, voor zoo verre zij die bezitten".

Deze zijn de eerste afgescheidenen alhier, die blijkens verscheidene latere notulen, door meerdere zijn gevolgd. Naar Gereformeerd beginsel beschouwden zij Christus als den levenden Koning der Kerk, aan Wien alle leden en ambtsdragers der gemeente onderworpen zijn. Daar in de synodale organisatie der Ned. Herv. Kerk, zooals die in 1816 onder leiding van Koning Willem I was tot stand gekomen, dit beginsel ter zijde werd gezet, weigerden genoemde personen zich te buigen onder een reglement, waarvan art. 61 luidt: „Bij de Synode berust de hoogste wetgevende, rechtsprekende en besturende macht".

In Mei 1836 was te Zuid-Beijerland eene afgescheidene gemeente gesticht, terwijl de afgescheidenen aldaar reeds te voren ter kerk gingen te Dordrecht, Zevenbergen en Stad aan 't Haringvliet. De afgescheidenen alhier sloten zich bij de gemeente te Zuid-Beijerland aan. Dit duurde tot 1868.

De eerste notulen van de toen genaamde

Christelijke (afgescheidene) Gereformeerde Gemeente te Oud-Beijerland luidt aldus:

„Op heden den 11 Aug. 1868 zijn ten huize van J. J. van Steenbergen te Oud-Beijerland vergaderd: Ds. P. Wagemaker, pred. te Vlaardingen; Ds. J. H. Schoenmaker, Pred. te Pernis en M. Kalisvaart, ouderling te Vlaardingen, uitmakende de commissie, benoemd door de classicale vergadering gehouden te Rotterdam, den 9 Juni 1868, ten einde te Oud-Beijerland eene gemeente te stichten.

De verg. wordt geopend met het zingen van Psalm 81 : 12 en het gebed door Ds. Wagemaker. De volgende leden zijn tegenwoordig, J. J. van Steenbergen, F. Romein, P. Hoogwerf, L. Stougie van Oud-Beijerland en J. Moree en K. van den Berg te Hekelingen. Men komt overeen twee ouderlingen te kiezen en twee diakenen. Na nog door Ds. J. H. Schoenmaker gebeden te hebben, gaat men over tot stemming en zijn met meerderheid gekozen tot ouderlingen J. J. van Steenbergen en F. Romein en tot diakenen J. Moree en C. Romein".

Reeds den 31 Aug. kwam men weer samen en benoemde afgevaardigden naar de classicale vergadering, die 1 Sept. werd gehouden, zoodat dus terstond de aansluiting met andere kerken werd verkregen.

5 October 1868 besloot men een verzoek aan den gemeenteraad te richten, om een kerkgebouw te mogen zetten op een daartoe aangewezen erf.

Het blijkt, dat men toen in een schuur des Zondags samenkwam.

19 October 1869 besloot men „meublement" voor de kerk aan te schaffen, tot een bedrag van f 328 + f 20 voor het verven en 28 Jan. 1870 werd besloten een geschikt huis te huren voor Pastorie.

14 Maart besloot men aan de classe „handopening" te vragen tot het roepen van een eigen leeraar. Na de kerkeraadsvergadering werd een vergadering gehouden met de mans-lidmaten en eenige vrienden, om over een beroep te spreken en een lijst

geteekend voor bijdragen voor het tractement. De aanwezigen „verbonden zich plechtig voor deze zaak”. 6 Juni kwam het bericht in, dat deze kerk zou behooren tot de classe Vlaardingen.

Inmiddels was er verandering gekomen in den naam. De regeering had te voren als voorwaarde van erkenning gesteld, dat men zich *afgescheiden* zou noemen. In 1869 verkreeg de Synode te Middelburg gedaan, dat voortaan de naam *Christelijk Gereformeerde Kerk* zou moge zijn, en zoo heette dan de kerk te Oud-Beijerland Chr. Geref. Gemeente. 25 April 1871 werd voor 't eerst eèn tweetal gemaakt voor de keuze van een predikant.

Na eenige teleurstelling werd 3 Febr. 1872 besloten, een biduur te houden onder leiding van Ds. Diermanse van Westmaas, den consulent, en daarna uit het tweetal Ds. D. J. van Brummen van Woerden en Ds. A. Doorn van Deventer „een leeraar te roepen”. De gemeente verklaarde zich met algemeene stemmen voor Ds. Van Brummen van Woerden. De beroepsbrief werd verzonden en het beroep door Z.Eerw. aangenomen.

21 April werd hij in zijn dienstwerk bevestigd door den consulent, Ds. Diermanse van Westmaas, naar aanleiding van Jesaja 62 : 6 en 7. Des namiddags deed hij zijn intrede, hebbende tot tekst gekozen 2 Corinthe 5 : 20.

Zoo had dan nu de gemeente haar eigen leeraar. De uitbreiding der gemeente blijkt wel hieruit, dat het tractement bij 't beroep waarschijnlijk op f 750 bepaald, in Mei 1872 tot f 850 en reeds op 30 Sept. 1872 tot f 1000 kon gebracht worden.

In hetzelfde jaar werd het kerkgebouw gezet met een ruimte van ongeveer 500 zitplaatsen; de eerste steen werd gelegd door D. J. van Brummen Jr. en P. de Koning Az., den 22 October 1872. Kort daarna werd daarnaast de pastorie gebouwd.

27 Augustus 1876 predikte Ds. Van Brummen zijn afscheid en vertrok naar Dordrecht, waar hij gestaan heeft tot zijn dood.

Na zijn vertrek werd Ds. H. A. Jonkman, die in 1850 candidaat was geworden, en achtereenvolgens gestaan had te Westerbork, te Woubrugge, te Herwijnen, te Giesendam, te Zierikzee, en toen te Kruiningen, voor de tweede maal beroepen, thans met gunstigen uitslag. Reeds 14 Januari 1877 deed hij zijn intrede, na bevestigd te zijn door Ds. J. A. Klercq van Zuid-Beijerland.

Zijn arbeid duurde tot 27 April 1879. Beroepen te Hellevoetsluis meende hij deze roeping te moeten opvolgen.

De gemeente was thans niet zoo gelukkig terstond een opvolger te vinden. Enkele malen werd ze teleurgesteld, tot Mei 1880 Ds. H. Cramer van Puttershoek berichtte te zullen komen. Op den 4en Juli vond de bevestiging plaats door Ds. P. van Vlaanderen van Westmaas. Negen jaren mocht Ds. Cramer hier arbeiden. In Mei 1889 vertrok hij naar Nieuw-Helvoet, daar hij het beroep naar de Ned. Geref. Gem. (dol.) aldaar had aangenomen.

Na eenige teleurstellingen te hebben ondervonden, besloot de kerkeraad den 7 April 1890 weer een tweetal voor te stellen aan de gemeente n.l. Ds. Brink van Almkerk en Ds. C. Wijdoogen van Meliskerke. De eerste werd beroepen, doch bedankte. Voor 't gemak besloot men nu, met goedvinden van de leden, den tweede van het tweetal te beroepen. Ds. Wijdoogen nam het beroep aan.

Hij was in 1876 candidaat geworden, en had vóór Meliskerke gestaan te Zuidwolde en te Oud-Vosmeer. Intusschen had zich alhier gevormd eene Ned. Geref. Kerk. Op den 14 Juli 1890 kwam van den raad dier kerk een schrijven in, met de mededeeling, dat deze bij de intrede van Ds. Wijdoogen hare kerk wenschte te vertegenwoordigen. De bevestiging had den 27 Juli 1890 plaats door Ds. Bruininks van Westmaas. De tekst waarmede de nieuwe leeraar optrad was 2 Corinthe 7 : 2: „Geef ons plaats".

Den 16 Mei 1892 werd er vergadering belegd, tengevolge van een schrijven van den raad der

Ned. Geref. Kerk. Afgevaardigden waren verschenen om nader te spreken over den inhoud. Ds. Wijdoogen verwelkomt de broeders. Uit de samenspreking blijkt, „dat men de noodzakelijkheid gevoelt en bespreken wil van de eenheid van Christus kerk". „Daar voor (dat) oogenblik daartoe nog niet kon worden overgegaan is hun deze raad gegeven: het volk onder hun bestuur daartoe voor te bereiden, opdat, als de Synode, die gehouden stond te worden, een goeden uitslag had, dat wij hoopten, de overgang dan dadelijk kon geschieden". „Nu beloofde de leeraar hun ook eens te bezoeken aan hun woning en als hij tijd had ook enkele hunner leden. Het samenzijn scheen recht hartelijk".

Dat waren dus de eerste stappen tot eenheid. In de notulen van Juli 1892 werd het volgende aangeteekend: „Door de vereeniging der Christelijke Geref. met de Ned. Geref. op de vereenigde synode van den 17 Juni 1892 gehouden te Amsterdam, is de gemeenschappelijke naam geworden: De Geref. Kerken in Nederland, hetwelk aan den Staat is medegedeeld, en door denzelve is aangenomen. Zoo staan we dan bekend als de Geref. Kerken".

De vraag naar eenheid kwam al sterker op den voorgrond. In de vergadering van 26 September was wederom een brief ter tafel van de Ned. Geref., nu als Geref. Kerk B bekend, met den drang naar eenheid, waarop een antwoord werd verzonden, geschreven door Ds. Wijdoogen, dat evenzeer op eenheid aandrong. „Enkele kleine dingen lagen nog maar tusschenbeide. Men wist eigenlijk niet recht, hoe de zaak tot beslag te brengen".

Op 24 October zou eene samenkomst plaats hebben van beide kerkeraden en twee deputaten der classe om de ineensmelting te bespreken, maar nu kwamen de broeders van B niet. Daarentegen werd 27 Oct. een vergadering door hen belegd en eenige leden van A genoodigd. Ds. Wijdoogen ging er ook heen, „maar door misverstand en veel onvoorzichtigheid sprong de zaak af". 30 October 1893 werd ze

echter weer aan de orde gesteld, wijl een „lijst" werd ter tafel gebracht voorzien van de handteekening van 44 leden, met den wensch om tot ineensmelting te komen. Men zou weer eene gecombineerde vergadering houden. 8 November kwam men samen. Er ontbrak nu slechts weinig: „De predikant stelde voor, als we eerst elkander aan elkander gaven, en dan kunnen we verder spreken, waarop de broeders van weerskanten opstonden en elkander de broederhand gaven". Daarop deelde de predikant mede, „dat we zulks aan de gemeente van weerskanten moesten mededeelen en zoo haar oordeel daarover hooren. Woensdag 15 dezer (Nov.) hebben (we) vergadering gehad, nadat er eerst gepredikt is over 1 Johannes 4 : 11, en getoond, dat de eenheid der broederen eisch Gods is. Daarna is der gemeente medegedeeld, hoe de vereenigde kerkeraad tot eenheid is gekomen als een beginsel tot eenheid van beide groepen". Ook kerk B was „op dezen tijd tot dat einde vergaderd om de ineensmelting te bevorderen".

5 November was er weer vergadering. Alles was geregeld, de kerkeraden, de leden, allen waren er voor gevonden, met beroep op Gods Woord in de hand. Toch sprong het nog af, want een paar vrouwen hadden haar attestatie opgevraagd (van B) en een ouderling (van B) kon niet meegaan, toen het er op aan kwam.

De notulen der volgende maanden gewagen nu van groote moeilijkheden tusschen den leeraar en gemeente-leden. De hulp der classis werd ingeroepen. 5 November 1894 heeft de kerkeraad een vergadering belegd, waarop tegenwoordig waren acht deputaten der classis, vier predikanten, vier ouderlingen en 12 bezwaarde broeders om tot vrede te komen. Van half elf tot zes uur heeft men gesproken en schijnbaar waren de zaken toen vereffend.

Toch niet geheel.

Nog enkele notulen zijn geschreven, de laatste met de vermelding van een groot tekort op het

tractement. Wat verder geschied is, blijkt niet meer uit de notulen, wijl blijkbaar met overleg eerst een bladzijde is doorgesneden en de volgende vier bladen geheel zijn weggesneden.

Wat toen geschied is, wordt misschien het duidelijkst weergegeven in een memorie van antwoord gediend hebbende voor het gerechtshof te 's Gravenhage, waarin men lezen kan: „Uit den boezem der gemeente (waren) zoodanige ernstige bezwaren tegen den predikant bij de classis ingebracht, dat deze acht deputaten had benoemd om een onderzoek dienaangaande in te stellen. Die deputaten hebben een geheelen dag te Oud-Beijerland zitting gehouden, om de bezwaren te onderzoeken en de predikant zag met zoo weinig vertrouwen de uitspraak der classis tegemoet, dat hij zorgde, voor dat de uitspraak vallen kon, het besluit tot afscheiding te nemen, zoodat het bericht dier afscheiding gedateerd 28 Januari 1895, door hem kon worden ingezonden op de vergadering der classis, waar de deputaten hun verslag zouden uitbrengen. In dat schrijven geheel van de hand van den predikant, wordt vermeld, dat „alle kerkelijke gemeenschap met de Geref. Kerken in Nederland is verbroken", en dat de kerkeraad der Chr. Gereformeerde Gemeente van Oud-Beijerland geen commissie uit de classis zou afwachten om over *zijn* en der gemeente *terugkeer* tot de Chr. Geref. Gem. te redekavelen". Over die afscheiding zelf zegt genoemde memorie: „Op 28 Jan. 1895 werd de gewone wekelijksche kerkeraads-vergadering gehouden. De predikant presideerde, maar liet geen notulen lezen en deelde geen punten van behandeling mede. Er werd overgegaan tot de gewone bezigheid, het tellen der collecte-gelden.

Toen dit geschied was vroeg de diaken Weeda aan den Voorzitter, of er nog iets te behandelen was, daar hij anders wegens beroepsbezigheden gaarne zou vertrekken. De Voorzitter heeft daarop ontkennend geantwoord, zoodat de diaken Weeda

vertrekken kon, hetgeen deze gedaan heeft. Daarmede was alzoo de kerkeraads-vergadering afgeloopen, en had de Voorzitter, volgens de eigenaardige bepaling van Art. 35 D. K., als zoodanig gedefungeerd, want zijn ambt gaat uit, als de samenkomst scheidt. Toen de diaken Weeda vertrokken en de kerkeraads-vergadering afgeloopen was, heeft de predikant aan de nog aanwezige Brusse, Van de Wetering en De Vroedt, benevens den ouderling Den Boer voorgesteld om weder Chr. Geref. te worden.

De ouderling Den Boer kon zich daarmede niet vereenigen; de overigen vonden het goed. Men heeft hier dus niet eens te doen met een formeel besluit van den kerkeraad, maar met een afspraak van eenige kerkeraadsleden, bijeen gebleven na afloop der kerkeraadsvergadering".

Tot zoover de memorie van antwoord.

Uit het lidmatenboek blijkt, dat Ds. Wijdoogen de leden, die niet met bovengenoemde handeling mede konden gaan, eenvoudig „geschrapt" heeft door dit woord achter den naam te voegen. Een nieuw lidmatenboek is toen door hem aangelegd, waarin hij op de eerste bladzijde de volgende verklaring inschreef:

„Den jare 1892 is deze gemeente met de vereeniging der Chr. Geref. en die der Doleerende meedegegaan onder de naam van de Gereformeerde Kerk A. Maar in den jare 1895 den 28 Jannuarie (zie de notule van dien datum), heeft zij met het kerkverband gebroken en is teruggekeerd tot haar eigene naam. Vandaar dat zij ook opgehouden heeft den Naam te dragen van de Geref. Kerk A. en de naam van de Chr. Geref. Gemeente heeft teruggekregen".

De scheuring was alzoo een feit en daarmede de gemeente van haar goederen beroofd. Spoedig hielden de trouw gebleven leden eene vergadering om den toestand te bespreken en leiding te geven. Een verzoek om de Chr. School voor „Godsdienst-

oefening" te gebruiken, werd afgewezen. Toen besloot men in een schuur samen te komen.

Men besloot den kerkeraad weer voltallig te maken en spoedig de catechisatie voort te zetten, het lidmatenboek weer saam te stellen en meer dergelijke schikkingen om te kunnen voortgaan als de Geref. Kerk te Oud-Beijerland. Al spoedig vervoegde ze zich bij de broeders van de Geref. Kerk B om met hen samen te mogen vergaderen. Ze werden met blijdschap ontvangen. Reeds den 20 Maart werd een gecombineerde vergadering van beide kerkeraden gehouden en besloten voortaan samen te vergaderen, te beginnen met den avonddienst van den 24 Maart. De ineensmelting moest nog toeven met het oog op de moeilijkheden van Kerk A.

De groote vraag, die nu bij de leden van Kerk A aan de orde kwam, was deze: moet Ds. Wijdoogen c.s. onbetwist in het bezit van de kerkelijke goederen gelaten worden? Advies werd gevraagd bij rechtsgeleerden van naam, professoren in het kerkrecht, deputaten voor correspondentie met de hooge overheid enz. enz. Alles met de hulp van de classis. De vraag was niet gemakkelijk. „Liet men Ds. Wijdoogen en de zijnen onbetwist in het bezit, dan stond men voor het gevaar, dat de schuldeischers de Geref. Kerk A als schuldenares aansprekèn konden. Deed men het wel, dan kon een langdurig proces volgen, maar zou toch uitgemaakt worden, wie bezitter en dus aansprakelijk voor de schuld was. Men wees er telkens op, dat zulk een proces van veel beteekenis zou zijn voor de kennis van de rechtspositie der Geref. Kerken in ons Vaderland. De kerkeraad, ook de gemeente neigde er heen om liever schade te lijden en ongelijk. Doch de groote beteekenis voor andere kerken, de behoefte aan rechtszekerheid deed besluiten bij deurwaarders-exploit zijn eigendom terug te eischen. Dit besluit viel eerst Augustus 1895, vooral krachtens den drang van buiten".

25 Sept. 1895 geschiedde de sommatie. Kerkeraad

en gemeente stelden zich voor, dat de uitspraak van den rechter wel niet al te lang zou duren. De ineensmelting moest zoo lang worden uitgesteld. Febr. 1896 was die uitspraak nog niet geschied. „Men werd het moede, wilde maar tot ineensmelting overgaan en vroeg advies van de classe. Natuurlijk kon dat niet doorgaan, om den rechtstoestand niet nog meer ingewikkeld te maken. 27 Febr. werd er zelfs een ledenvergadering gehouden om te spreken over het voortgaan met het proces. Men had zich noode er toe gezet om zijn goed op te eischen. Met moeite ging men op dien weg voort. Maar men gevoelde op die vergadering niet anders te kunnen. Van maand tot maand bleef men wachten. Eindelijk komt bericht van de arrondissements rechtbank te Dordrecht, dat de conclusie van den ambtenaar van het O. M. de teruggave van de kerkelijke goederen aan de Geref. Kerk A. eischt. Dec. 1896. De uitspraak is bepaald op 13 Jan. 1897. Eenige broeders uit de gemeente verzoeken den kerkeraad een vergadering te beleggen, om te bespreken, welke houding men zal aannemen na de uitspraak, als die overeenkomstig de conclusie van het O. M. zal vallen. Men wil, als aan 't recht voldaan is, de goederen laten in 't bezit van Ds. Wijdoogen en daarvan officieele acte geven. Hoe goed de bedoeling was om de broederlijke liefde boven alles te stellen, het kon niet; men moest wachten tot het recht zijn loop had gehad.

Dit kwam dan ook eindelijk. Der Geref. Kerk moest haar eigendom worde terug gegeven en Ds. Wijdoogen c. s. zouden hebben te betalen een schadevergoeding tot ten hoogste f 10.000.

Nog werd eene poging beproefd om den vrede te herstellen. Een deputatie wordt door den kerkeraad naar Ds. Wijdoogen gezonden om Z.Eerw. te vragen terug te keeren op den weg en weer met hen samen te leven. De ontvangst stemde de broeders tot droefheid. Wat de kroon zette op de teleurstelling was het bericht, dat de veroordeelden

niet berustten in het vonnis, maar het oordeel van het gerechtshof te 's Gravenhage hadden ingeroepen.

Wat nu te doen?

De kerkeraad besloot den raad van eenige mannen van naam in te winnen. Die raad was niet eenparig, maar voor het meerendeel was hun oordeel: Het kon niet anders, nu moet ge voortgaan. En zoo geschiedde.

Het ging evenwel niet zonder groote moeilijkheden.

Het duurde echter nog lang, eer het vonnis werd uitgesproken. 13 Maart 1899 verklaarde het hof te bevestigen de uitspraak van de rechtbank te Dordrecht.

25 April 1899 had de teruggave plaats der gebouwen, het archief enz. Het bleek nu, dat de notulen, waarop de tegenpartij zich steeds had beroepen, maar die nimmer waren getoond, uit het notulenboek waren weggesneden. Om de broeders niet te veel te bezwaren werd de rekening voor geleden schade niet hooger opgevoerd dan f 1000, waarin dan 't herstel van het verwaarloosde mede was begrepen.

Nogmaals besloot men een poging tot verzoening te wagen. Men zou de kosten dan samen dragen. Ook nu stuitte dit af op den onwil der tegenpartij. Zelfs weigerde deze elke schadevergoeding.

28 Mei 1899 nam de gemeente de kerk weer in gebruik. De dienaar des Woords die daartoe was overgekomen, wees er op, dat we ook hier moeten beginnen met belijdenis van onze schuld, de oorzaak van alle ellende, en den dank voor Gods genadige leiding.

Maar de wolken waren nog niet geheel weggedreven. Per deurwaarders-exploit werd den kerkeraad aangezegd, dat na drie maanden aan den hypotheekhouder de op de gebouwen rustende schuld moest worden terugbetaald. Ook dit bezwaar kwam de gemeente te boven".

Uit de gemeente kwamen enkele stemmen om tot het beroep van een herder en leeraar te komen.

De kerkeraad hoort dit met blijdschap. 24 Juli 1899 wordt een vergadering gehouden, om deze zaak te bespreken met dit gunstig gevolg, dat men weldra tot een beroep kon overgaan.

30 Aug. 1899 werd het eerste beroep uitgebracht, hoewel tevergeefs.

Gedurende de jaren van het proces, kwam telkens de vraag naar ineensmelting der kerken A en B. Door de classis werden twee broeders afgevaardigd den kerkeraad hierin ter zijde te staan. 15 Febr. 1900 kreeg zij haar beslag.

„8 Maart 1900 werd ter beroeping door den kerkeraad met algemeene stemmen door de gemeente gekozen Ds. C. Goote, predikant der Geref. Kerk te Zuid-Beijerland, die deze roeping heeft aangenomen. 17 Juni kwam hij, na bevestiging door Ds. Sieders van Vlaardingen, tot de gemeente met den lastbrief Jesaia 40 : 1 en 2. Sedert breidt zich de kerk langzaam, maar krachtig uit.

In deze kerk is alzoo ook begrepen de gemeente, die 16 Januari 1890 is gesticht onder den naam Ned. Geref. Kerk van Oud-Beijerland (in doleantie), (d. w. z. klagende bij de overheid wegens geleden onrecht). Een en andermaal is reeds van het verleden van dit deel der gemeente gewaagd, wijl van 1895 af haar geschiedenis met die der Geref. Kerk A samenvalt.

Bij haar optreden vond ze een niet zeer hartelijke ontvangst. Een schrijven aan den kerkeraad der Ned. Herv. Gem. verzonden werd niet in ontvangst genomen, maar teruggebracht met de boodschap: als ze weer zoo iets zonden, dat het dan verbrand zou worden.

Uit de notulen van de kerk zoowel van 1868 tot 1895 als later, blijkt de verwaarloozing van zeden, waartegen men te strijden had.

Talrijke tuchtzaken van allerlei aard staan vermeld. Zwakheid in de kennis der Geref. leer blijkt uit velerlei. Uit dat alles blijkt, volgens haar, Gods genadewerk, die uit zwakke elementen zijne

kerk heeft gebouwd. Voortdurend blijft bij haar de bede om de eenheid van Gods volk te dezer plaatse, en de schuldbelijdenis over de zonde, waaruit de gedeeldheid voortspruit".

Predikanten te 's Gravendeel: J. J. de Visser, B. Brummelkamp, A. H. Gezelle Meerburg, J. J. Impeta, F. ten Hoor, J. Sybrandy, Dr. G. Renting en W. T. van Dam.

Te Heinenoord: R. J. W. Rudolph en R. Heidema.

Te Numansdorp: J. A. Passchier en E. J. Schouten.

Te Puttershoek: P. den Boer, P. van der Kamp, A. Raman, H. Cramer, A. H. Gezelle Meerburg, C. Eckhardt, P. den Boer en A. Voogel.

Te Strijen: E. Stelma, A. Roorda, A. Brouwer en A. Mulder.

Te Westmaas: P. Diermanse, Js. van der Linden, G. Goris, P. van Vlaanderen, M. Bruininks, Dr. B. Wielenga en E. A. Groenewegen.

Te Zuid-Beijerland: Fris, A. 't Hart, W. Weijenberg, B. de Jong, J. A. Klercq, W. Weijenberg, J. van Henten, A. Roorda, C. Goote en J. C. Dagevos.

De Gereformeerde Gemeente.

De Geref. Gem. alhier, wel te onderscheiden van de Geref. Kerk, (zie blz. 149) heeft haar ontstaan te danken aan het prediken in deze plaats van Ds. Ledeboer (zie blz. 53), die, hoewel van zijne bediening ontzet, zich bleef beschouwen als de wettige predikant van Benthuizen. Eerst werd eene gemeente gesticht te Nieuw-Beijerland, waar Huibr. Boender tot ouderling en Krijn van der Wel tot diaken verkozen werden, die tegelijk de belangen der leden alhier behartigden.

Wanneer de gemeente alhier gesticht is, is niet met zekerheid uit te maken, daar men in den eersten tijd bij elkander (Jan Blom, D. de Vroedt, Jak. Waars, Pieter de Koning, de eerste ouderling, † 1864, Jan Schippers, eerste diaken) op gezelschap kwam. Na den dood van Ds. Ledeboer kwam de gemeente onder de herderlijke zorg van Ds. Daniël Bakker te 's Gravenpolder, en daarna tot heden onder die van Ds. Marinus Ruben te Ter Neuzen.

Ruim twintig jaren geleden kwam er splitsing in deze gemeente, naar aanleiding van eene doopszaak. Ouderling M. Goudswaard had Ds. D. Weiting, toen te Goes, uitgenoodigd om een kind te komen doopen, terwijl ouderling Jan Blom met de doopsbediening wilde wachten, „totdat de Heere den weg opende om een leeraar van God te krijgen voor dat werk". De eene partij begon nu godsdienstoefeningen te houden ten huize van A. Kooijman op den Havendam, terwijl de andere samenkwam in het gebouw in de Kerkstraat, waar thans nog kerk wordt gehouden. Den eersten April 1905 zijn echter beide partijen weer vereenigd.

De tegenwoordige kerkeraad bestaat uit de ouderlingen A. Kooijman en L. Kamp, en de diakenen D. van Belle en A. van Trigt.

De Chr. Geref. Gemeente.

In zijne vergadering van 28 Januari 1895 besloot de Kerkeraad der Gereformeerde Kerk (zie blz. 155) met vier (Ds. C. Wijdoogen, ouderlingen D. Brussé en W. van de Wetering en diaken E. de Vroedt) tegen twee stemmen (ouderling A. den Boer en diaken H. Weeda), om te breken met het kerkverband der Gereformeerde Kerken in Nederland en over te gaan tot de Chr. Geref. Kerk, „terwijl alle kerkelijke handelingen sedert Januari 1892 in betrekking tot de vereeniging verricht als ongedaan geacht werden".

De aldus ontstane Chr. Geref. Gemeente behield in den eersten tijd kerk en pastorie, terwijl in plaats van de beide tegenstemmers, die inmiddels met een deel der gemeente in het kerkverband der Geref. Kerken bleven, gekozen werden tot ouderling Kl. van der Schoor en tot diaken Korst. van 't Hof.

Weldra begonnen zij, die bij de Geref. Kerken aangesloten bleven, uit hun midden een nieuwen kerkeraad te kiezen, en deze daagde den kerkeraad der Chr. Geref. Gemeente voor de Arrondissements Rechtbank te Dordrecht, om zich te hooren veroordeelen tot afgifte van kerk en pastorie en van de verdere bezittingen van kerk A.

Na achtereenvolgens bij het door partijen over en weder geconcludeerde en bij de pleidooien aangevoerde te hebben stilgestaan, neemt het Openbaar Ministerie den 7 December 1896 de conclusie, dat de gedane eisch behoort te worden toegewezen.

Daarop beslist de Rechtbank den 13 Jan. 1897.

„In rechte:

O. ten aanzien van de door gedaagden opgeworpen exceptie, dat de eischeres niet in rechten

zou kunnen optreden, omdat het Kerkgenootschap „de Gereformeerde Kerken in Nederland", niet ingevolge de Wet van 1855 tot regeling van het recht van vereeniging en vergadering, als rechtspersoon is erkend; dat, aangezien niet de Gereformeerde Kerken in Nederland, maar de Geref. Kerk te *Oud-Beijerland* A als eischeres optreedt, het de vraag is, of deze niet moet worden beschouwd als eene voortzetting van de plaatselijke kerk aldaar, die langen tijd vóór de wet van 1855 bestond, zoodat de eischende kerk, wil men haar als eene vereeniging in den zin der wet aanmerken, niet door die wet zou worden geregeld;

dat echter — afgezien daarvan — meergenoemde wet, blijkens de considerans van art. 10 (thans art. 9) der Grondwet, ook naar het gevoelen van den Minister, die beide wetten verdedigde, niet van toepassing is op de Kerkgenootschappen, die juist bij de wet van 1853 (*St.bl.* No. 102), tot stand gekomen om uitvoering te geven aan onderscheidene voorschriften van het Hoofdstuk der Grondwet „van den Godsdienst", geregeld waren;

O. dat, zooals door de eischeres in hare conclusie van repliek is ontvouwd en niet door de gedaagden is betwist, het Kerkgenootschap „de Gereformeerde Kerken in Nederland" is ontstaan uit de vereeniging van „de Nederduitsch-Gereformeerde Kerken" met de „Christelijk Gereformeerde Kerk", welke vereeniging is tot stand gekomen bij besluit van de Generale Synode dier vereenigde kerken van 17 Junij 1892, terwijl daags te voren de Generale Synode der Christelijk Gereformeerde kerk, die reeds vroeger de kerkenordening van *Dordrecht*, met uitzondering van eenige bepalingen, betrekking hebbende op de verhouding van Kerk en Staat, als haar reglement had aangenomen, tot die vereeniging had besloten, nadat de zaak in de Kerkeraden, Classen en Provinciale Synoden behoorlijk was behandeld — zijnde van wege de Generale Synode van die samensmelting tot één

Kerkgenootschap aan de Regeering kennis gegeven en van wege de Gereformeerde Kerk te *Oud-Beijerland* A aan de Koningin-Weduwe Regentes bericht gezonden, voortaan te behooren tot het kerkverband van de „Gereformeerde Kerken in Nederland";

O. dat verder tusschen partijen in confesso is, dat de eerste vier gedaagden met nog twee andere personen uitmaakten den kerkeraad van de uit de vroegere Christelijk Gereformeerde Kerk ontstane Gereformeerde Kerk te *Oud-Beijerland* A en als zoodanig het beheer hadden van de goederen en fondsen dier kerk;

dat de eerste vier gedaagden zich later hebben afgescheiden van „de Gereformeerde Kerken in Nederland" en met de 5de en 6de gedaagden, die in de plaats van de beide anderen werden gekozen, als kerkeraad van een nieuw, althans een ander kerkgenootschap, onder zich hebben gehouden de genoemde goederen en fondsen, die thans door de eischeres worden opgevorderd;

O. dat partijen nu twisten over de vraag, of de kerkeraad der Gereformeerde kerk te *Oud-Beijerland* A, die was aangesloten *aan* en dus deel uitmaakte *van* het kerkgenootschap „de Gereformeerde Kerken in Nederland" het recht had, die kerk uit dat verband los te maken en bij een ander kerkgenootschap aan te sluiten, met het gevolg dat de kerkelijke goederen en fondsen mede naar dat andere kerkgenootschap overgingen;

O. dat deze vraag in ontkennenden zin moet worden beantwoord;

O. dat immers op grond van bovenstaande feiten moet worden aangenomen, dat de vroegere Christelijk Gereformeerde Kerk te *Oud-Beijerland*, waarvan de eerste vier gedaagden kerkeraadsleden waren, na de vereeniging in 1892, met inachtneming van alle formaliteiten, in kerkregtelijken zin en niet alleen door de enkele verklaring van den kerkeraad tot het kerkverband van „de Gerefor-

meerde Kerken in Nederland" is toegetreden onder den naam van „de Gereformeerde Kerk te *Oud-Beijerland* A", zoodat deze kerk op wettige wijze eigenares werd der kerkel. goederen en fondsen;

O. dat nu door het enkele besluit van den kerkeraad, de kerk niet uit dat verband kan worden losgemaakt, welke macht aan dat College bij geen reglement, speciaal niet bij de Dordtsche Kerkenorde — waaruit juist het tegendeel is af te leiden — is toegekend;

O. dat alzoo, ondanks het besluit van den kerkeraad, de Gereformeerde kerk te *Oud-Beijerland* A is blijven bestaan (met dewelke trouwens de gedaagden, zonder op de qualificatie aanmerking te maken, in debat zijn getreden), en eigenares is gebleven van de kerkelijke goederen en fondsen, die dus terecht door die kerk, vertegenwoordigd door haren opnieuw geconstitueerden kerkeraad, worden opgevorderd, en de gedaagden verplicht zijn dezelve af te geven, met vergoeding van kosten, schaden en interessen door de onrechtmatige terughouding na het exploit van 25 September 1895 — waarbij de gedaagden in gebreke werden gesteld — bij de eischeres geleden en nog te lijden en met de verplichting rekening en verantwoording te doen van het gevoerd beheer;

O. dat er geen termen zijn de voorloopige uitvoering van het vonnis te bevelen.

Gezien art. 56 W. v. B. Rv.;

Verklaart de eischeresse ontvankelijk;

Wijst aan de eischeres hare vordering toe;

Veroordeelt mitsdien de gedaagden ieder hoofdelijk voor het geheel en bij lijfsdwang voor wat betreft de veroordeeling sub 2° en 3°;

1°. om met overgave der sleutels aan de eischeres af- en over te geven en te harer vrije beschikking te stellen de haar in eigendom toebehoorende goederen, zijnde kerk en pastorie met tuinen en erven . . . . en alle voorwerpen tot den openbaren eeredienst bestemd, alsmede het geheele

archief, in één woord alles, wat de gedaagden van de eischeres onder zich hebben;

2o. aan de eischeres te vergoeden alle kosten, schaden en interessen door haar geleden en nog te lijden, op te maken bij staat en te vereffenen volgens de wet;

3o. aan de eischeres, binnen 3 maanden na de beteekening van dit vonnis, rekening en verantwoording te doen van het sedert de laatst goedgekeurde rekening voor de eischers gevoerd beheer, en zulks ten overstaan van het lid der Rechtbank mr. D. van Tienen Jansse, die daartoe als Rechter-Commissaris wordt gecommitteerd, en met bepaling, dat, indien de gedaagden in gebreke mochten blijven op den door den Rechter-Commissaris te bepalen dag te verschijnen of rekening te doen, zij daartoe zullen worden genoodzaakt door de in beslagneming hunner roerende goederen tot een gezamenlijk bedrag van f 10.000, bij ieder hunner;

4o. aan de eischeres, na vaststelling dier rekening, tegen behoorlijk bewijs van kwijting, uit te keeren het eventueel saldo dier rekening en af te geven alle titels en geldswaardige papieren bij die rekening vermeld;

verwijst de gedaagden in de proceskosten, tot hiertoe voor zoover aan de zijde der eischeres gevallen, begroot op f 216.80;

ontzegt aan de eischers hetgeen meer is gevorderd".

Wel gingen gedaagden in hooger beroep, maar ook dit baatte hun niet, want zij werden veroordeeld alle bezittingen over te geven.

Toen alzoo der Chr. Geref. Gem. kerk en pastorie ontnomen was, ging men godsdienstoefeningen houden in de schuur van de Wed. E. van der Laan-Van Kuyk, in den Grimhoek, terwijl aanstonds plannen werden beraamd om tot den bouw van eene nieuwe kerk en pastorie over te gaan. Deze verrezen aan het polderpad. De kerk werd in gebruik genomen op Zondag 16 Juni

1901, met eene predikatie over Haggaï 2 : 10 door Ds. Joh. Wisse Czn., toen predikant te 's Gravenhage, thans te Zierikzee.

Daar Ds. Wijdoogen (die in 1876 candidaat was geworden aan de Theol. School te Kampen en achtereenvolgens predikant was te Zuidwolde 1876, Oud-Vosmeer 1878, Meliskerke 1888, Oud-Beijerland 1890), een beroep had aangenomen naar De Krim, waar hij 5 December 1897 bevestigd werd, beriep de kerkeraad met gunstig gevolg den theol. cand. Joh. Jansen, die 11 December 1904 zijne intrede deed over 1 Kon. 3 : 10, na bevestigd te zijn door Ds. P. J. M. de Bruin, toen predikant te Apeldoorn, over 1 Petrus 5 : 2*a*. Hij diende de gemeente tot 17 Maart 1907, toen hij wegens het opvolgen van het beroep naar Utrecht, afscheid predikte over Handelingen 20 : 32*a*.

De tegenwoordige kerkeraad bestaat uit de ouderlingen G. Hartman, Voorzitter, J. van Oudheusden, Scriba, L. van Bergen en de diakenen A. den Boer, H. den Boer en K. van 't Hof.

Behalve alhier is er in de Hoeksche Waard nog eene Chr. Geref. Gem., n.l. te 's Gravendeel. Predikanten aldaar waren: T. A. Bakker, theol. cand. 1897, vertrokken naar Bunschoten 1899, naar Maassluis 1902, naar 's Gravenhage 1906; W. F. van der Kodde, theol. cand. 1898 te Doesburg, vertrokken naar Rotterdam 1900, naar 's Gravendeel 1901, naar Kornhorn 1905. 27 October 1907 doet J. W. Geels, theol. cand., er zijne intrede.

De afdeeling Oud-Beijerland van den Ned. Protestantenbond.

Of er in den tijd van de Remonstrantsche twisten in deze plaats ook aanhangers van de Arminiaansche gevoelens waren, is niet bekend, daar de notulen van den kerkeraad der Ned. Herv. Gem. eerst aanvangen anno 1662.

De eerste van de Gereformeerde waarheid afwijkende gevoelens, kwamen voor in 1707 en 1708, toen op iedere kerkeraadsvergadering over verschillende „scheursieke ledematen", die eene „afzonderlijke vergadering" bezochten en vormden ten huize van Annigje Ariens, gehandeld moest worden. Zij „spraken seer veragtelijk van de publike kerk en de prediking van Gods Woord aldaar, noemende de kerk steeds de steene kerk, en dat God niet en woonde in tempelen met hande gemaakt, dat daar maar de uijtwendige letter, die dode, wierd gepredikt, maar dat sij geloovende het verkregen woord hadden, dat Kristus, dat verborgen woord, in haar woonde, wiens leijdinge en niet van den dode letter sij moesten opvolgen, dat men niet kwalijk dede, wanneer men ter kerk kwam, en dat dat nuttig was voor een onbekeerde om daardoor wedergeboren te worden, maar nu sij bekeerd waren en 't verborgen woord hadden, dat uijtwendige haar geen nut dede, dat men niet altijd moest school gaan en onder de plak en roede der tugtmeesters (waarbij de predikanten vergeleken wierden) moest zijn". Zij leerden onder meer, „dat de Soon minder magt heeft als de Vader" enz.

Ondanks vele herhaalde vermaningen, zoowel in de kerkeraadsvergadering als ten hunne huize,

bleven zij halstarrig, zoodat de kerkeraad er ten slotte toe overgaan moest om hen van de gemeenschap der gemeente af te snijden.

Later wordt van afwijkende gevoelens der Gereformeerde leer geene melding meer gemaakt.

In de vorige eeuw echter vonden zij, die de vrijzinnige gevoelens waren toegedaan, door het optreden van vrijzinnige ring-predikanten, in de Ned. Herv. Kerk nog, wat zij zochten. Toen echter de verschillende Ned. Herv. Gem. in de Hoeksche Waard geene vrijzinnige predikanten meer begeerden, werd door eenige vrijzinnigen alhier en in den omtrek besloten tot oprichting van eene afdeeling van den Ned. Protestantenbond. Zij kwam 9 October 1891 tot stand onder leiding van Ds. J. Mijs, Ned. Herv. predikant te Hekelingen. Het bestuur werd samengesteld uit de heeren: Ds. Mijs, A. Kruithof, A. Boot, J. Bochove en J. Karreman.

De eerste godsdienstoefening werd gehouden op 22 December 1891, onder leiding van Ds. Mijs, die toen sprak over Lukas 10 : 42*a*. De godsdienstoefeningen werden in de eerste jaren één maal per maand gehouden in de bewaarschool van de vereeniging Oud-Beijerland's Gemeentebelang.

In 1905 ging men over tot het bouwen van een gebouw voor godsdienstoefeningen. Het werd 18 Juni van dat jaar in gebruik genomen met eene rede door Prof. Dr. L. Knappert, hoogleeraar te Leiden, over 1 Koningen 8 : 29*a*. Thans wordt er geregeld wekelijks vergaderd en treden verschillende vrijzinnige predikanten en dames-godsdienstonderwijzeressen voor de afdeeling, die werd opgericht met 23 en thans 80 leden telt, op.

Al spoedig zag men uit naar geregelde bearbeiding van de leden en hunne gezinnen. Dit leidde tot de aanstelling van Mej. Geertsema Bekkeringh te Dordrecht, dochter van wijlen Ds. S. G. Geertsema Bekkeringh, die van 1896—1900, en daarna van Mej. A. Buisman, dochter van

Ds. G. Buisman, die van af 1 Juli 1900 tot heden als godsdienstonderwijzeres hier is. Het tegenwoordig bestuur bestaat uit: J. Bochoven, Voorzitter; J. Zuidweg te Piershil, Vice-Voorzitter; A. Kruithof, Secretaris-Penningmeester; P. J. M. Schoonheijt, Mevr. A. C. de Jong-Van Weel en Mej. A. Buisman.

Addenda en Corrigenda.

Bij het ter perse gaan van dit werk kwam bij den Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. alhier bericht in, dat Ds. S. Ronner, predikant te Oudemirdum, Nijemirdum en Sondel het beroep, 19 September 1907 in de vacature-Havinga op hem uitgebracht, 8 October daaraanvolgende heeft aangenomen.

Op bladz. 124 moet dus bijgevoegd worden:

62. *Sybrand Ronner*, geboren te Dokkum 11 Juli 1868 uit Dirk F. Ronner en Trijntje Boekhout. 7 Mei 1895 door het Provinciaal Kerkbestuur van Zeeland tot de evangeliebediening toegelaten. Zijne eerste standplaats was Steenwijkerwold, waar hij 28 Juli van laatstgenoemd jaar zijne intrede deed over Jesaia 40 : 11, na bevestigd te zijn door Ds. J. Eijckman, predikant te Steenwijk, die tot tekst had Johannes 1 : 43*a*.

Ruim drie jaren later predikte hij er zijn afscheid, 2 October 1898, met eene predikatie over Hebreën 13 : 8, wegens het aannemen van het beroep naar Woudsend.

De volgende week aanvaardde hij in zijne nieuwe gemeente de ambtsbediening, predikende over 1 Corinthe 1 : 23 en 24, zijn bevestiger, Ds. L. J. van Apeldoorn, predikant te Hommerts en Jutrijp had tot tekst 2 Timotheus 1 : 8*a*. Bijna zes jaren stond hij te Woudsend, toen hij door het opvolgen van een beroep naar zijn tegenwoordige standplaats, 17 April 1904, met eene predikatie over Openbaring 3 : 11*b* er afscheid nam. Te Oudemirdum werd hij 24 April tot de gemeente ingeleid door Ds. W. H. van Heuven van Heinelum, die tot tekst had Johannes 15 : 27*a*, en deed er zijne intrede over Jesaia 3 : 10 en 11.

Op bladz. 127 moet aan de lijst der predikanten

van Goudswaard toegevoegd worden: G. J. Koldewijn, propt. 1907; en op bladz. 135 aan die van Strijen: C. Kroon, gek. van Hollandscheveld 1908.

***

Behalve enkele drukfouten, die de lezer zelf gelieve te verbeteren, moet op blz. 101 regel 19 v. o. gelezen worden in plaats van: Mej. D. de Koning-Saarloos, Mej. D. de Koning-Ziekenheimer; op blz. 140 regel 13 v. b. in plaats van Koppel, Koppels, en op regel 18 v. o. in plaats van Biens, Piens; op blz. 141 regel 11 v. o. in plaats van Venkel, Frenkel, en regel 10 v. o. in plaats van J. van Leenen, J. van Leers.

Naschrift.

In het bijzonder aan al de ingezetenen van Oud-Beijerland, die dit jaar het vierhonderd en vijftig jarig bestaan van hun dorp mogen herdenken, wordt dit werk opgedragen.

Met bijzonderen lust en ijver heb ik dezen arbeid verricht, om eene geschiedenis te geven van Kerkelijk Oud-Beijerland van de vroegste tijden tot heden, waarbij ik de andere dorpen in de Hoeksche Waard niet vergat.

Ik behandelde de geschiedenis der verschillende gemeenten naar den tijd van haar ontstaan, en zoo volgde op de historie der Ned. Herv. Gem. die der Israëlietische enz.

Mijn dank aan allen, die zoo welwillend waren mij de noodige gegevens te verschaffen. Op sommige plaatsen, bij name wat over de Geref. Kerk en de Chr. Geref. Gem. geschreven is, nam ik letterlijk over, wat men mij meldde.

Niets liever had ik gewenscht dan nog uitvoeriger te zijn.

De Uitgever gaf zich alle moeite voor eene nette uitvoering.

Bonn, 8 October 1907.

M. H. A. VAN DER VALK.

INHOUD.

Bladz.

